Elisabeth I: Religion and Foreign Affairs
John Warren
Hodder and Stoughton, 1993

© 1993 John Warren

Copyright © 1997 **B.I.C. ALL** s.r.l.

Elisabeta I: Religia şi politica externă
John Warren

ISBN: 973 - 571 - 096 - x

Publicată pentru prima dată în limba engleză
de către Hodder and Stoughton Ltd.

Toate drepturile asupra acestei ediţii rezervate Editurii **ALL**.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL**.

Drepturile de distribuţie în străinătate aparţin în exclusivitate editurii
The distribution of this book outside Romania is prohibited
without the written permission of **BIC ALL** s.r.l.

Copyright © 1997 by **B.I.C. ALL** s.r.l.
All rights reserved.
Traducere: Ema Stere

Editura **ALL**

Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sect. 6
☎ 312 11 46; 312 43 21, 311 07 44
Fax: 311 05 65

Departamentul difuzare

Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sect. 6
☎ 312 18 21; 311 15 47

Redactor: Simona Ceauşu
Coperta: Portret al Elisabetei I de George Gower, 1588
Tehnoredactare: Valentin Simionescu

PRINTED IN ROMANIA

Acces la istorie

Elisabeta I: Religia şi Politica externă

John Warren

Traducerea: Ema Stere

ALL

Următoarele apariţii în colecţia **"ACCES LA ISTORIE"**, realizată în colaborare cu editura Hodder & Stoughton - Londra:

CATOLICISMUL ŞI CONTRAREFORMA - Keith Randell
ITALIA: LIBERALISM ŞI FASCISM, 1870 - 1945 - Mark Robson
EUROPA ŞI DESPOŢII LUMINAŢI - Walter Oppenheim
UNIFICAREA GERMANIEI 1815 - 1890 - Andrina Steles
RUSIA, 1815 - 1881 - Russel Sherman
RUSIA, 1881 - 1924 - Michael Lynch

Au apărut în aceeaşi colecţie:

1. **STALIN ŞI HRUŞCIOV: URSS, 1924 - 1964** - Michael Lynch
2. **LUTHER ŞI REFORMA ÎN GERMANIA, 1517 - 1555** - Keith Randell
3. **HABSBURGII ŞI HOHENZOLERNII, 1713 - 1786** - Walter Oppenheim
4. **NAPOLEON, FRANŢA ŞI EUROPA** - Andrina Stiles
5. **UNIFICAREA ITALIEI, 1815 - 1870** - Andrina Stiles
6. **IMPERIUL OTOMAN 1450 - 1700** - Andrina Stiles
7. **JEAN CALVIN ŞI REFORMA TÂRZIE** - Keith Randell
8. **MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ŞI COLONIALĂ, 1919 - 1939** - Alan Farmer
9. **MAREA BRITANIE: POLITICA EXTERNĂ ŞI COLONIALĂ, 1939 - 1964** - Alan Farmer
10. **GERMANIA: AI TREILEA REICH, 1933 - 1945** - Geoff Layton

Cuprins

Cuvânt înainte viii

CAPITOLUL 1 **Introducere: Elisabeta I: Religia şi politica externă** 1
1. O femeie remarcabilă 1
2. Religia: premise fundamentale 2
3. Moştenirea lăsată de Henric 4
4. Moştenirea lăsată de Maria Tudor 7
5. Istoricii, Elisabeta şi religia 8
6. Politica externă: introducere 10
7. Politica externă a lui Henric al VIII-lea 11
8. Eduard al VI-lea şi Maria I Stuart 13
9. Istoricii şi politica externă elisabetană 14
Îndrumări pentru studiu 17

CAPITOLUL 2 **Reforma religioasă elisabetană** 19
1. Introducere 19
2. Convingerile religioase ale Elisabetei I 19
3. Supremaţie şi Uniformizare 22
4. Teza lui Neale 30
5. Reforma în acţiune 32
a) Reforma şi episcopii 32
b) Decretele din 1559 35
c) Inspecţiile 38
6. Arhiepiscopul Parker şi Controversa Vestimentară 39
7. Elisabeta, Guvernator Suprem al Bisericii Angliei 43
8. Reforma religioasă elisabetană: câteva concluzii 46
Îndrumări pentru studiu 47

CAPITOLUL 3 **Elisabeta şi puritanii** 52
1. Introducere 52
2. Puritanism şi Prezbiterianism în anii 1570 56
3. Drama lui Grindal 60
4. Whitgift şi puritanii 66
5. Broşurile Martin Marprelate din 1588-1589 70
6. Prigoana împotriva puritanilor, 1589-1603 71
7. Separatiştii 71
8. Concluzii 74
Îndrumări pentru studiu 77

CAPITOLUL 4 **Elisabeta şi catolicii** 81
1. Introducere 81
2. 1559-1568: Guvernarea "se poartă cu mănuşi" 81
3. Atitudinea papei 85
4. Maria Stuart, regina scoţienilor 86

5. Revolta conţilor din nord,1569 86
6. Excomunicarea papală din 1570 88
7. Sosirea preoţilor misionari 91
8. Preoţii misionari şi politica 92
9. Iezuiţii 93
10. Reacţia Parlamentului faţă de misionari 95
11. Pericolul unei invazii spaniole 97
12. Neînţelegeri între catolici: apelanţi contra iezuiţi 98
13. Forţa Catolicismului 100
a) Punctul de vedere al lui Dickens 100
b) Revizioniştii 100
14. Dovezi 102
15. Concluzii 104
Îndrumări pentru studiu 106

CAPITOLUL 5 **Elisabeta, Franţa şi Spania** 111
1. Introducere 111
2. Direcţii şi obiective în politica externă 113
3. Premise majore ale politicii externe 114
4. Politica externă în primii ani de domnie (1558-1559) 117
5. Relaţiile cu Franţa, 1562-1583 119
6. Franţa, 1584-1603 125
7. Relaţiile cu Franţa: concluzii 126
8. Anglia şi Spania, 1560-1574 128
9. Anglia şi Spania, 1575-1578 131
10. Expediţia în Ţările de Jos 133
11. 1588: invincibila Armada 135
12. Anglia ca putere maritimă 138
13. Concluzii 139
Îndrumări pentru studiu 143

CAPITOLUL 6 **Elisabeta, Irlanda şi Scoţia** 148
1. Irlanda în secolul al XVI-lea: ţara şi oamenii 148
2. Irlanda şi monarhii englezi 151
3. Elisabeta şi Irlanda: probleme şi posibile soluţii 152
4. Shane O'Neill 154
5. Control prin colonizare:
eşecul colonizării din Ulster, 1572-1576 156
6.Control prin colonizare: colonizarea din Munster, 1568 157
7. Revolta lui Hugh O'Neill, Conte de Tyrone 158
8. Reforma irlandeză 160
9. Irlanda: concluzii 161
10. Scoţia: introducere 162
11. Condiţiile din Scoţia 163
12. Maria Stuart şi succesiunea la tronul Anglici 165

13. Revolta din Scoția, 1559 167
14. Întoarcerea Mariei Stuart 169
15. Maria Stuart și asasinarea lui Darnley 172
16. Maria în Anglia 173
17. Revolta conților din nord și complotul Ridolfi 174
18. Sfârșitul Mariei Stuart 176
19. Maria, regina scoțienilor: rezumat 178
20. Ultimii ani: relațiile cu Iacob al VI-lea 179
Îndrumări pentru studiu 180

CAPITOLUL 7 **Concluzii** 186
1. Redactarea concluziilor 186
2. Elisabeta și religia 186
3. Elisabeta și politica externă 188
4. O femeie remarcabilă 190
Îndrumări pentru studiu 190

Tabel cronologic 191

Lecturi suplimentare 195

Index 197

Cuvânt înainte

Către cititorul obișnuit

Seria "Acces la istorie" a fost inițiată mai ales la nivelul cerințelor studenților și elevilor care susțin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulțime de informații interesante și cititorului obișnuit. Partea principală a cărții (textul propriu-zis, mai puțin îndrumările de la sfârșitul capitolelor) reprezintă un studiu ușor de citit și incitant totodată, ce are coerența necesară unei cercetări istorice. Intenția autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară și concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar și pe cei neinițiați) în a-și forma o opinie despre subiectul pus în discuție. Astfel, în loc să transmită o sumă de "adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecție conțin puncte de vedere și interpretări diferite.

Către studenți și elevi

În funcție de subiectele care vă interesează și de timpul de studiu pe care îl aveți la dispoziție, puteți proceda în mod diferențiat atunci când folosiți această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriți să vă formați o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

• Citiți capitolul 1 în întregime.

• Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeți cu secțiunea "Să luăm notițe" și, dacă subiectul vă interesează, citiți tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol (sau la semnul *) pentru a nota principalele probleme dezbătute.

. Dacă doriți totuși să abordați întreaga tematică a cărții și dispuneți de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiți pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiți tot capitolul, de preferat într-o singură ședință.

2. Studiați schema de la sfârșitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-ați înțeles.

3. Citiți secțiunea "Să luăm notițe" (și secțiunea "Să răspundem la întrebări-eseu") și decideți dacă mai aveți de lucrat la capitolul respectiv.

4. Abordați secțiunea "Întrebări bazate pe izvoare". Citiți întrebările și formulați-vă răspunsurile mental sau în scris.

După ce ați citit întreaga lucrare, studiați secțiunea "Lecturi suplimentare" și alegeți acele titluri care v-ar putea completa informațiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul și să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veți aprecia că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: Elisabeta I: Religie şi politică externă

1. O femeie remarcabilă

Era în 1603, în al 45-lea an al domniei sale, când regina Elisabeta I îşi trăia ultimele clipe. Sir Robert Cecil, secretarul de stat, s-a apropiat de ea şi i-a spus că ar trebui să se ducă la culcare. Elisabeta i-a şoptit: 'Om mărunt ce eşti! Nu spui niciodată "trebuie" când te adresezi unui cap încoronat'.

Protestul Reginei ilustrează o idee centrală a cărţii: deosebita importanţă pe care regina o acorda locului pe care îl ocupa şi titlului său. Această replică tăioasă şi categorică aparţine însă, în mod evident, unei femei remarcabile. Şi unul dintre cele mai remarcabile aspecte ale îndelungatei sale domnii a fost capacitatea ei de a încălca aproape toate regulile. Aceste reguli erau create de bărbaţi. Prima şi cea mai importantă dintre ele pornea de la ideea că o femeie aflată pe tron este în cel mai bun caz o pacoste. Exista de aceea regula ca o regină să fie luată sub aripa ocrotitoare a unui bărbat printr-o căsătorie rapidă şi convenabilă. Elisabeta I a decis însă să nu se mărite, şi nu s-a măritat, în ciuda tuturor presiunilor pe care consilierii ei (bărbaţi) şi membrii Parlamentului (tot bărbaţi) le-au putut face asupra ei. Era de aşteptat ca cel puţin să numească un succesor la domnie, dar n-a făcut-o. A doua regulă stipula că nici o femeie nu se putea amesteca în treburile Bisericii. Se poate spune, pe bună dreptate, că Biserica Angliei a fost modelată potrivit voinţei reginei. Potrivit celei de-a treia reguli, regina trebuia să ţină seama şi să urmeze sfaturile Consiliului de Coroană – acea adunare selectă (formată din bărbaţi) care se aştepta să ţină frâiele guvernării. Elisabeta a ţinut seama uneori de aceste sfaturi, dar numai când ele îi conveneau. Când nu i-au convenit, a supus Consiliul unui potop de eschivări, jigniri şi czitări. Se pricepea şi la aruncat papuci. Secretarul ei, Walsingham, a primit unul drept în faţă. Arareori, Regina putea fi convinsă să facă un lucru pe care îl dezaproba. Aceasta nu însemna o victorie a consilierilor ei. Decizia îi aparţinea întotdeauna.

Până la sfârşitul domniei, Elisabeta a reuşit să păcălească, să irite şi să scoată din sărite dar şi să câştige admiraţia acestei lumi predilect masculine. Şi-a creat o imagine publică a cărei forţă izvora tocmai din slăbiciunea poziţiei sale ca femeie. Nu s-a măritat, dar era considerată ca fiind căsătoriită cu patria sa. Succesele ei – în domenii în care se presupunea că o femeie conducător eşuează de obicei – erau privite ca o dovadă a bunăvoinţei divine. Această regină care n-a avut niciodată copii era înfăţişată în poezii, cântece şi în teatrele ambulante ca un fel de Fecioara Maria, câştigând dragostea nepieritoare a tuturor cavalerilor compatrioţi. Pentru Spenser[1] ea era "Regina-Zână", era Gloriana – cea neatinsă şi de neatins. Chiar şi duşmanii îi recunoşteau autoritatea morală. Papa Sixtus al V-lea spunea cât de bine reuşeşte ea, în ciuda sexului, să-şi cârmuiască ţara: "E doar o femeie, şi e stăpâna doar a unei jumătăţi de insulă, dar s-a făcut temută de Spania, de Franţa, de Imperiu, de toţi!"

Calităţile recunoscute ale Elisabetei i-au determinat pe unii istorici să îi dedice scrieri eroice şi naţionaliste înfierbântate. Unele aspecte mai puţin impresionante ale domniei ei au fost însă date uitării. Marea biografie a Elisabetei scrisă de Sir John Neale – apărută prima oară în 1930 şi republicată de multe ori de atunci – conchide în cuvinte emoţionante, ca un ecou neaşteptat al propagandei elisabetane însăşi:

> Viaţa pe care Gloriana o iubise aparţinea trecutului, şi nu rămăsese nimic altceva decât o amintire plină de melancolie a splendorilor, regretelor şi tragediilor sale. Ea voia să moară, şi ultimul serviciu pe care-l mai putea aduce iubitei sale patrii era să moară repede... între ceasurile două şi trei ale dimineţii de 24 martie 1603 s-a stins în linişte, "aşa cum cel mai strălucitor dintre sori asfinţeşte în fine după un nor al Apusului."

2. Religia: premise fundamentale

Scrierea unei cărţi despre secolul al XVI-lea, în care politica religioasă să constituie o temă principală nu e greu de justificat. În definitiv, religia juca un rol esenţial în viaţa cotidiană a oamenilor. Biserica susţinea că

[1] Edmund Spenser, poet englez (1552?- 1599)

viața pe Pământ nu este decât o anticameră a ceea ce urmează după moarte: o eternitate în Rai sau o eternitate în Iad. Foarte puțini aveau îndoieli în această privință. Și puțini puneau la îndoială faptul că Biserica este cea îndreptățită să-și îndrume enoriașii pe calea Domnului și, pe cât posibil, să le obțină mântuirea. Influența ei asupra vieții de zi cu zi depindea de la individ la individ. Dar fiecare cetățean aparținea Bisericii prin taina botezului, era căsătorit în ea, asista la slujba de duminică și primea consolarea ei înainte de moarte. Biserica avea dreptul să se pronunțe în probleme juridice privitoare la cele mai importante relații interumane, cum ar fi comportamentul în societate (moravurile) și testamentele. Aceste servicii erau, bineînțeles, plătite. Nu e de mirare, deci, că Biserica era o mare deținătoare de pământ iar episcopii oameni extrem de bogați. În afara veniturilor provenite din pământuri, bani și alte posesiuni dobândite de-a lungul timpului, Biserica avea dreptul la dijmă (zeciuială) - o plată anuală egală cu a zecea parte din venit (din anumite tipuri de produse agricole).

Este nevoie de o privire de perspectivă pentru a înțelege relațiile dintre monarh și Biserică pe parcursul evului mediu: legături strânse dar adesea încordate. Era absolut necesar ca aceste relații să fie strânse fiindcă era stabilit că puterea civilă și cea religioasă merg împreună. Religia era un factor important de control într-o societate violentă și agitată, și nu avea a se teme de nici un rege. Teoretic, sarcina monarhiei era să protejeze Biserica și întreaga societate creștină; asta nu îi dădea însă dreptul să exercite o autoritate morală asupra Bisericii. Regele nu era preot fiindcă nu fusese investit de către autoritatea religioasă, deci nu avea nici un drept să spună clerului ce să predice, să absolve de păcate sau să se amestece în ceremoniile sacre. Factorul decizional suprem în probleme teologice era Papa, a cărui misiune consta în supervizarea învățăturilor bisericești și numirea oficialităților clericale importante de-a lungul întregii Europe. E lesne de înțeles de ce regii medievali erau iritați de această independență; de aici relațiile încordate. Uneori acumularea de resentimente ducea la izbucniri spectaculoase, cea mai celebră fiind asasinarea în 1170 a lui Thomas Becket, Arhiepiscop de Canterbury, de către oameni care credeau că îi fac o favoare regelui Henric al II-lea prin înlăturarea unui preot ce milita prea înverșunat pentru libertatea Bisericii.

Este uşor de înţeles de ce toate capetele încoronate ale Europei doreau să obţină controlul asupra Bisericii. Ar fi fost important pentru ei să-şi numească candidaţii proprii pentru demnitatea de episcop. Ca persoane educate, ce juraseră să ducă o viaţă ascetică, episcopii erau conducători competenţi a căror loialitate faţă de Coroană nu putea fi pereclitată de probleme familiale. În general, papii erau dispuşi să accepte recomandările regale pentru funcţii ecleziastice înalte. Ambele părţi ar fi avut numai de pierdut în cazul unui conflict de durată.

3. Moştenirea lăsată de Henric

Este esenţială înţelegerea impactului pe care guvernarea lui Henric al VIII-lea l-a avut asupra relaţiilor dintre autoritatea regală şi cea clericală. În parte pentru că explică mecanismul prin care tensiunile existente între Biserică şi Stat pe de o parte şi între monarhie şi papalitate pe de altă parte au condus la o reformare violentă a religiei care a separat Anglia de instituţia Romano-Catolică. A ignora această moştenire lăsată de Henric înseamnă a nu înţelege credinţa personală a Elisabetei sau problemele de ordin religios cu care se confrunta ţara în momentul urcării ei pe tron, în 1558. În cartea sa "Henric al VIII-lea şi Reforma în Anglia"[2], Keith Randell oferă un tablou complet al circumstanţelor în care regele a rupt legăturile cu Roma. În ceea ce ne priveşte, este suficient să arătăm că dezbinarea dintre Biserica Anglicană şi cea Romano-Catolică a fost consecinţa neputinţei Papei de a-i dărui lui Henric ceea ce acesta îşi dorea cel mai mult: divorţul de prima sa soţie, Caterina de Aragon[3]. Cererea sa se baza pe raţiuni politice şi dinastice. Dintre copiii născuţi de-a lungul unei convieţuiri îndelungate nu rămăsese în viaţă decât o fetiţă: Maria. Pentru a-şi asigura succesiunea, Henric avea nevoie de un fiu. Dar punctul de vedere al Bisericii era că Dumnezeu nu a instituit

---

[2] "Henry VIII and the Reformation in England"

[3] Iată care au fost cele şase soţii ale lui Henric al VIII-lea, în ordine cronologică:

Caterina de Aragon (1485-1536), fiică a Regilor Catolici. Regină a Angliei (1509-1533) prin căsătoria cu Henric al VIII-lea, care o va repudia. Mama Mariei Tudor.

Anne Boleyn (1507-1536), regină a Angliei în 1533, fostă domnişoară de onoare a Caterinei de Aragon şi succesoara acesteia. Acuzată de adulter, a fost decapitată. Mama Elisabetei I.

căsătoria pentru a fi desfăcută ori de câte ori nu convine unei persoane importante. De aceea divorţul era pronunţat numai de către Papă – în calitate de cap al Bisericii – şi numai pentru motive plauzibile de ordin religios. Deşi Clement al VII-lea ar fi fost dispus să-i dea satisfacţie lui Henric în această chestiune, nu avea din raţiuni politice posibilitatea s-o facă. Motivele lui sunt neesenţiale pentru cursul povestirii noastre, dar amânările şi eschivările sale s-au dovedit intolerabile pentru rege – mai ales după ce viitoarea regină, Anne Boleyn, a rămas însărcinată la sfârşitul lui decembrie 1532. A născut-o pe Elisabeta – de care se ocupă această carte.

Divorţul lui Henric (sau mai corect spus, anularea căsătoriei sale) a fost pronunţat de Thomas Cranmer, Arhiepiscop de Canterbury, ca o sfidare faţă de autoritatea tradiţională papală. Ruptura de Roma a fost în consecinţă puternic susţinută de factorii politici, şi a dat în plus posibilitatea regelui să capete acel ascendent asupra Bisericii Angliei la care predecesorii săi visaseră fără a-l putea câştiga vreodată. În calitate de conducător absolut, s-a considerat îndreptăţit să intervină în chestiuni teologice de câte ori avea chef. Din acelaşi motiv a putut smulge Bisericii sume de bani la care strămoşii săi nici n-ar fi îndrăznit să se gândească. Cele mai vulnerabile erau mănăstirile: pe de o parte pentru că posedau vaste întinderi de pământ şi pe de alta pentru că mirenii se îndoiau din ce în ce mai tare de valorile spirituale ale vieţii monastice. Aşa-zisa lichidare a mănăstirilor l-a îmbogăţit pe rege cu posesiuni funciare uriaşe pe care le-a vândut pe bani grei aristocraţilor şi micii nobilimi.

Schiţarea motivelor politice şi dinastice ale lui Henric al VIII-lea nu este totuşi suficientă pentru a înţelege ce a însemnat Reforma. Chiar dacă nu ar fi existat conflictul cu Roma, tot ar fi trebuit să se confrunte – ca toţi monarhii europeni – cu mişcarea cunoscută sub numele de Protestantism. Ca teologie evanghelică (bazată pe Biblie), construită pe baza ideilor lui Martin Luther, Protestantismul căuta să înlocuiască tradiţiile şi superstiţiile Romano- Catolicismului, pe care le considera

---

Jane Seymour (1509-1537), mama lui Eduard al VI-lea.

Anna de Clèves (1515-1557) a devenit soţia lui Henric al VIII-lea şi a fost repudiată în acelaşi an (1540).

Caterina Howard (1522-1542), decapitată pentru nesupunere.

Caterina Parr (1512-1548), ultima soţie.

egoiste şi pământeşti, cu o religie care îşi revendica descendenţa din Noul Testament şi din Cuvântul lui Isus. Ideile luterane fuseseră fără îndoială necunoscute în Anglia până la ruptura de Roma. Probabil că aceste idei, ce susţineau anticlericismul (se împotriveau ca preoţii să deţină puterea şi funcţii) ar fi fost o armă puternică a Reformei, cu sau fără intervenţia regelui. Totuşi istoricii nu se pot pune de acord în privinţa răspândirii de care se bucura acest curent. De multe ori atitudinea lor în această privinţă reflectă doar confesiunea personală. Catolicii Christopher Harper-Bill şi J.J. Scarisbrick susţin că Biserica Catolică se bucura de mare popularitate. Scarisbrick, de exemplu, consideră Reforma un eveniment eminamente politic, ale cărui implicaţii religioase n-au fost remarcate decât prea târziu de catolici. Anglicanul A.G. Dickens, pe de altă parte, subliniază nemulţumirea crescândă faţă de Catolicism şi atrage atenţia asupra acelei generaţii tinere şi educate de laici al căror evanghelism a constituit "adevăratul dinamism" al Reformei.

Sărăcia dovezilor în ceea ce priveşte anticlericismul şi răspândirea ideilor protestante dezarmează ambele tabere aflate în dispută. Se ştie totuşi că oameni precum Cranmer sau Thomas Cromwell[4] – primul ministru al regelui – au fost mai mult sau mai puţin influenţaţi de luteranism. Anturajul reginei Anna Boleyn cocheta cu evanghelismul. Deşi Henric personal dezaproba inovaţiile în materie de teologie, acest Protestantism a câştigat suficienţi adepţi în rândul cercurilor influente pentru a pătrunde şi la Curte. Deşi în ultimii ani ai domniei lui Henric a existat o reacţie potrivnică acestor idei încă destul de confuze, doi dintre cei trei copii ai săi – Eduard (viitorul rege Eduard al VI-lea) şi Elisabeta însăşi – au fost crescuţi în spirit protestant. La moartea lui Henric în 1547, fiul său era încă minor. Puterea efectivă o deţinea Lordul Protector Somerset care, împreună cu rivalul şi succesorul său, ducele de Northumberland, a proclamat Protestantismul ca religie oficială, în 1552. Ceea ce nu înseamnă că englezii au trecut grăbiţi şi entuziaşti la noua confesiune. Ţăranii erau străini de ideile care se vânturau la Londra şi în principalele oraşe şi porturi – au fost pe moment mai degrabă derutaţi decât convinşi de toate schimbările care se petreceau. Iar când s-a stins şi Eduard, în 1553, pentru cercurile conducătoare era mai presantă

[4] Thomas Cromwell, conte de Essex (c. 1485-1540) - om politic englez, mare cancelar în timpul domniei lui Henric al VIII-lea. Principalul creator al Reformei în Anglia.

problema succesiunii la tron decât cea religioasă. Tentativa lui Northumberland de a se înscăuna în locul moştenitoarei, Maria (cea mai în vârstă dintre copiii care au supraviețuit) s-a soldat cu un eşec. Maria I, catolică fidelă, a reconvertit Anglia la Catolicism. Pentru o informare mai completă asupra perioadelor în care pe tron s-au aflat fiul, respectiv fiica mai vârstnică a lui Henric al VIII-lea, vezi "Eduard al VI-lea şi Maria: o criză la jumătatea dinastiei Tudorilor?"[5] de Nigel Heard, în această colecție.

4. Moştenirea lăsată de Maria Tudor

Istoricii obişnuiesc să vorbească despre o "reinstaurare" a Catolicismului de către Maria. Acest lucru este inexact din două puncte de vedere. În primul rând, lasă să se înțeleagă că o țară eminamente protestantă a fost pusă sub jugul unei religii pe care o detesta. Dar am văzut mai devreme că protestanții practicanți nu erau în nici un caz majoritari. În al doilea rând reforma Mariei nu ar fi putut fi o simplă copiere a vechiului stil de Catolicism deoarece ar fi fost imposibil, politic vorbind, să se smulgă înapoi fostele proprietăți mănăstireşti de la bogații lor cumpărători; nici nu s-ar fi putut reînvia cultul sfinților, al relicvelor şi al pelerinajelor. Totuşi cei mai încăpățânați dintre protestanți au avut o soartă dramatică. Cel puțin 287 de oameni au murit pe rug pentru credința lor. Printre ei au fost persoane foarte cunoscute ca fostul Arhiepiscop de Canterbury, Thomas Cranmer, şi episcopi ca Latimer sau Ridley. Eroismul pur al sacrificiului lor a dat martiri Protestantismului englez, şi martirii, ca întotdeauna, au câştigat adepți. Dar toate acestea au periclitat poziția prințesei Elisabeta: se cunoşteau vederile ei protestante, şi ar fi putut fi folosită într-un complot împotriva Mariei. A supraviețuit cu dificultate acestui pericol, dobândind o viclenie politică remarcabilă şi rămânând moştenitoarea unei regine suferinde.

Când Maria s-a stins pe 17 noiembrie 1558, încoronarea Elisabetei nu a fost contestată de nimeni. Trebuie reamintit că ea nu moştenea un regat eliberat şi protestant. Trebuia să înfrunte, dimpotrivă, o întreagă ierarhie catolică, foarte puternică atât înăuntrul cât şi în afara

[5] *"Edward VI and Mary: A Mid-Tudor Crisis?"*

Parlamentului. Numeroşi clerici protestanţi influenţi luaseră calea exilului în timpul Marici, şi erau la curent mai degrabă cu progresele realizate în centrele reformate din Geneva, Frankfurt şi Zurich decât cu situaţia din propria lor patrie. La nivelul parohiilor, cei 20 de ani de schimbări generaseră confuzie. În unele zone mai îndepărtate de capitală, nici măcar nu se auzise de Reformă. Când cetatea Londrei a întâmpinat noua regină ca pe o mântuitoare a Protestantismului, ţinând o Biblie în mână, şi a făcut din ea simbolul Adevărului ce înfrânge superstiţiile catolice, ea nu întrupa decât viscle unei minorităţi şi nicidecum pe cele ale oamenilor de rând. Moartea Mariei I nu a marcat însă şi apusul religiei sale.

5. Istoricii, Elisabeta şi religia

Studiul religiei elisabetane prezintă avantajul că nu comportă o interpretare "ortodoxă". Disputele istoricilor în legătură cu raportul de forţe între cele două confesiuni în perioadele de început şi de mijloc ale dinastiei Tudorilor se extind şi asupra domniei Elisabetei. Am vorbit deja despre A.G. Dickens, a cărui carte numită "Reforma engleză"[6] a apărut pentru prima oară în 1964. Subliniind impactul pe care-l avusese Protestantismul încă înainte de înscăunarea Elisabetei, el susţine că, în momentul încoronării, "marea majoritate a oamenilor nu erau prea înflăcăraţi şi nici măcar prea convinşi de ideologia catolică". Dickens mai adaugă că episcopii moşteniţi de la fosta regină în 1558 erau "sleiţi de puteri" şi în nici un caz pregătiţi de luptă pentru a-şi apăra credinţa. Resursele Catolicismului erau deci epuizate. Lucrarea nu abordează însă această problemă decât în două pagini ale unui capitol semnificativ intitulat "Probleme auxiliare"[7]. Oricum, Dickens a fost atacat serios de istoricii "revizionişti" care l-au acuzat de exagerări din cauza apartenenţei sale la Protestantism. Christopher Haig, de exemplu, a argumentat că n-ar fi putut avea loc o "reformă-fulger". Protestanţii nu şi-au câştigat cu uşurinţă victoriile, nici măcar în perioada de mijloc a

[6] "The English Reformation"

[7] "The Residual Problems". Este vorba de un joc de cuvinte, în limba engleză "residual" având atât sensul de "restant", "auxiliar", cât şi pe cel de "rămas neexplicat".

domniei Elisabetei. În multe regiuni, noua legislaţie religioasă a avut efecte minore şi s-a confruntat în schimb cu o opoziţie puternică. Despre Dickens s-a mai spus şi că a subestimat realizările politicii religioase a Mariei I, întrerupte brusc de moartea ei prematură. În fine, este o vină a sa faptul că echivalează Protestantismul cu libertatea şi progresul şi deci îi consideră triumful ca inevitabil. Scrierile istorice ("istoriografia") care fac acest gen de consideraţii sunt poreclite de obicei "Whig"[8] (după numele liberalilor din secolul al XIX-lea) şi vor face obiectul unei analize mai amănunţite în capitolul 2.

Dickens a profitat de ocazia reeditării "Reformei engleze" în 1989 pentru a răspunde acestor critici. Reexaminând izvoarele clasice şi ţinând cont de ultimele cercetări, el ajunge la concluzia că este o greşeală a revizioniştilor să se considere că înainte de Elisabeta doar o minoritate neînsemnată era protestantă. O minoritate, e adevărat; dar una importantă. Şi catolicii entuziaşti, susţine el, erau o minoritate. Oamenii erau victimele indiferenţei religioase generate de ani de confuzie. Ceea ce doreau era stabilitate; şi asta a fost ceea ce Elisabeta I le-a oferit. Dickens admite totuşi că e puţin probabil ca raportul de forţe dintre cele două confesiuni să fi devenit cu acest prilej cu desăvârşire stabil.

Preocupările istoricilor se îndreaptă şi spre aşa-numita Reformă religioasă elisabetană din 1559. Termenul se referă la legislaţia care stabilea autoritar şi precis drumul pe care trebuia să-l urmeze Biserica şi chiar modul de organizare la nivelul fiecărei parohii din ţară. Cercetătorii sunt interesaţi de motivul pentru care reforma a luat această formă şi de situaţiile dificile cu care s-a confruntat pe toată perioada cât Elisabeta s-a aflat pe tron. Aici disputa dintre cele două confesiuni renaşte. În ce măsură Catolicismul reprezenta o ameninţare? Vom discuta despre acest subiect în capitolul 4. O altă provocare pentru noua organizare a venit chiar din direcţia protestanţilor. Cei porecliţi "puritani" erau nemulţumiţi de reminiscenţele abominabilei Biserici din Roma ce persistau în cea Anglicană – cel puţin în privinţa structurilor, a riturilor şi a veşmintelor preoţeşti. Istoricii "Whig" fac legătura între puritani şi o pretinsă creştere a puterii lor în Parlament, pe care l-ar fi condus de la simpla opoziţie faţă de reforma elisabetană până la ruperea relaţiilor

[8] membru al unui partid politic de factură liberală din Anglia secolelor XVIII-XIX, opus celui "Tory" (conservator).

dintre monarhie şi Camera Comunelor în timpul războiului civil englez. Sir John Neale, de pildă, arată cum un "cor puritan" – un nucleu de entuziaşti, membri parlamentari – a determinat-o pe regină să meargă mai departe decât intenţionase, în 1559. Ei au făcut agitaţie pentru o serie de reforme viitoare care să distrugă modelul ierarhic existent, bazat pe episcopi, şi să-l înlocuiască cu un sistem mai "democratic", cunoscut sub numele de Prezbiterianism, în care laicii să aibă un cuvânt greu de spus în problemele Bisericii. Această teorie a fost supusă unor atacuri vehemente din partea unor istorici ca Norman Jones; argumentele lor vor fi discutate în capitolele 2 şi 3.

Cititorii cărora le plac faptele clare şi interpretările singulare sunt fără îndoială plictisiţi de subcapitolul 5 al acestui capitol. Dar este preferabil ca istoricii să recunoască atunci când nu există suficiente dovezi care să permită concluzii ferme. Este cazul problemei religiei elisabetane – mai ales dacă se mizează pe părerea oamenilor de rând în sprijinul unei ipoteze oarecare. Mărturiile sunt greu de evaluat şi, de vreme ce reflectă condiţiile locale, pot fi sau nu considerate simptomatice pentru situaţia la nivel naţional. Nu există o analiză completă care să coroboreze cercetările noi pentru diferite zone. Deşi autorul acestei cărţi este de acord în multe privinţe cu criticile revizioniste la adresa lui Dickens, nu poate totuşi să numească o singură lucrare revizionistă care să aibă calitatea şi puterea de convingere a acestuia. Poate că ar trebui să-l lăsăm pe autorul "Reformei englezc" să aibă ultimul cuvânt. El scria referitor la această problemă:

> Subiectul este rareori comod şi, în oricare tabără s-ar situa cineva, nu trebuie să uite că partea adversă poate aduce şi ea argumente formidabile!

6. Politica externă: introducere

Între politica externă şi cea religioasă există o legătură indisolubilă. Europa evului mediu era obişnuită cu frământările dinastice sau cu luptele dintre regi şi nobilime, dar Reforma a readus la lumină conflicte uitate şi a deschis perspectiva unor noi alianţe. Ea le-a furnizat vechilor adversari o armă nouă ce putea fi folosită în cazul unui stat devastat de

conflicte religioase interne. Pe de altă parte, a încurajat colaborarea dintre țări în interesul solidarității protestante sau catolice. Consilieri influenți de pe vremea Elisabetei, de exemplu, susțineau că Anglia se confrunta cu o conspirație papistașă deosebit de periculoasă prin care Franța și Spania, trecând peste rivalitățile lor obișnuite, urmăreau să distrugă această țară protestantă.

Nu trebuie să se înțeleagă că toate vechile suspiciuni au fost date la o parte după Reformă. Anglia secolului al XVI-lea accepta faptul că politica externă este apanajul monarhului. Ceea ce nu înseamnă că un rege sau o regină ar fi putut declara dintr-o dată război Franței, de exemplu, fără să ceară în prealabil părerea consilierilor sau fără să aibă un pretext rezonabil. Dar ultimul cuvânt aparținea monarhului. Acest lucru reflecta convingerea acestuia că regatul este proprietatea sa personală; politica externă era prin urmare o metodă de protecție sau de îmbogățire a acestei proprietăți. Ea nu era în nici un caz influențată de interesele supușilor, cum sugera uneori ipocrizia oficială. Se poate, bineînțeles, argumenta că statutul Angliei de cea mai puternică națiune protestantă îi obliga pe monarhi să respecte nevoile spirituale ale poporului în decizia de pace sau de război. Poate: dar acest factor era mai degrabă de natură să influențeze activitatea consilierilor, decât să clintească interesele personale ale capului încoronat.

7. Politica externă a lui Henric al VIII-lea

De vreme ce cârmuirea Elisabetei nu a debutat pe un teren virgin, să aruncăm o privire la deciziile de politică externă luate de predecesorii săi recenți. Pe vremea când era un rege foarte tânăr de numai șaptesprezece ani, tatăl ei, Henric al VIII-lea, aspira la o glorie militară de manieră tradițională: un atac asupra Franței. Bineînțeles că pe lunga sa listă de titluri îl înscrisese și pe acela de stăpânitor al regatului francez. Chiar dacă Henric spera să transforme această dorință în realitate, Anglia nu era capabilă să înfrunte Franța fără aliați. În mod tradițional, ducatul de Burgundia era considerat un astfel de aliat. Aceasta era doar una dintre numeroasele posesiuni habsburgice ce încercuiseră Franța, dar Maximilian, aflat pe tronul Sfântului Imperiu Roman, și Ferdinand, regele Spaniei, aveau treburi mai importante decât să sprijine planurile

grandioase ale lui Henric. El condusese deja în Franţa campanii militare costisitoare care nu se soldaseră cu mare lucru şi chiar lezaseră interesele habsburgilor. În replică, francezii încheiaseră alianţa cu Scoţia. Acest regat din nord nutrea o antipatie veche faţă de englezi şi Iacob al IV-lea a încercat să se folosească de faptul că trupele lor erau blocate în conflict în Franţa pentru a invada ţara, în 1513. Scoţienii au suferit însă o înfrângere zdrobitoare la Flodden Field iar regele lor a fost ucis. Margareta, sora lui Henric şi totodată văduva lui Iacob al IV-lea, a preluat regenţa pentru fiul său. Intrarea ei în familia regală a Scoţiei avusese desigur consecinţe importante. După cum vom vedea în capitolul 6, Maria Stuart, nepoata Margaretei, avea să revendice tronul Angliei în numele bunicii sale născută Tudor, ridicând probleme fiicei lui Henric, Elisabeta I.

Manevrele lui Henric în Franţa şi Scoţia nu erau considerate neobişnuite. Totuşi, anularea căsătoriei sale şi anatema Bisericii Romano-Catolice păreau să ameninţe relaţiile cu habsburgii. Carol al V-lea[9] moştenise regatul spaniol laolaltă cu vaste pământuri din partea ramurii austriece a familiei; fusese de asemenea înscăunat pe tronul Sfântului Imperiu Roman. Dar era totodată nepotul Caterinei de Aragon şi nu-şi făcea prieteni printre duşmanii Bisericii Catolice. De aici perspectiva îngrijorătoare a unei alianţe împotriva Angliei a marilor puteri catolice reprezentate de Spania şi Franţa. Eventualitatea unei astfel de cruciade a fost coşmarul ce i-a urmărit şi pe Henric şi pe fiica sa, Elisabeta. A tulburat şi odihna protestanţilor zeloşi din Consiliile de Coroană ale celor doi monarhi. Dar alţii contau pe bună dreptate pe rivalitatea constantă dintre casele de Habsburg şi de Valois, iar acest bun-simţ politic le-a asigurat un somn mai liniştit.

[9] Carol al V-lea (Carol Quintul) (1500-1558), împărat germanic (1519-1556), rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516-1556), rege al Siciliei sub numele de Carol al IV-lea (1516-1556), fiul lui Filip cel Frumos, arhiduce de Austria, şi al Ioanei Nebuna, regină a Castilicei. În 1515 devine guvernator al Ţărilor de Jos şi moşteneşte, la moartea lui Ferdinand Catolicul (1516), coroanele Castiliei, Aragonului, Neapolelui şi Siciliei, precum şi vaste colonii în America. Ales în 1519 în fruntea Sfântului Imperiu Roman, guvernează un teritoriu imens "unde soarele nu apune niciodată". Poartă trei războaie cu Francisc I; luptă împotriva expansiunii otomane cu Soliman Magnificul şi cucereşte Tunisul (1535), dar este înfrânt în Alger (1541); un nou război cu Franţa lui Henric al II-lea (1547-1566). Nu poate zdrobi Protestantismul prin forţă şi este nevoit să accepte pacea de la Augsbourg (1555). Abdică în 1556 şi se retrage la mânăstirea din Yuste (Extramadura), unde va muri, în 1558.

Până la sfârşitul vieţii, Henric a rămas cu obsesia gloriei, a prăzilor de război şi a pământurilor pe care le-ar fi putut câştiga prin cucerirea Franţei şi a fost destul de viclean ca să-şi dea seama că regele Carol al V-lea era interesat de alianţa cu el împotriva casei de Valois, indiferent de deosebirile religioase sau de orgoliile de familie. Cei doi căzuseră de altfel de acord asupra unei invazii comune ce avea ca ţintă Parisul, în 1543. În realitate, aliaţii şi-au văzut fiecare de interesele lor odată ce atacul principal a fost declanşat, în 1544. Campania lui Henric a costat îngrozitor de mult şi în plus l-a împiedicat să exploateze victoria militară asupra Scoţiei şi moartea lui Iacob al V-lea, asimilând această ţară în regatul său. Tentativele nereuşite de a prelua custodia Mariei, fetiţa lui Iacob, pentru o viitoare căsătorie cu fiul său Eduard, arată în fond intenţia sa de a negocia cu Scoţia cât mai ieftin. La moartea sa, ţara era în relaţii bune cu Franţa dar nu se stabilise nimic concret şi o pace de durată era puţin probabilă.

8. Eduard al VI-lea şi Maria I Stuart

Eduard al VI-lea avea doar 9 ani la moartea tatălui său. Regenţa a fost preluată de Lordul Protector Somerset. Ca şi Henric al VIII-lea, acesta spera să obţină pentru dinastia Tudor coroana Scoţiei prin căsătoria Mariei Stuart cu tânărul rege; dar spre deosebire de Henric el era dispus să cheltuiască sume considerabile pentru a încheia pacea. Politica lui de a instala garnizoane militare permanente a fost costisitoare şi inutilă. A determinat Franţa să trimită nu mai puţin de 10000 de soldaţi în apărarea unui aliat pe care nu-şi putea permite să-l piardă. Pentru mai multă siguranţă, francezii au ocupat Edinburgul şi au luat-o cu ei pe Maria Stuart pentru a o căsători cu Delfinul. Căderea lui Somerset a fost în bună măsură grăbită de dezastrul politicii sale în Scoţia. Succesorul lui, Northumberland, a încercat să repare ce se mai putea prin tratative şi prin încheierea păcii cu Franţa – cu preţul pierderii oraşului Boulogne, singurul câştig obţinut vreodată în campaniile lui Henric al VIII-lea.

Politica externă a Mariei I a fost considerată de majoritatea istoricilor o calamitate. Este adevărat că hotărârea ei de a se mărita cu Filip al II-lea, prinţul habsburg al Spaniei, a dat naştere la suspiciuni şi mulţi

s-au temut că Anglia va deveni o uncaltă a spaniolilor aflaţi în conflicte permanente cu francezii. Când Anglia s-a alăturat războiului împotriva Franţei în 1557, aceste temeri au părut justificate. În ianuarie 1558, singura posesiune a Coroanei engleze pe pământ francez – Calais – a fost redobândită de armatele franceze. Totuşi, la ora actuală, ideea conform căreia Maria şi-ar fi subordonat nesăbuit ţara intereselor spaniole nu mai este acceptată de istorici. Consiliul de Coroană a fost de acord să declare război Franţei numai după ce protestanţii englezi francofili au atacat Scarborough. Dar factorul esenţial l-a constituit reacţia englezilor la pierderea oraşului Calais. A fost de altfel întrutotul previzibilă; gustaseră din fructul amar al înfrângerii. Negocierile de pace au început în mai 1558, însă Maria a murit înainte să le finalizeze.

Convieţuirea ei cu Filip nu i-a adus fiul pe care şi-l dorea cu atâta ardoare: un copil care să protejeze moştenirea catolică şi care să compenseze anii de necazuri de care avusese parte această regină îmbătrânită. Coroana îi revenea Elisabetei; ea nu era catolică, şi Maria ştia bine acest lucru. Noua regină şi-a trimis reprezentanţi să continue negocierile de pace de la Cateau-Cambrésis, conştientă fiind de situaţia vulnerabilă în care se găsea Anglia. Oficial, ţara se afla încă în război cu Franţa, ale cărei trupe staţionau în Scoţia, de unde Maria Stuart revendica tronul în calitate de moştenitoare catolică legitimă.

9. Istoricii şi politica externă elisabetană

Istoricii sunt de acord că Elisabeta şi consilierii săi au trebuit să facă faţă unor situaţii grave de politică externă, exacerbate de conflictele religioase. În Irlanda, de exemplu, autoritatea şi aşa limitată a Coroanei era potenţial compromisă de catolicismul obstinat al acestei ţări. Se poate ca duşmanii din afara ţării să fi încercat să exploateze această stare de lucruri încurajându-i pe rebeli. Vom analiza pe larg această posibilitate în capitolul 6. Tot aici veţi găsi o evaluare a politicii engleze în Scoţia: o ţară în care instaurarea regimului protestant încă din primii ani ai domniei Elisabetei a fost un avantaj din punctul de vedere al Angliei – cu condiţia ca regimul respectiv să reziste.

Trebuie luate în considerare şi problemele Europei continentale, care au dat multă bătaie de cap Elisabetei şi consilierilor ei şi care în prezent

dau bătaie de cap istoricilor. Cum conflictele religioase chinuiau deja Franţa şi provinciile olandeze – cele din urmă aflate sub controlul habsburgului Filip al II-lea – Anglia nu putea sta cu mâinile în sân. În parte fiindcă nici Franţa, nici Spania nu i-ar fi permis să o facă. Dacă protestanţii englezi puteau pretinde că există o conspiraţie papistaşă la nivel european, catolicii francezi sau spanioli puteau acuza Anglia că s-ar afla în spatele unui complot protestant similar. Porturile olandeze ar fi putut fi folosite de orice putere catolică dornică să invadeze Anglia. Mai mult, Ţările de Jos constituiau o piaţă de desfacere vitală pentru economia engleză. Intervenţia Angliei aici ar fi fost, de bună seamă, un factor major în declanşarea unui război periculos cu Spania.

Disputele istoricilor gravitează în jurul rolului pe care l-a jucat Elisabeta personal. În particular, ne interesează în ce măsură a avut nişte scopuri definite în elaborarea strategiei de politică externă şi în ce măsură a reuşit să le ducă la îndeplinire. R.B. Wernham, de pildă, este de părere că politica în Ţările de Jos a urmat ţeluri consistente şi bine definite, concretizate cu succes. Ar fi existat deci o strategie flexibilă, bazată în principal pe teama că Franţa şi-ar putea impune influenţa asupra provinciilor olandeze; Elisabeta prefera ca ele să rămână ale Spaniei şi să-şi păstreze o independenţă relativă. Christopher Wilson, însă, manifestă mai mult scepticism. El susţine că teama reginei de Franţa era reală dar nefondată şi că atitudinea ei în problema olandeză s-a remarcat prin indecizie, reacţii pripite şi erori. O interpretare mai lucidă aparţine profesorului MacCaffrey. El este de acord că obiectivul ei principal pare să fi fost împiedicarea unei expansiuni franceze în Olanda, dar ajunge la concluzia că a dat dovadă de realism când a apreciat ca insuficiente resursele de care dispunea pentru a controla evenimentele. De multe ori modul său de abordare a fost pur pragmatic. Însă ceea ce un istoric califică drept pragmatism, altul consideră a fi doar nehotărâre şi o regretabilă lipsă de strategie politică. Cei ce se simt ispitiţi să o critice astfel pe Elisabeta supraestimează totuşi posibilităţile unei ţări cu un număr relativ mic de locuitori şi cu vecini atât de puternici, cum era Anglia. Contemporanii deplângeau cu siguranţă lipsa de idealuri măreţe a Elisabetei (şi se refereau de regulă la propriile lor idealuri), dar istoricii moderni nu trebuie să ia drept literă de lege aceste păreri şi

Tablou alegoric înălțând dinastia protestantă a Tudorilor

nici să o învinovăţească pe regină pentru a nu fi fost campioana protestantă a Europei sau creatoarea unei Olande independente.

***Să luăm notiţe despre** "Introducere: Elisabeta I: Religia şi politica externă"*

Sunt puţini cei cărora le place să ia notiţe. O veste bună pentru studenţi este că pentru capitolul 1 nu sunt necesare notiţe detaliate. În general, problematica abordată aici vă este familiară, pentru că în multe şcoli şi facultăţi domnia Elisabetei este studiată în contextul epocii şi cu referiri la predecesorii săi[10]. De aceea puteţi citi titlurile şi întrebările însoţitoare de mai jos în mod selectiv. Dacă însă nu ştiţi absolut nimic despre perioada la care ne referim, vă sfătuiesc să le atacaţi pe toate. În cazul în care consideraţi că aveţi destule cunoştinţe cu privire la Henric al VIII-lea, Eduard al VI-lea şi Maria I, rămâne să citiţi părţile 1, 4, 5, 6 şi 9.

1. O femeie remarcabilă
1.1. Prin ce se justifică termenul de "remarcabilă" din acest titlu?
2. Religia: premise fundamentale
2.1. Ce loc ocupa Biserica în societate în perioada evului mediu târziu?
2.2. În ce au constat tensiunile dintre Papă şi monarh?
3. Moştenirea lăsată de Henric
3.1. Ce schimbări fundamentale în religie au adus domniile lui Henric al VIII-lea şi Eduard al VI-lea?
3.2. Care sunt factorii care au determinat aceste schimbări?
3.3. Ce controversă există în legătură cu efectele acestor schimbări?
4. Moştenirea lăsată de Maria I
4.1. Cu ce probleme s-a confruntat Elisabeta, ca protestantă, în urma deciziilor în probleme religioase luate de Maria I?
5. Istoricii, Elisabeta şi religia
5.1. Care sunt problemele controversate de către istorici?
6. Politica externă: o introducere
6.1. Care a fost impactul Reformei asupra politicii externe?
7. Politica externă a lui Henric al VIII-lea

---

[10] Reamintim cititorilor că este vorba de programa de învăţământ din Marea Britanie.

7.1. Care sunt trăsăturile fundamentale ale politicii lui Henric?
8. Eduard al VI-lea şi Maria I Stuart
8.1. Care sunt trăsăturile fundamentale ale politicii lor externe? Subliniaţi implicaţiile acestei politici pentru Elisabeta.
9. Istoricii şi politica externă elisabetană
9.1. Care sunt principalele probleme controversate?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Introducere: Elisabeta I: religia şi politica externă"*

1. Tablou alegoric înfăţişând dinastia protestantă a Tudorilor, cca 1570

Acest tablou a fost atribuit lui Lucas de Heere, artist flamand ce a trăit în Anglia în timpul domniei Elisabetei. A fost probabil dăruit de aceasta lui Sir Francis Walsingham, un protestant foarte activ, care era pe atunci ambasador la curtea Franţei şi mai târziu avea să fie numit Secretar de Stat. În partea de jos a picturii există o inscripţie: "Regina îi trimise lui Walsingham acest tablou/ Semn de mulţumire al poporului şi al său"

Studiaţi cu atenţie reproducerea de la pagina 16. Vă vom da câteva lămuriri suplimentare. De la stânga la dreapta, personajele sunt: Marte, zeul războiului; Filip al II-lea al Spaniei; Maria I; Henric al VIII-lea; Eduard al VI-lea; Elisabeta I; figura unei femei simbolizând Pacea; o alta ce reprezintă Belşugul. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce a dorit artistul să exprime prin includerea lui Marte printre personaje?
b) Ce argumente puteţi aduce, privind tabloul, că cele două personaje feminine din dreapta reprezintă Pacea şi Belşugul?
c) Ce semnificaţie atribuiţi poziţionării fiecăruia dintre membrii dinastiei Tudor în tablou?
d) Ce motive credeţi că a avut Elisabeta să-i dăruiască acest tablou lui Walsingham?

CAPITOLUL 2

Reforma religioasă elisabetană

1. Introducere

Noţiunea de "reformă religioasă elisabetană" este folosită de istorici pentru a descrie organizarea, ritualurile şi învăţăturile Bisericii Angliei, aşa cum au fost ele stabilite de legile Parlamentului, întărite de hotărârile Arhiepiscopului de Canterbury şi riguros apărate de însăşi regina. Acest capitol încearcă să răspundă la câteva întrebări importante. Întâi, care sunt factorii care au modelat instituţia religioasă în primii ani de domnie? Şi în ce măsură aceasta a reflectat punctul de vedere al reginei? A doua întrebare vizează ajutorul şi protecţia acordate acestei instituţii de către Elisabeta. De ce şi cum a luat apărarea ei? În sfârşit, capitolul încearcă să analizeze atitudinea Elisabetei faţă de Biserica Angliei pornind de la modul în care a tratat-o. S-a purtat ea ca o protectoare plină de iubire sau ca un gardian aspru şi lacom?

2. Convingerile religioase ale Elisabetei I

O analiză globală a reformei religioase elisabetane nu este posibilă fără a înţelege convingerile personale ale Elisabetei. Iar părerile religioase ale reginei nu pot fi înţelese fără a evalua impactul educaţiei ei extraordinare. Ar fi bineînţeles foarte convenabil să avem o declaraţie clară asupra acestor convingeri – de preferinţă a reginei însăşi. Dar Elisabeta nu era o persoană convenabilă, şi nu există nici o astfel de declaraţie. Părerile ei sunt disimulate în luări de poziţie ambigue, în incapacitatea ei organică de a lua hotărîri şi în exagerările celor ce au povestit despre ea.

În legătură cu educaţia ei religioasă măcar putem fi destul de precişi. Aceasta a împins-o sigur spre Protestantism. Nu trebuie să uităm împrejurările naşterii ei. Biserica Romei nu era singura care denunţa ca ilegală căsătoria Annei Boleyn cu Henric al VIII-lea. Dar, dat fiind faptul că legitimizarea căsătoriei mamei sale impunea ruptura relaţiilor cu Roma, nu e greu de înţeles de ce Elisabeta asocia dreptul ei la tron cu opoziţia faţă de Papalitate. De altfel, primise o educaţie categoric

protestantă. Clanul Boleyn era foarte interesat de vederile reformatoare ale lui Luther. Cu câteva zile înainte de a fi arestată, Anne Boleyn încredințase capelanului ei Matthew Parker bunăstarea spirituală a fiicei sale regale. Nu știm clar cum a reușit Parker să-și îndeplinească misiunea, dar faptul că Elisabeta l-a ales să fie primul ei Arhiepiscop de Canterbury denotă măcar puternicul atașament și loialitatea pe care ea le simțea pentru strămoșii ei Boleyn și pentru valorile în care ei credeau. Atitudinea "evanghelică" (bazată pe Biblie) moștenită de la familia mamei ei a fost consolidată ulterior de creșterea pe care Elisabeta a primit-o când regina Catherine Parr a adus-o înapoi la Curte. Caterina era o protestantă convinsă, și educația de care au beneficiat Elisabeta și fratele ei vitreg Eduard reflecta convingerile reginei.

Orice tentativă de a stabili natura precisă a protestantismului elisabetan trebuie să pornească de la rezultatele acțiunilor sale. Pe cât posibil, aceste rezultate vor fi analizate în părțile 3, 4 și 5 ale acestui capitol, unde vom vedea și acțiunile care le-au generat. După cum am mai spus, exactitatea declarațiilor care i s-au atribuit e greu de stabilit. Există scrisori ale ambasadorilor care s-au aflat în preajma ei și care par a da informații mai precise despre părerile și intențiile ei. Pe de altă parte, acești ambasadori aveau o dorință firească de a se înfățișa monarhilor lor ca incisivi, fermi și eficienți. E foarte probabil că acuratețea informațiilor rămase de la ei a suferit tot atât de mult din acest motiv ca și din cauza măiestriei indiscutabile a reginei în arta eschivării și a ambiguității.

Nu trebuie neglijate nici episoadele anecdotice. Avem relatarea primirii glaciale pe care Elisabeta a făcut-o darului de Anul Nou adus de vicarul Catedralei Sf. Paul în 1561. Se pare că acesta lăsase o carte de rugăciuni pe scaunul reginei, în biserică. Cartea conținea gravuri minuțios lucrate înfățișând sfinți și martiri.

1 Atunci a avut loc un incident remarcabil, așa cum este el povestit în memoriile unei personalități care trăia pe vremea aceea. Când ea [regina] a vrut să ia loc a găsit cartea, a deschis-o, a început s-o citească și a văzut pozele; dar s-a încruntat și s-a
5 înroșit de furie și apoi a aruncat-o (lucru observat de mai multă lume)... După predică... adresându-se vicarului, i-a vorbit astfel:

R: Domnule Vicar, cum se face că o nouă carte de rugăciuni a apărut pe perna mea?

La care el răspunse:

10 **V:** Cu voia Maiestății Voastre, eu am dispus să fie așezată acolo.

Atunci regina zise:

R: De ce ai făcut asta?

V: Ca să-i ofer Maiestății Voastre un dar de Anul Nou.

R: N-ai fi putut să-mi oferi ceva mai nepotrivit.

15 **V:** De ce spuneți asta, doamnă?

R: Știi că am o aversiune pentru idolatrie, pentru imagini și picturi de acest fel.

V: Cu voia Maiestății Voastre, unde anume ați întâlnit idolatria?

R: În gravurile înfățișând îngeri și sfinți; mai mult decât atât,

20 absurditățile grosolane care vor să reprezinte Sf. Treime.

V: N-am avut intenții rele; nici n-am știut că Maiestatea Voastră se va simți ofensată...

R: Atunci ești cu siguranță un ignorant. Ai uitat Proclamația noastră împotriva imaginilor, picturilor și relicvelor

25 papistașe din biserici?

Regina avea o mare ușurință în a pune oamenii la punct. Imaginați-vă un preot roșu la față, bolborosind și încercând să-și ceară scuze, simțindu-se inclus în antipatia Elisabetei pentru adepții Romano-Catolicismului. Prin "papistaș" ea voia să spună romano-catolic, și prin ambele înțelegea superstiție și venerarea falselor imagini în locul lui Dumnezeu. Este semnificativ faptul că toate cărțile ei de rugăciuni – nu în orice caz cele care s-au păstrat – sunt simple și lipsite de podoabe. Conform uzanțelor protestante, sunt puține ilustrații iar într-una dintre cărți, "Litania și alte meditații evlavioase și creștinești"[11], există la sfârșit o rugăciune adresată lui Dumnezeu ca "unic stăpânitor al tuturor regilor". Un caracteristic pentru Elisabeta să contopească autoritatea regală cu cea a lui Dumnezeu.

[11] *The Litany, with certain other devout and godly meditations.*

3. Supremație și Uniformizare

Era vital ca noua regină să-și semnaleze intențiile în chestiunea religioasă, nu numai pentru a denunța ca periculoasă neîncrederea ce exista la unii dintre propriii ei supuși, ci și ca să evite transformarea riscantei ei poziții internaționale într-o catastrofă. Ce posibilități avea? Întâi, ar fi putut menține catolicismul Mariei Tudor, situație care ar fi prezentat unele avantaje. Prevalându-se de catolicism ar fi putut păstra alianța cu Spania catolică, de al cărei ajutor avea o nevoie disperată în conflictul interminabil cu Franța și Scoția. Pe de altă parte, așa cum am văzut anterior, nu există dubii în privința convingerilor intime ale Elisabetei; ele mergeau spre Protestantism. Susținătorii ei cei mai fideli erau protestanții, și nu-și putea permite să-i abandoneze. Eșecurile propagandastice și politice ale Mariei îi îndreptățiseră să facă legătura între martirii arși pe rug și supunerea față de Roma, și între aceasta din urmă și subordonarea față de Spania. A doua ei posibilitate ar fi fost să păstreze acel gen de "Catolicism fără Papă" care pe vremuri fusese atât de convenabil pentru tatăl său. S-ar putea argumenta că, de vreme ce însăși naașterea Elisabetei era urmarea rupturii dintre Henric al VIII-lea și Roma, ea ar fi simțit dorința normală de a-i călca pe urme. Oricum, aceste urme dovedeau șovăielile și piruetele teologice determinate de rațiunile politice și de bunul plac al stăpânului și ar fi fost extrem de dificil de continuat în circumstanțele politice și religioase total diferite cu care se confrunta ea.

A treia alternativă era să adopte o formă de Protestantism. Ar fi dovedit prin aceasta un bun simț politic pe termen scurt, dar un stil reformator strident ca cel din Geneva ar fi fost altă chestiune. Adoptarea modelului Bisericii reformate a lui Jean Calvin din Geneva ar fi însemnat distrugerea tuturor aspectelor catolicismului și ar fi creat probleme imense. În primul rând, ar fi presupus ca poporul englez să fie gata să accepte confuzia unei viitoare schimbări de cult. Protestantismul de tip calvin, cu fastul ceremoniilor sale și Cuvântul Domnului, necesita știință de carte și un grad de educație, ceea ce mulți nu aveau. S-ar fi renunțat de asemenea la unele ritualuri religioase care erau foarte prețuite de enoriași și care coincideau cu ciclurile anotimpurilor și cu muncile agricole. Binecuvântarea la vremea semănatului era poate considerată

o superstiţie de către contemporanii protestanţi, dar dădea un sentiment de încredere ţăranilor, pentru care o recoltă compromisă însemna mai mult decât foametea. În definitiv, reformele protestante radicale din timpul lui Eduard al VI-lea stârniseră şi ele resentimente şi tulburaseră armonia locală. În al doilea rând, distrugând sistemul medieval de guvernare a bisericii prin episcopi, Coroana ar fi fost privată de mecanismele de control asupra Bisericii. Al treilea motiv (şi cel cu importanţa imediată cea mai mare) era că această formă de protestantism l-ar fi înfuriat cumplit pe Filip al II-lea al Spaniei – cumnatul Elisabetei şi potenţialul ei pretendent – până la a-l convinge de necesitatea de a face front comun cu francezii împotriva unei femei care-şi proclama erezia cu voce tare.

Orice schimbare subită a orientării religioase i-ar fi cauzat reginei şi probleme practice. Pur şi simplu, o asemenea schimbare nu putea fi hotărâtă doar de monarh. Domniile tatălui, fratelui şi surorii Elisabetei oferiseră un precedent ce sugera că schimbările religioase necesitau o iniţiativă regală în Parlament. Monarhul trebuia să se asigure de aprobarea ambelor camere ale Parlamentului înainte de a porni orice schimbare religioasă importantă. Dacă Parlamentul lui Henric al VIII-lea se limita la legiferarea unor decizii ce-i erau impuse din afară, modificările ecumenice adoptate în timpul domniei lui Eduard al VI-lea şi Maria I au amplificat considerabil rolul acestuia. După cum spunea istoricul Robert Ashton: "Ceea ce era făcut de Parlament, numai Parlamentul putea să schimbe." Elisabeta ar fi fost nevoită deci să suporte atitudinea episcopilor catolici, aflaţi în Camera Lorzilor de pe vremea Mariei I, înainte de a face orice schimbare de natură religioasă. Şi pentru a le obţine consimţământul, trebuia să renunţe la orice radicalism protestant.

Semnalele pe care Elisabeta *le-a făcut* sunt revelatoare nu numai în privinţa apartenenţei sale la o formă mai blândă de Protestantism, dar şi a unei remarcabile abilităţi politice. O dată intrată în apele agitate ale reformei religioase, ea şi-a lăsat de o parte convingerile personale şi a acţionat bazându-se pe două principii ferme. Primul era necesitatea constituirii unei Biserici *naţionale* care să protejeze credinţa şi să aibă grijă de un număr cât mai mare dintre supuşii reginei. Dorinţa de a face Biserica cel puţin acceptabilă pentru majoritate pornea de la premisa că o guvernare nu poate fi stabilă dacă oamenii acceptă conducerea politică

a monarhului dar sunt în mare măsură ostili religiei sale. Al doilea principiu reflecta necesitatea de a realiza un echilibru iscusit şi sensibil care să-i mențină pe cei ce păreau a fi susținătorii săi (protestanții) şi oponenții săi potențiali (catolicii) relativ mulțumiți până când circumstanțele politice i-ar fi permis să înfrunte problemele delicate de conştiință din țară şi din afară. Iată de ce primele semne pe care Elisabeta le-a făcut supuşilor săi şi puterilor străine au fost atente, precaute şi în nici un caz agresive.

În lucrarea lui Christopher Haigh "Domnia Elisabetei I"[12], Norman Jones arată felul în care regina a fost îndrumată în privința chestiunii religioase. Sfatul lui Richard Goodrich, în "Diferite probleme ale religiei ce contravin Bisericii Romei"[13], era pur şi simplu ca, până când ar fi sosit momentul potrivit pentru înlocuirea episcopilor catolici şi introducerea prin vot parlamentar a Protestantismului, regina să ceară folosirea Liturghiei Engleze a lui Henric al VIII-lea (ca formă de ritual). În acest mod s-ar fi păstrat în linii mari liturghia catolică, dar sugestia lui Goodrich era ca preoții să fie instruiți să nu folosească azima. În teologia catolică azima este pâinea nedospită care devine trupul lui Christos prin puterea cu care este investit preotul. Acest ritual – numit în termeni teologici transsubstanțializare – era repudiat de majoritatea protestanților. Toată discuția se învârtea în jurul a ce a spus şi ce a făcut Christos la Cina cea de Taină, în prezența apostolilor. Când a rupt pâinea şi a împărțit-o a rostit: "Luați şi mâncați, căci acesta este trupul Meu", iar când a împărțit vinul: "Beți, căci acesta este sângele Meu" – a vrut El să exprime faptul că pâinea şi vinul se transformaseră cu adevărat ca să fie parte din El? Sau era o exprimare simbolică? În orice caz, pentru un catolic liturghia este o formă de ofrandă în care preotul transgresează timpul şi reînvie minunea Cinei. Nici un laic nu are puterea să schimbe pâinea şi vinul. Or, tocmai acesta este cel mai important moment al slujbei. Iată de ce, prin nerecunoaşterea transsubstanțializării, protestanții nu contestau doar autoritatea clericului sau existența oricărei deosebiri de natură divină dintre tagma preoțească şi laici, ci respingeau însăşi liturghia. Din moment ce ridicarea cuminecăturii era semnul că pâinea

[12] "The Reign of Elizabeth I"

[13] "Divers Points of Religious Contrary to the Church of Rome".

s-a transformat în trupul lui Christos, a interzice acest ritual însemna să tenegi transsubstanţializarea.

Este de aceea semnificativ faptul că Elisabeta a urmat, se pare, sfatul lui Goodrich interzicând ridicarea ostiei la liturghia de Crăciun din 1558, la Capela Regală. Preotul care oficia slujba a refuzat să se supună şi ea a plecat din biserică. A făcut un gest similar în ianuarie 1559, când sărbătorirea abaţiei din Westminster, cea reabilitată de Maria I, s-au apropiat de sfârşit cu lumânările ceremoniale: "Scoateţi torţele", a strigat, "se vede foarte bine". Cuvintele ei au constituit o ofensă publică, întrucât au fost rostite la inaugurarea oficială a Parlamentului. Protestanţii aflaţi de faţă au fost astfel încurajaţi în mod convenabil, din moment ce oricum viaţa monastică nu intra în vederile lor. Unul dintre rolurile principale ale unei mânăstiri era acela de a salva prin rugăciuni sufletele celor morţi. Mai exact, era nevoie de ele pentru cei ce lâncezeau în Purgatoriu. Învăţătura catolică consideră că în această stare spiritul defunctului este supus la chinuri şi primeşte astfel pedeapsa păcatelor sale înainte de a intra în Paradis. Dar argumentul cel mai des folosit de protestanţi era că, de vreme ce Scriptura nu menţionează existenţa Purgatoriului, el a fost pur şi simplu inventat de episcopii Romei ca să câştige bani. Cei ce donaseră pământ mănăstirilor şi plătiseră slujbe pentru morţi s-au simţit extrem de dezamăgiţi. Existenţa abaţiilor nu mai avea sens. Deja obiectele de cult şi întreaga ornamentare a bisericilor – de exemplu lumânările purtate în procesiuni – erau suspectate de a nu fi decât superstiţii, mirosind a servilism faţă de Roma şi în fond chiar o deviere de la rugăciunea în spiritul Domnului.

Elisabeta a avut grijă să ofere pentru prima oară ocazia unui protestant notoriu să oficieze ceremonia sponsorizată oficial de la Catedrala Sf. Paul din Londra. Un catolic a fost întemniţat pentru că a protestat cu voce tare împotriva acestei ceremonii. Pe de altă parte, în timpul unei întrevederi cu ambasadorul Spaniei, regina a susţinut că nu intenţiona decât să restaureze acea formă de religie moderată care se practica în ultimii ani ai domniei lui Henric al VIII-lea şi pe care mulţi catolici o găsiseră acceptabilă. Asemenea manevre viclene – deşi inconsistente – au reuşit să-i satisfacă în limite rezonabile pe protestanţi fără a descuraja nici speranţele de viitor ale oponenţilor lor.

Când Parlamentul s-a reunit în ianuarie 1559, situația internațională era în continuare neclară. Elisabeta se simțea însă în siguranță pentru că știa că Spania dorea ca ea să rămână pe tron. Motivul era că principalul său rival la tronul Angliei, Maria Stuart, ar fi reunit prin persoana sa monarhiile Franței, Angliei și Scoției împotriva Spaniei. De vreme ce Maria era regina Scoției, soția Delfinului (moștenitorul tronului francez) și cea mai evident catolică candidată la tron, această posibilitate – deopotrivă de alarmantă și pentru protestanții englezi – nu putea fi neglijată. Pe termen scurt, se putea conta pe dorința celor trei state de a pune capăt războiului, care dusese la pierderea avanpostului englez din Calais încă din timpul Marici I. Dar negocierile tripartite aflate în plină desfășurare la Cateau-Cambrésis în februarie 1559 i-au dat în plus posibilitatea Elisabetei să încerce – fără succes, după cum s-a dovedit ulterior – să câștige acel prestigiu, de care avea atâta nevoie, prin redobândirea cetății Calais.

Nu se știe exact în ce măsură aceste probleme de politică externă au influențat decizia imediată a guvernului elisabetan de a introduce reforma religioasă. Poate că a stabili o conexiune între climatul internațional nesigur și adoptarea, în fond precaută, a unor schimbări de natură religioasă este o exagerare. În definitiv, Elisabeta a dat dovadă de mult curaj punând la încercare răbdarea Spaniei și ridicând problema regiunii Calais iar și iar în cursul negocierilor de la Cateau-Cambrésis.

De fapt, primele trei proiecte de lege în problema religioasă prezentate Parlamentului au fost suficient de radicale pentru a stârni o opoziție puternică. Unul dintre ele, numit Actul de Supremație, viza ruperea legăturilor pe care Maria I le restabilise cu Roma și investirea monarhului cu titlul de Cap Suprem al Bisericii Angliei, titlu folosit ultima oară de Eduard al VI-lea. Conținutul celorlalte două moțiuni nu este cunoscut cu certitudine, dar se știe că urmăreau să stabilească un model unitar pentru serviciul divin, printre altele prin readoptarea celei de-a doua cărți de rugăciuni de pe vremea domniei lui Eduard – o lucrare eminamente protestantă. O carte de rugăciuni nu era atât o culegere de texte cât un regulament precis, după care trebuia să se desfășoare serviciul divin în fiecare biserică din țară. Cu alte cuvinte, textul și chiar structurarea predicilor reflectau doctrina oficială a Bisericii. Actul de Uniformizare a fost votat în Camera Comunelor, dar a fost respins

de Camera Lorzilor. O a doua tentativă a fost de asemenea zădărnicită de lorzi, care au cerut modificări ce făceau textul iniţial de nerecunoscut şi au refuzat categoric să abroge legile împotriva ereziei datând de pe timpul Mariei I. Episcopii catolici din Camera Lorzilor s-au opus cu încăpăţânare ambelor moţiuni. Motivele acestei opoziţii au fost explicate de episcopul Scot din Chester într-un discurs pe care l-a ţinut în martie 1559. El a declarat vehement că Parlamentul nu are dreptul să se amestece în probleme de doctrină. Cum pot laicii, argumenta el, să aibă îndrăzneala să se pronunţe în privinţa învăţăturilor Bisericii? Asemenea chestiuni sunt apanajul preoţilor hirotonisiţi. Orice hotărâre ar fi fost luată de membrii unui parlament, ea putea fi revocată de cei ce veneau după ei. Ce s-ar fi ales atunci de acea stabilitate indispensabilă credinţei? Mai mult decât atât, cartea de rugăciuni menţionată în lege era dintre cele ce negau chiar transsubstanţializarea.

Toţi se aşteptau ca Parlamentul să fie dizolvat înainte de sărbătorile de Paşti ale anului 1559. Însă Elisabeta *nu* a dizolvat Parlamentul. Tratatul semnat în aprilie la Cateau-Cambrésis a îndepărtat ameninţarea pe care o reprezenta Franţa şi a uşurat situaţia îngrijorătoare din Scoţia, unde 10.000 de soldaţi francezi erau aşteptaţi după Paşti. Odată înlăturat spectrul unei invazii, Elisabeta îşi putea permite să creeze puţină dezordine în ţară făcând presiuni pentru a impune acea reformă pe care o doreau ea şi susţinătorii ei protestanţi. Învăţase de asemeni că episcopii catolici erau pregătiţi să se opună oricărei măsuri care aducea atingere confesiunii lor. Trebuia deci să înfrângă îndărătnicia lor, ca şi pe cea a nobililor din Camera Lorzilor. Guvernul hotărâse să organizeze o confruntare (dezbatere) între clericii celor două confesiuni încă înainte ca proiectele legilor de Supremaţie şi de Uniformizare să fi fost mutilate în Camera Lorzilor. Părţile s-au aflat faţă în faţă în Săptămâna Mare, prezidate de Bacon, lordul păstrător al sigiliului. Autoritatea Papei, valorile spirituale ale liturghiei catolice şi folosirea limbii latine în timpul slujbei au fost atacate cu violenţă. Ciondănelile dintre Bacon şi catolici au luat sfârşit prin retragerea din discuţii a celor din urmă, ceea ca a dat ocazia Elisabetei să aresteze doi dintre episcopii dezertori sub acuzaţia de sfidare a autorităţii regale. Astfel numărul catolicilor din Camera Lorzilor s-a redus, iar guvernul a reuşit să-şi impună punctul de vedere, demonstrând laicilor catolici din Parlament că este decis să nu ţină cont de opoziţie.

După vacanța de Paşti, în Parlament s-au supus aprobării noi proiecte pentru legile de Supremație şi de Uniformizare. De data aceasta, regina *nu* mai revendica titlul deținut cândva de tatăl său, de "Cap" Suprem al Bisericii Angliei, în semn de respect față de concepția cvasi-generală potrivit căreia o reprezentantă a sexului slab nu putea avea o autoritate spirituală asupra Bisericii. În schimb, l-a luat pe cel de "Guvernator Suprem". Apologeții ei – ca John Aylmer, un protestant ce luase drumul exilului pe vremea Mariei Tudor şi care avea să devină Episcop al Londrei – au argumentat că, deşi Noul Testament interzicea categoric unei femei să dețină vreo funcție clericală, nimic nu o împiedica să supravegheze într-un fel bunul mers al Bisericii. Aylmer răspundea acuzațiilor unui alt protestant, John Knox, care susținea că nici o femeie nu are dreptul la nici un fel de putere civilă sau religioasă asupra bărbaților. După cum vom vedea mai departe, nici una dintre teoriile vehiculate pentru a-i stabili limitele puterii n-a clintit-o pe regină din părerile personale asupra drepturilor sale față de Biserică. S-a sinchisit şi mai puțin de modul în care se purta cu prelații însărcinați cu chestiunile ideologice delicate. Ea cerea episcopilor obedență, nu instrucțiuni. Proiectul legii de Supremație presupunea de asemenea ca oficialitățile clericale şi civile să depună jurământ de credință reginei. În plus, se urmărea abrogarea legilor Mariei Tudor privitoare la eretici şi înființarea unei comisii pentru probleme ecleziastice (Comisia Supremă) care să aibă dreptul să judece în chestiuni de doctrină ortodoxă. Episcopii catolici n-au reuşit să convingă suficienți laici pentru a bloca legea: un singur laic din Camera Lorzilor a votat împotrivă. Proiectul Legii de Unformizare a avut în fața aceluiaşi for un traiect deosebit de dificil. Doar absența inexplicabilă a abatelui din Westminster şi cea întrutotul explicabilă a celor doi episcopi ce lâncezeau în Turnul Londrei au făcut posibilă promulgarea legii.

Noua lege de Uniformizare cerea folosirea unei anumite Cărți de Rugăciuni în toate bisericile şi prevedea un sistem de pedepse pentru cei care refuzau s-o aplice sau o respingeau în mod public. Această carte, publicată în 1559, se baza pe două culegeri similare de pe vremea lui Eduard, apărute în 1549, respectiv 1552. Regina a insistat în mod deosebit asupra unui amendament al versiunii din 1552, care includea aşa-numita "Rubrică Neagră"– un set de instrucțiuni destinate prelaților.

referitor la comuniune, de exemplu, Rubrica Neagră interzicea enoriaşilor să îngenuncheze pentru a sugera întruparea concretă a Mântuitorului în pâine şi în vin; însă ediţia din 1559 îi permitea preotului să folosească texte din *ambele* versiuni anterioare. Acesta era în fond un compromis. Un catolic era liber să aleagă acele cuvinte care să sublinieze realitatea prezenţei lui Isus prin pâine şi vin, iar un protestant putea selecta pasajele care vorbeau despre împărtăşanie ca de o simplă slujbă şi ca despre un act comemorativ. Elisabeta a îndepărtat toate referirile la Papă existente în ediţia din 1552. Modificările pe care ea le-a introdus demonstrează preocuparea de a evita o stare conflictuală, inevitabilă în cazul unei legi prea rigide ce i-ar fi lăsat pe mulţi dintre supuşii săi în afara Bisericii. Din moment ce se stipula că participarea la slujbele de duminică şi de sărbători era obligatorie, iar absenţa la oricare din aceste ocazii se pedepsea cu o amendă de un şiling, era bine să li se dea o şansă eventualilor oponenţi.

Legea conţinea de asemenea instrucţiuni cu privire la ornamentarea lăcaşurilor de cult şi chiar la veşmintele preoţeşti, la care se referea articolul 13:

> 1 Se hotărăşte pentru totdeauna şi se întăreşte prin lege că astfel de podoabe ale bisericii şi ale popilor să fie înlăturate şi să se folosească din nou cele alese pentru Biserica Angliei prin voinţa Parlamentului, în cel de-al doilea an al domniei regelui Eduard
> 5 al VI-lea, până când în această privinţă Maiestatea Sa Regina, cu ajutorul sfătuitorilor săi, ar ordona altfel... de asemenea, dacă s-ar aduce atingere sau jigniri slujbelor sau sărbătorilor bisericeşti prin neluarea în seamă a celor ce s-au scris aici, Maiestatea Sa Regina va putea, cu ajutorul sfătuitorilor de care
> 10 am pomenit... să hotărască şi să pună să se dea sfoară-n ţară cum e bine să fie toate slujbele şi sărbătorile de atunci încolo, întru Slava lui Dumnezeu, înălţarea Bisericii Lui şi smerenia cuvenită Sfintelor Taine şi sacramente.

Parlamentul a transferat Coroanei şi acel drept, ce fusese apanajul Papalităţii, de a strânge de la clerici impozitele cunoscute sub numele de Prima recoltă şi Zeciuiala, iar laicii au fost mulţumiţi să vadă crescând

veniturile Coroanei fără ca ei să fie nevoiți să contribuie. Un alt subiect de interes erau și profiturile ce ar fi putut rezulta din desființarea mănăstirilor și ctitoriilor Mariei I.

4. Teza lui Neale

Reforma religioasă din 1559 a provocat dispute aprinse între istorici. Analiza unuia sau a altuia dintre curentele de opinie trebuie să pornească de la două întrebări. În primul rând, care sunt scala de valori și părerile generale ale istoricului în chestiune? Este de presupus că ele îi influențează modul în care își selectează și apoi abordează temele și izvoarele istorice. În al doilea rând, ce metodă de interpretare s-a folosit? De cele mai multe ori ea reflectă punctul de vedere, oficial și neoficial, al universității pe care a absovit-o.

Dacă studiul de față ar fi fost făcut în anii '60, ar fi urmat probabil interpretarea la modă în epocă, datorată în mare măsură scrierilor lui Sir John Neale. El a atribuit Parlamentului – mai exact, Camerei Comunelor – un rol esențial în evenimentele anului 1559, argumentând că decizia reginei de a impune Protestantismul a fost urmarea presiunilor unui nucleu influent și bine organizat de puritani, care au împins-o mai departe chiar decât intenționa. Această fracțiune, numită de Neale "Corul puritanilor" s-a folosit de poziția sa din Cameră pentru a o constrânge pe regină să continue reforma Bisericii Angliei, pe care ei o considerau prea apropiată de cea a Romei și prea departe de cea a lui Calvin din Geneva. Această opoziție frustrată, dar în fond loială Coroanei, cerea în plus dreptul de a o consilia pe regină în privința afacerilor externe și chiar în cea, încă mai spinoasă, a căsătoriei. Ei au devenit din ce în ce mai dornici să obțină acele "libertăți" și "privilegii" care, după părerea lor, aparțineau de drept Parlamentului. În ultimii ani, teza lui Neale a fost ținta a numeroase atacuri. El a fost acuzat de acea deformare a probelor făcută de istoricii care pretind că identifică un anumit fel de "evoluție", convenabilă atitudinii politice proprii. În cazul de față, Neale a pornit de la ideea acelei forțe în ascensiune care era Camera Comunelor și a parcurs un traseu logic invers pentru a-și argumenta punctul de vedere. Tendința de a simplifica istoria prin împărțirea ei pe "perioade de ascensiune" – a Protestantismului, a forței Parlamentului – a fost

este legată cu Şcoala istorică "Whig", ce impune trecutului existenţa unor valori democratice liberale pentru a demonstra inevitabilitatea progresului. Herbert Butterfield scria în lucrarea sa "Despre interpretarea Whig a istorici"[14] că un cercetător trebuie să arate trecutul aşa cum a fost, fără să-l îngrădească într-un făgaş convenabil care să-i susţină părerile.

Să nu uităm însă că Neale a suferit influenţa educaţiei sale universitare. A fost elevul lui A.F. Pollard, el însuşi pasionat de biografii şi de istorie politică. Ceea ce Pollard ignora, concentrându-se asupra unor personaje disparate din Camera Comunelor, era faptul că Parlamentul funcţiona ca un organism unic. Neale şi-a consolidat la rândul său teoriile pe biografiile unor parlamentari, care şi-au manifestat opoziţia faţă de politica religioasă relativ conservatoare a Elisabetei. Asemenea detalii sunt irelevante pentru modul de funcţionare a Parlamentului ca instituţie. Membrii săi erau supuşi la numeroase presiuni, dacă e să ne gândim doar la faptul că monarhul avea dreptul să îl convoace oricând şi putea chiar să dizolve Parlamentul. Ceea ce înseamnă că, mai mult decât de educaţia sau de convingerile personale, votul unora dintre ei depindea mai curând de ceea ce regele sau regina doreau de la ei. Neale nu a acordat suficientă atenţie nici relaţiei dintre cele două Camere. O examinare mai atentă relevă prestigiul de care se bucurau lorzii şi influenţa lor considerabilă asupra celor din "Camera inferioară".

În capitolul 3 vom analiza acea teorie a lui Neale potrivit căreia puritanii şi-au impus punctul de vedere în Camera Comunelor, care a ajuns să ceară schimbări radicale în Biserica Angliei. Pentru moment, ne vom ocupa doar de acea parte din lucrare care se referă la reformele din 1559. Să fi fost oare într-adevăr regina îndemnată, de către un grup bine organizat şi disciplinat de puritani, plini de cele mai noi idei reformatoare aduse din exilul lor pe continent, să ia nişte decizii mai radicale decât avea de gând iniţial? Deţinea cu adevărat acest grup controlul în Camera Comunelor? Răspunsul la ambele întrebări este negativ. Lucrarea lui Norman Jones a demonstrat că nu exista o fracţiune puritană importantă în Parlamentul anului 1559. El a calculat că nu puteau fi mai mult de 25 de persoane de orientare calvinistă sau protestantă radicală dintr-un total de 400 de membri, cîţi număra Camera

[14] "The Whig Interpretation of History", 1931

Comunelor. Dintre ei doar patru au fost exilați. Acești așa-ziși puritani nu erau nici măcar conduși sau organizați eficient. Demolarea acestei părți a argumentației lui Neale conduce la două concluzii. Prima ar fi că instituția însăși, cu compromisurile și ambiguitățile sale calculate, reprezintă mai mult sau mai puțin dorințele reginei. Nu e nici o exagerare în această concluzie, care nu formează doar un punct de plecare pentru restul capitolului de față, ci are meritul că explică modul hotărât în care regina "își" apăra reforma. O a doua implicație este că cea mai puternică opoziție pe care a avut-o regina de înfruntat în 1559 a venit din partea episcopilor catolici și a nobililor din Camera Lorzilor.

5. Reforma în acțiune

a) Reforma și episcopii

Regina putea fi Guvernatorul Suprem al Bisericii Angliei, dar cine purta răspunderea pentru detaliile ce țineau de organizarea, administrarea și supravegherea Bisericii și a clerului? Elisabeta nu avea nici o îndoială că ierarhia episcopală – episcopii – ar trebui să aibă această misiune. Vom examina în continuare ce motive au determinat-o să ia această decizie, modul în care ea își alegea episcopii, precum și modul în care se purta cu ei. Vom putea astfel să aruncăm o lumină asupra naturii reformei și asupra atitudinii reginei față de Biserică.

Conducerea de către episcopi nu era singurul sistem posibil de guvernare a Bisericii; cea mai evidentă alternativă era cea a lui Calvin din Geneva, care renunțase la episcopi. Biserica din Geneva, oricât de mult ar fi suferit influența personală a lui Calvin, nu avea o ierarhie în sensul episcopal. Funcția de dirijare a doctrinei și a normelor de comportament era îndeplinită de Consistoriu, organizație printre ai cărei membri se numărau predicatori (termenul de "preot" nu trebuia folosit) și persoane suspuse din rândul notabilităților laice. Disciplina pe care a impus-o Consistoriul a asigurat Calvinismului coeziunea necesară transformării sale dintr-o mișcare restrânsă, la nivel local, într-una puternică, națională. Acesta era motivul pentru care regina n-ar fi acceptat niciodată un astfel de sistem. Cum ar fi putut păstra controlul asupra unei Biserici în care deciziile erau luate de un grup de persoane,

de multe ori aflate la distanță de centru? Cum ar fi putut să-și comunice dorințele? Era mult mai simplu să se folosească de episcopi pentru a cârmui nu doar clerul, ci și supușii. În definitiv, calviniștii nu erau singurii care își arogau dreptul de a elabora normele de comportare socială: pentru Biserica evului mediu era o îndatorire familiară.

Menținerea episcopilor prezenta și alte avantaje pentru Coroană. Dacă din rațiuni de politică externă micșorarea diferențelor dintre Biserica Angliei și cea catolică continentală era o măsură înțeleaptă, menținerea episcopilor în fruntea bisericii ca element de continuitate, se putea dovedi de mare ajutor. În fine, să nu subestimăm atașamentul Elisabetei față de tradiție. Tatăl ei nu înlăturase niciodată episcopii.

Regina s-a hotărât deci să păstreze episcopii, dar în 1559 a trebuit să ia o decizie rapidă – care episcopi? Primul pas a fost să-i încurajeze pe cei moșteniți de la Maria I să rămână în funcție. Refuzul lor aproape unanim de a jura că se vor supune Legii de Supremație a spulberat acest plan. Au fost în consecință eliberați din funcții, iar regina s-a adresat clericilor de orientare protestantă: foștii exilați. După toate probabilitățile, aceste numiri s-au făcut la insistențele lui William Cecil, secretarul reginei. Printre ei se numărau Grindal (devenit Episcop în Londra), Cox (în Ely), Jewel (Salisbury), Sandys (Worcester) și Young (Arhiepiscop de York).

Intențiile Elisabetei în acest caz nu sunt foarte clare. S-ar putea spune că tentativa ei de a păstra episcopii catolici arată că era mai interesată să mențină aparențele unei continuități religioase decât să protejeze Protestantismul aflat în plină expansiune. Acest punct de vedere, potrivit căruia regina urmărea, prin sublinierea unor elemente strămoșești, tradiționale, să evite confuzia și dezordinea, va fi analizat pe larg în secțiunea a treia a acestui capitol. Pe de altă parte, nu încape nici un dubiu că reforma elisabetană, așa cum a fost definită de Actul de Supremație și de Actul de Uniformizare, era eminamente protestantă. Încercarea de a converti episcopii catolici la această reformă poate fi interpretată ca o lipsă de realism; regina nu se aștepta ca ei să devină brusc propovăduitori entuziaști ai Reformei, dar era gata să treacă peste asta pentru a-și îndeplini scopurile politice. Poate că spera că episcopii Mariei Tudor vor cădea în aceeași capcană ca cei de pe vremea tatălui său: acei clerici carieriști, pe care experiența în anturajul regal îi făcuse credincioși monarhului și foarte binevoitori în a face compromisuri dubioase.

Pentru Elisabeta, episcopul ideal era în primul rând un administrator loial – de aceea nu s-a gândit la foştii exilaţi decât ca la o soluţie de rezervă. Experienţele lor recente nu se datorau servirii Coroanei, ci idealurilor religioase care îi determinaseră să-şi părăsească ţara natală şi să ia calea refugiului: regina nu ştia dacă nişte oameni de asemenea teapă s-ar dovedi uşor de condus. În ce măsură erau ei pregătiţi să-şi asume rolul pe care îl juca în mod tradiţional episcopul în politica externă? Desigur, unii dintre ei şovăiau dacă să accepte un episcopat. Văzuseră cu ochii lor cum organizaţiile religioase surori din Geneva, Zürich şi Frankfurt au dărâmat sistemul, fundamental catolic, al episcopatelor. Cei mai mulţi erau puternic influenţaţi de Calvinism, şi se aşteptau ca Biserica elisabetană să-i urmeze exemplul. Mai mult, doreau ca reforma la nivel organizatoric şi al ritualurilor bisericeşti să nu fie decât o adaptare a modelului genevez la necesităţile tipic englezeşti. Actul de Supremaţie şi de Uniformizare puteau fi considerate un început, nimic mai mult, al procesului de reformă. Problema era că, pentru Elisabeta, ele erau un capitol încheiat.

Pe noii episcopi îi aştepta deci un drum dificil. Prima dificultate a apărut încă înainte ca ei să-şi ia posturile în primire. Legea Schimbului din 1559 a împuternicit Coroana să-şi schimbe orice proprietate care avea o vagă natură religioasă contra unuia dintre bunurile laice (non-spirituale) ale Bisericii. La prima vedere părea cinstit şi avantajos. În practică însă, au fost schimbate lucruri cu valoare limitată – ca anumite case parohiale, lăcaşuri de cult, drepturi la dijmă – pe castele şi moşii cu o valoare considerabilă. Rezultatul a fost că Biserica a pierdut enorm. Scopul iniţial fusese să se smulgă bani de la episcopii catolici. Dar guvernul se putea folosi de această lege pentru a forţa mâna clericilor care şovăiau să se supună poruncilor reginei. Un factor important l-a constituit atitudinea unor laici protestanţi faţă de episcopi. Pur şi simplu nu puteau să-i sufere. Unii dintre episcopii Mariei I fuseseră foarte energici în încercarea de a transforma în scrum esenţa însăşi a Protestantismului, iar oamenii ca Cecil nu uitaseră acest lucru. Ei nu păreau a fi deloc încântaţi de venirea episcopilor la conducerea bisericii. Erau de părere că episcopii au căzut prea mult în păcatul trufiei. A le reteza veniturile – mai ales cele funciare – ar fi fost o metodă excelentă de a le reduce puterea şi influenţa.

Legea Schimbului se amesteca și în modul în care un episcop putea dispune de moșiile lui. El câștiga din arendarea pământului exact aceeași sumă ca un proprietar laic; legea îl împiedica însă să acorde concesiuni pe mai mult de 21 de ani (cu excepția celor către Coroană). În parte se încerca menținerea unei cote înalte pentru pământurile bisericești, fiindcă prin arendarea lor pe termen lung nu se putea lua în calcul creșterea valorii terenului sau inflația. Ceea ce nu înseamnă însă că administrația se preocupa de veniturile clerului. Ele erau considerate în schimb un supliment util aflat sub patronajul Coroanei. Când regina nu voia să-și cheltuiască banii personali sau pe cei din Tezaur pe moșii cu care să recompenseze nobili mari sau mici, episcopii puteau fi convinși să acorde arende favorabile acestor mireni. Era deci în interesul ei să se asigure că Biserica nu sărăcește. Ambele aspecte ale Legii Schimbului au fost întâmpinate cu proteste de către episcopi. Astfel de conflicte, apărute chiar în momentul nașterii Bisericii elisabetane, erau rușinoase și jenante pentru guvern, care a renunțat să mai încerce să facă schimburi. Dar episcopii au fost în continuare forțați să arendeze în condiții favorabile nobililor. Nu era ușor să refuzi cererea unui aristocrat puternic, aflat sub protecția Elisabetei. Puțini au îndrăznit s-o facă.

Elisabeta dorea deci ca episcopii ei să fie nu atât generali ai unor trupe de șoc protestante cât niște servitori civili ascultători, care să asigure acea unitate de care avea nevoie și ale căror venituri să le poată stoarce după voie. Mulți episcopi considerau extrem de neplăcut rolul care li se rezervase. Următoarele secțiuni ale acestui capitol aduc dovezi elocvente în această privință. Capitolul 3 va analiza consecințele dramatice ale răzvrătirii Arhiepiscopului Grindal, cel care a îndrăznit să-i amintească Elisabetei că Dumnezeu nu este doar adevăratul stăpân al Bisericii, ci și al sufletului ei.

b) Decretele din 1559

După cum am arătat în acest capitol, Elisabeta urmărea o reformare fundamental protestantă a religiei, accentuând totuși acele elemente de continuitate cu trecutul catolic, în interesul stabilității Coroanei. Decretele regale din 1559 vin în sprijinul acestui punct de vedere. Concepute ca un set de instrucțiuni care stabileau în detaliu tiparul după

care trebuia să decurgă serviciul divin (pe scheletul anterioarei Legi de Uniformizare), ele atacau, inevitabil, unele dintre obiceiurile catolice. Totuşi, nu toate punţile cu tradiţia erau tăiate.

Conform acestor legi, clerul era dator să respecte şi să predice supremaţia regală, şi să condamne pretenţiile Papei de a uzurpa dreptul monarhului la conducerea Bisericii. Procesiunile tradiţionale la catolici au fost oprite aproape în totalitate. Monumentele închinate "falselor" minuni trebuiau distruse, deşi nu s-a mers până la interzicerea icoanelor din biserici. Pelerinajele au fost însă interzise în mod explicit. Recuzanţii[15] trebuiau denunţaţi la Consiliul de Coroană (cercul de consilieri personali ai monarhului) sau Judecătoriilor de Pace locale.

Dacă un protestant ar fi fost întrebat cum poate Anglia să devină o ţară cu adevărat protestantă, el ar fi răspuns: "Numai propovăduind Cuvântul Domnului, propovăduindu-l iar şi iar". Decretele au impus însă restricţii clare asupra acestor "evanghelizări". Nimeni nu putea predica fără permisiune oficială, adică fără să obţină o autorizaţie de la autorităţi. Acest drept revenea deci doar acelor preoţi care deţineau rangul de "Master of Arts"[16]. Aceştia erau însă puţini şi situaţi la distanţe mari unii de alţii. Chiar şi în dioceza Universităţii din Oxford, mai puţin de jumătate dintre clerici se puteau lăuda cu un astfel de titlu. Preoţii de rând erau nevoiţi să se mulţumească să predice după cărţi de sfaturi pastorale comentate şi să apeleze la confraţii lor mai şcoliţi pentru un număr legal minim de ceremonii, adică aproximativ 15 pe an. Aceasta era o soluţie jalnică pentru mulţi protestanţi; mai grav era însă faptul că acest lucru priva enoriaşii de acele cuvinte care i-ar fi determinat, pe cei mai încăpăţânaţi şi mai superstiţioşi dintre ei, să caute mântuirea şi să asculte adevăratele porunci ale Domnului. Atunci de ce să fi impus regina aceste restricţii? Probabil pentru că din punctul ei de vedere

[15] În limba română, *a recuza* înseamnă "a respinge, a nu recunoaşte ceva" (cf. Micului dicţionar enciclopedic). Însă în limba engleză, cuvântul *recusant* are şi un sens special, acela de persoană de confesiune catolică ce refuză să ia parte la ceremoniile protestante. Termenul a fost introdus pe vremea lui Henric al VIII-lea, când recuzanţii erau consideraţi duşmani personali ai regelui şi sfârşeau, de cele mai multe ori, pe rug; s-a folosit până în epoca lui George al II-lea.

[16] grad obţinut după absolvirea universităţii sau a colegiului, care presupune cel puţin un an suplimentar de studiu.

predicile neautorizate și semidocte ar fi putut destabiliza ordinea religioasă și civilă. Întâi, pentru că predicatorii "flămânzi de suflete" care ar fi dat buzna în zonele catolice tradiționaliste ar fi provocat inevitabil tulburări și disensiuni. Un atac verbal violent la adresa credinței unui sătean – a acelei credințe pe care strămoșii săi o acceptaseră fără crâcnire – nu putea genera decât o opoziție violentă (și foarte probabil fizică). În al doilea rând, regina era alergică (ca de altfel toate capetele încoronate ale secolului al XVI-lea) la priveliștea oamenilor de rând strânși *en masse*[17]: acele mulțimi enorme ce participau la ceremoniile în aer liber puteau fi oricând influențate de critici la adresa guvernării ei. Elisabeta pretindea și aștepta loialitate, dar nu se baza niciodată pe asta; nu o considera o trăsătură naturală a supușilor săi. În al treilea rând, propovăduirea necontrolată și neautorizată punea în pericol modul în care regina se putea folosi de episcopi. Cum puteau conducătorii Bisericii să supravegheze și să controleze un număr atât de mare de predicatori? Cum puteau fi siguri că aceștia nu se îndepărtează de învățăturile "ortodoxe" (standardizate, oficiale) ale Bisericii, provocând în acest fel dezbinare?

Conform decretelor regale, fiecare biserică era obligată să facă rost de un exemplar în limba engleză al Bibliei și, în mod semnificativ, de o lucrare a lui Erasmus[18] – "Parafrazele", o carte ce conținea interpretările sale cu privire la Evanghelie. Importanța celei din urmă constă în faptul că Erasmus nu era protestant; interesul pe care l-a manifestat pentru Reformă și pentru traducerea Scripturii nu l-a făcut să părăsească Biserica Catolică. Prezența unei cărți scrise de el în fiecare biserică trădează aceeași intenție ascunsă a Decretelor: aceea de a minimaliza îndepărtarea de tradiția catolică. Existau și alte prevederi care urmăreau să promoveze continuitatea în oficierea slujbei și conformismul. Congregația trebuia să se închine la auzul numelui lui Isus și să îngenuncheze la rugăciune. Clericii erau obligați să poarte veșminte

[17] toți deodată, în totalitate (în limba franceză în original).

[18] Desiderius Erasmus Roterodamus (Rotterdam cca 1469 - Bâle 1536), umanist olandez de limbă latină. Spirit independent și satiric (*Elogiu nebuniei, Colocvii*) a căutat să definească umanismul creștin (în *Instituția prințului creștin*) în lumina lucrărilor sale critice asupra Noului Testament, preconizând ajungerea la o înțelegere între catolici și reformați.

speciale: mai precis, cele specificate în legea din 1552, de pe vremea lui Eduard al VI-lea, fratele Elisabetei. Printre altele, erau obligatorii odăjdiile – pelerina albă din pânză. După cum vom vedea, această decizie a provocat multe controverse, pentru că mulți protestanți – mai ales cei ce aveau experiența bisericilor reformate continentale – considerau acest accesoriu, atât de asemănător celui purtat de preoții catolici în timpul slujbei, drept o rămășiță a Catolicismului.

În problema dreptului clericilor de a se căsători, argumentul protestanților era că, din moment ce preotul nu are nici o putere specială de la Dumnezeu, nu are rost să trăiască izolat de semenii săi. Prin urmare căsătoria nu trebuia doar permisă, ci chiar încurajată. Era tipic pentru catolici să pretindă preoților să rămână celibatari, ca semn al statutului lor special. Decretele nu au acceptat însă integral atitudinea protestanților. Clericii se puteau căsători, dar numai cu permisiunea specială a episcopului și a doi judecători de pace. Acest aranjament cel puțin ciudat reflectă, probabil, aversiunea reginei față de preoții căsătoriți, care reflecta la rându-i conservatorismul ei înnăscut și importanța pe care o acorda propriului ei celibat.

c) Inspecțiile

Există o mare diferență între tonul moderat al unora dintre Decrete și rezultatul acelor inspecții ce erau menite să le impună. Mulți dintre inspectori fiind protestanți foarte agresivi, icoanele, relicvele, altarele și hainele preoțești catolice ("odăjdiile") au fost pur și simplu distruse. Și pentru că aceștia aveau și misiunea să verifice credința preoților și să-i pedepsească pe cei ce refuzau să se supună Legii de Supremație, Cărții de Rugăciuni și Decretelor înseși, aproximativ 400 de membri ai clerului au demisionat sau au fost destituiți în perioada 1559-1564. Cel puțin jumătate dintre ei erau catolici declarați. Episcopii din anturajul lui Grindal considerau că reforma adusă de legile din 1559 decurgea foarte bine. Dar regina era de altă părere. Mulți episcopi au fost înspăimântați când, în 1559, ea a luat hotărârea ca fiecare biserică să păstreze un crucifix – crucea cu trupul răstignit al lui Isus – și ca acele crucifixuri ce fuseseră distruse în timpul inspecțiilor să fie restaurate. Unii episcopi, ca Jewel și Sandys, au fost pe punctul să demisioneze,

fiindcă li se cerea să readucă ceea ce în viziunea lor erau în mod clar nişte podoabe papistaşe. Momentul de criză a fost depăşit doar atunci când regina – gest absolut nespecific, dar înţelept – a renunţat la această decizie. A insistat totuşi să se păstreze crucifixul din Capela Regală, unde putea fi văzut de ambasadorii altor ţări, care remarcau astfel similitudinile dintre credinţa lor catolică şi cea a protestantei regine engleze.

6. Arhiepiscopul Parker şi Controversa Vestimentară

Disputele privitoare la crucifix s-au reiterat cu ocazia aşa-numitei Controverse Vestimentare. În ianuarie 1565, regina i-a scris Arhiepiscopului Parker cerându-i să facă uz de autoritatea sa pentru ca ritualul şi practicile religioase să nu se abată de la Reforma din 1559. Scrisoarea este o mărturie a importanţei pe care Elisabeta o acorda Reformei, ca reflectare a propriilor ei dorinţe.

Reamintim că Parker fusese capelanul Annei Boleyn şi că nu părăsise ţara în timpul Mariei I. Se putea conta pe el că va respecta întrutotul autoritatea monarhului şi era, din punctul de vedere al Elisabetei, omul potrivit pentru funcţia de Arhiepiscop de Canterbury. Era capabil să-i unească pe clerici sub comanda reginei. Elisabeta era în special preocupată de faptul că veşmintele preoţeşti, aşa cum fuseseră specificate în Legea de Uniformizare, erau luate în bătaie de joc. Unii episcopi au preferat să treacă cu vederea faptul că preoţii refuzau să se îmbrace corespunzător, dar Parker n-a ezitat să-i tragă la răspundere. Era un om care ţinea foarte mult la disciplină. Istoricul Collinson sugera chiar că el ar fi rugat-o pe regină să-i adreseze orice revendicare în scris, nu verbal – pentru că astfel acţiunile sale ar fi căpătat mai multă greutate. Semnificativ, Parker aştepta şi chiar pretindea sprijinul "braţului secular" în lupta cu clerul rebel.

După consultări cu Grindal şi cu alţi preoţi, în 1566 el a publicat *Anunţurile*[19], prin care încerca să dea o definiţie cât mai exactă a ceea ce se pretindea clerului în privinţa doctrinei, a organizării rugăciunilor şi a sacramentelor şi, fireşte, a veşmintelor. Era de acord cu regina să păstreze în acest sens o aparenţă pur exterioară de continuitate cu trecutul.

[19] *Advertisements*

Se reamintea preoților că cei ce primeau pâine și vin la comuniune trebuiau să îngenuncheze. La botez urma să se folosească baptisteriul tradițional, în loc de cristelnița protestantă, considerată mai agresivă. În problema îmbrăcămintii, Parker era totuși dispus să facă unele compromisuri. În loc să impună echipamentul complet cerut de legile din 1559, el a decis că e suficient dacă preotul îmbracă odăjdiile în timpul serviciului divin. Aristocrația clerului din catedrale și din învățământul teologic, însă, se cuvenea să aibă o ținută mai elaborată. În afara bisericii, existau uniforme speciale, în funcție de rangul fiecăruia. Parker a insistat îndeosebi asupra bonetei pătrate tradiționale; doar în timpul călătoriilor lungi, aceasta putea fi înlocuită cu o simplă pălărie. În martie 1566, la castelul său din Lambeth s-a desfășurat o paradă de modă extrem de bizară. Audiența era alcătuită din preoți londonezi, cărora li s-au prezentat modelele de îmbrăcăminte pentru slujbă și cele ce se puteau purta în afara bisericii. Din cei 110 clerici prezenți, 37 le-au considerat papistașe și au votat împotrivă. Au fost în consecință suspendați din funcții.

Preoții în chestiune au adus obiecții legate nu doar de similitudinile dintre aceste haine și cele de rit catolic; însuși faptul de a crea veşminte speciale pentru clerici părea să sugereze că aceștia ar aparține unei caste separate, cu puteri speciale. Pamfletul puritanului Crowley la adresa "Anunțurilor" este un exemplu pentru argumentele ce s-au adus împotriva folosirii odăjdiilor; motivul pentru care această chestiune trebuia privită cu seriozitate era, după părerea lui, tocmai asocierea cu papistașii. El a citat diferite pasaje din Biblie pentru a demonstra că odăjdiile erau interzise în mod explicit și a amintit cititorilor săi de epistolele Sfântului Pavel, care spunea că în orice lucru trebuie să se țină seama de învățătura cea dreaptă. A mers până acolo încât a afirmat că, dacă monarhul își ia libertatea să decidă în această privință, se poate conchide că religia este o chestiune lipsită de importanță, aflată la cheremul celui puternic. Cineva i-a replicat – probabil însuși Parker – că nici preoții n-au dreptul să hotărască singuri ce e bine și ce e rău în probleme teologice; în caz contrar, orice supus al Coroanei s-ar putea crede în drept să judece legile reginei.

Pe ce temei a impus Arhiepiscopul aceste reguli, știind la fel de bine ca orice puritan radical că Scriptura nu menționează nicăieri că apostolii,

discipolii sau oricine altcineva ar fi purtat odăjdii sau pălării pătrate? Argumentul său a fost că regina avea dreptul să impună un standard de îmbrăcăminte de dragul menţinerii ordinii civile. Nu era o idee nouă; existau deja legi care interziceau persoanelor cu un statut social modest să poarte anumite haine. În definitiv, odăjdiile nu împiedicau mântuirea sufletului clericului sau mântuirea enoriaşilor săi. Era invocat conceptul de "adiaphora": monarhul are dreptul să hotărască "lucruri neînsemnate". Din fericire, unii reformatori influenţi de pe continent, ca Bullinger din Zürich, au fost de acord cu această idee şi i-au anunţat chiar pe puritanii zeloşi că nu trebuie să-şi facă probleme de conştiinţă din cauza asta. Dar nu erau toţi dispuşi să accepte un punct de vedere moderat. Deşi Controversa Vestimentară nu s-a extins mai departe de capitală şi de mediile universitare, impactul ei a fost considerabil.

Resentimentele unora dintre puritani au fost atât de puternice, încât aceştia au încercat să-şi creeze biserici proprii pentru congregaţiile proprii. Separatiştii nu s-au bucurat însă de îngăduinţă din partea reginei sau a episcopilor; separatismul putea determina dispariţia structurilor obişnuite de control. În plus, el amintea de Anabaptism (mişcarea protestantă radicală ai cărei membri nu se botezau copii ci când erau persoane adulte)[20], considerat de guvernele laice o ameninţare la adresa proprietăţii de stat şi particulare. Motivul era că anabaptiştii susţineau că Statul n-are nici un drept asupra celor aleşi (cei pe care Dumnezeu îi va mântui). Aceştia suferiseră multe persecuţii în ţările de pe continent fiindcă refuzau să plătească dări către Biserică, să depună jurăminte de credinţă şi să-şi satisfacă stagiul militar. Excesele unui grup de anabaptişti care au luat conducerea oraşului german Münster prin 1530 au confirmat cele mai negre dintre previziunile duşmanilor lor. Nutrind convingerea că a doua venire a lui Isus pe pământ bate la uşă şi terorizaţi fiind de liderii mişcării, anabaptiştii din Münster practicau poligamia şi traiul în comun. Când,

[20] Mişcarea anabaptistă a luat naştere în Saxa, prin 1521, în jurul figurii lui Thomas Müntzer, al cărui iluminism revoluţionar animă Războiul Ţăranilor: avea să constituie ramura plebeiană a Reformei. Anabaptiştii susţineau că numai botezul la vârstă adultă este legitim şi că adevăraţii creştini nu trebuie să poarte arme, să facă uz de forţă sau să deţină funcţii guvernamentale. Mişcarea cuprinde apoi Ţările de Jos, unde a fost condusă de Melchior Hofmann, şi mai ales Münsterul unde, în 1534, Jean de Leyda instaurează o societate dictatorială, teocratică şi poligamică. Menoniţii şi baptiştii sunt urmaşii de astăzi ai anabaptiştilor.

în 1567, episcopul Grindal şi alţi membri ai Înaltei Comisii au convocat un grup de separatişti londonezi, spectrul Anabaptismului era deja prezent în minţile tuturor. Pasajele de mai jos sunt extrase din interogatoriul luat membrilor congregaţiei Plumber's Hall.

Grindal: Dar nu avem noi oare evanghelia predicată cum se cuvine, şi sacramentele nu sunt oare bine ţinute, şi nu păstrăm buna rânduială, cu toate că ne deosebim de alte biserici prin felul slujbei şi prin lucruri neînsemnate ce sunt în puterea reginei să le hotărască de dragul ordinii?
Smith: E întocmai aşa cum spui în ce priveşte rugăciunea şi sacramentele, dar dacă am fi putut predica liber iar sacramentele n-ar fi fost date la o parte de idolatrie, noi nu ne-am fi adunat niciodată în case...
Grindal: Mă vezi că port mantia sau stiharul în Catedrala Sfântului Paul. Mai degrabă aş sluji fără ele, dar le port de dragul rânduielii şi al supunerii faţă de regină.
Nixon: Veşmintele îţi sunt blestemate dacă le foloseşti.
Grindal: Unde anume în Sfânta Scriptură se spune că purtarea lor este interzisă?
Nixon: Unde anume în Sfânta Scriptură se spune că liturghia este interzisă?
Grindal: Toate învăţăturile sunt împotriva voastră, nu vă supuneţi judecăţii lor?
White: Ne vom supune judecăţii lui Dumnezeu...
Vicarul Goodman: Dar pe cine veţi pune judecător în numele lui Dumnezeu?
Hawkins: Aşa ziceau şi papistaşii pe timpul Reginei Maria... "Cine va judeca în numele Domnului? Biserica Catolică trebuie să judece."
Vicarul Goodman: Avem o regină milostivă.
Noi am spus: Domnul să-i aibă în pază pe Maiestatea Sa şi sinodul.

Arhiepiscopul Parker i-a cerut reginei girul oficial pentru *Advertisements*, dar ea l-a refuzat. Refuzul ei poate fi considerat o condamnabilă

lipsă de interes față de Biserică și o plăcere aproape răutăcioasă de a-și împinge episcopii în conflicte, refuzându-le apoi sprijinul. Trebuie să recunoaștem totuși că Parker nu respecta toate detaliile referitoare la hainele preoțești, așa cum fuseseră ele stabilite în Decrete. Poate că regina nu era dispusă să le acorde ajutor episcopilor atunci când deviau de la acea reformă pe care ea o dorea definitivă. În plus, amestecul ei direct în asemenea chestiuni ar fi dus la implicarea mai mare a Consiliului de Coroană în treburile Bisericii, dat fiind că Elisabeta nu se putea ocupa personal de cercetarea și pedepsirea vinovaților. E discutabil dacă regina ar fi găsit această situație pe placul ei. Laicii din Consiliul de Coroană care și-ar fi băgat nasul în treburile Bisericii n-ar fi făcut decât să dilueze prerogativele Guvernatorului Suprem.

După cum era de așteptat, Controversa Vestimentară a provocat dispute aprinse asupra legitimității bisericii episcopale. Calvin a fost dispus să recunoască apartenența episcopilor englezi la Biserica Reformată, dar succesorul său, Beza din Geneva, nu a fost de acord cu acest lucru. La începutul anului 1570, un pastor puritan, universitarul Thomas Cartwright, s-a folosit de poziția sa la Universitatea din Cambridge pentru a lansa un atac împotriva bisericii episcopale engleze, pe care a înfierat-o că nu respectă Sfânta Scriptură. El a sugerat de asemenea o formă alternativă de guvernare a Bisericii, la care ne vom referi pe larg în capitolul 3.

7. Elisabeta, Guvernator Suprem al Bisericii Angliei

Am arătat că regina privea întotdeauna reforma religioasă prin prisma propriilor ei interese politice. A sosit momentul să vedem cum s-a folosit de titlul ei de Guvernator Suprem al Bisericii pentru a-și realiza aceste interese. Pe scurt, cum s-a purtat ea față de Biserică?

Pentru a răspunde la această întrebare ar trebui să examinăm pentru început conceptul teoretic de Guvernare Supremă și să vedem cum a transpus Elisabeta în practică acest concept. În 1562, Jewel scria "Explicațiuni sau Pledoarie în apărarea Bisericii Angliei"[21]. Această lucrare propagandistică era o replică dată catolicilor care reproșau

[21] *An Apology or Answer in defence of the Church of England*

Bisericii Anglicei că nu este decât o religie parlamentară, al cărei conducător laic – regina – fusese, din păcate, autorizat să hotărască în probleme spirituale. Jewel își construise argumentația pe două planuri. În primul rând, a citat din Vechiul Testament exemple de monarhi care l-au slujit pe Dumnezeu supraveghind și apărând credința, chemând la ordine conducătorii religioși atunci când era cazul și atrăgându-le atenția când greșeau. Pe de altă parte, a folosit pasaje din Cartea lui Isaia ce se refereau la regine ca la niște "mame ocrotitoare" ale credinței. Jewel recunoștea totuși că titlul nu-i permitea reginei să se amestece în chestiuni ce țineau exclusiv de doctrină, ele constituind responsabilitatea clerului.

Să vedem în ce măsură întrunea Elisabeta calitățile unui conducător pios, așa cum erau ele enunțate de Jewel. Este discutabilă eficiența cu care regina proteja Biserica; am arătat deja că se folosea de Legea Schimbului pentru a câștiga bani. Istoricul Felicity Heal spunea că Elisabeta pretindea episcopilor să îi pună la dispoziție moșii ce aparțineau Bisericii ori de câte ori trebuia să răsplătească vreun curtean și fie nu dorea, fie îi lipseau resursele să facă ea însăși acest lucru. Cu excepția lui Cox și Sandys, puțini au fost cei care au îndrăznit să o înfrunte. Generația de episcopi care a urmat după moartea celor ce fuseseră în exil rareori crâcnea la cererile ei financiare, care prin 1570 au crescut sub dublul impact al inflației și al pericolului unor atacuri străine. Regina nu a apărat Biserica nici de pretențiile similare ale unor nobili influenți. După cum am văzut, nobilii au profitat din plin de partea a doua din Legea Schimbului, iar Elisabeta a făcut presiuni asupra episcopilor pentru ca ei să le concesioneze acestora pe termen lung pământurile bisericești. Într-o epocă în care pământul însemna putere și rang social, prestigiul ei a fost știrbit de faptul că nu a apărat proprietatea episcopilor ei. Există numeroase alte mărturii care atestă că adeseori interesele ei financiare aveau prioritate față de îndreptățita pretenție a episcopilor de a fi apărați și respectați. Funcționarii ei erau foarte severi atunci când strângeau taxe și, cum episcopii erau siliți să-și asume, în numele diocezei lor, responsabilitatea ca aceste taxe să intre în vistierie, mulți s-au pomenit debitorii Coroanei. Acest lucru nu fusese neobișnuit nici pe timpul lui Eduard al VI-lea sau al Mariei I. Diferența este că, în timp ce predecesorii au fost destul de înțelegători cu episcopii, Elisabeta i-a tratat fără milă. Un exemplu elocvent este cazul lui Parkhurst. Fără ca

el să aibă vreo vină, dioceza lui a acumulat datorii enorme, pe care Elisabeta insista să le recupereze. Episcopul a fost nevoit să părăsească palatul episcopal și să iasă la pensie; aceasta nu era, desigur, cea mai bună soluție ca să-și achite datoriile pastorale.

Iată deci că Elisabeta s-a purtat rareori ca o "mamă ocrotitoare a Bisericii". O putem considera cel mult un părinte egoist, preocupat de autoritatea și nevoile sale, care a răspuns arareori cerințelor vlăstarului ei. În capitolul 3 vom discuta un exemplu din care reiese foarte clar care erau prioritățile ei. Elisabeta l-a suspendat din funcție pe însuși Arhiepiscopul de Canterbury – succesorul lui Parker, Edmund Grindal. Motivul a fost legat de rugăciuni și de întrunirile religioase. Grindal a refuzat să-i urmeze instrucțiunile și să interzică "predicile demonstrative", la care se întruneau un număr mare de clerici și laici ce doreau să promoveze un cler mai bine educat și mai eficient. Elisabeta îi considera niște elemente potențial subversive. Viziunea lui Jewel despre acel cârmuitor evlavios care îi mustra pe preoți când aceștia își dezamăgeau turma este în acest caz oarecum deformată. Regina nu a czitat, cu siguranță, să-i mustre pe preoți – atunci când au dezamăgit-o pe ea.

S-a amestecat oare Elisabeta în chestiuni de doctrină? Răspunsul este da, însă acest amestec nu a fost în general de bun augur. Se temea permanent de o delimitare prea strictă a doctrinei. Din rațiuni politice, nu-și putea permite să lase ca o mulțime de oameni să fie pur și simplu excluși din Biserică de niște condiții prea stricte. Să ne amintim influența pe care a avut-o în modul de exprimare al Euharistiei din Cartea de Rugăciuni din 1559, ce permitea un mare număr de interpretări. În 1563, Arhiepiscopul Parker a elaborat în cadrul Convocărilor (parlamentul clerical)[22] Cele 39 de Articole, ce stabileau definitiv doctrina bisericească. Unele articole – nu toate – reflectau idei tipic calvine. În articolul 17, de exemplu, se vorbea despre consolarea pe care predestinarea o aduce sufletului, pentru că mântuirea este predeterminată și nu dobândită prin purtare pioasă. Elisabeta nu s-a amestecat în scrierea

[22] Am tradus prin "Convocări" termenul englezesc "Convocation", ce definește:
- o întrunire clericală a Bisericii Anglicane ce se aseamănă cu sinodul dar care se reunește doar când este chemată (convocată);
- în cadrul Bisericii Episcopale, o reuniune cuprinzând clerici și laicii ce reprezintă dioceza.

Articolelor, dar a refuzat să permită discutarea şi aprobarea lor de către Parlament. Acest lucru nu s-a datorat nemulţumirii ei faţă de conceptele religioase propuse, ci faţă de condamnarea mult prea severă a practicilor catolice. Ea considera că aceste atacuri vor provoca reacţii negative în rândul supuşilor ei catolici. Însă după ce Papa a excomunicat-o şi i-a cerut să abdice, în 1570, ea a permis Parlamentului să legiferez Articolele. Catolicii deveniseră nişte potenţiali trădători, prin urmare nu mai avea rost să-i menajeze.

8. Reforma religioasă elisabetană: câteva concluzii

În capitolul de faţă am încercat să explicăm natura reformei religioase elisabetane. Am analizat de aceea însemnătatea reformei pentru doctrina şi organizarea Bisericii Angliei, încercând să surprindem în acelaşi timp intereselor şi nevoilor cui servea ea. Am urmărit de asemenea consecvenţa cu care reforma s-a aplicat pe parcursul domniei Elisabetei.

Cel mai important factor în explicarea Reformei este regina însăşi. Faptul că s-a optat pentru o organizare protestantă şi nu catolică reflectă opiniile ei religioase şi pe cele ale susţinătorilor ei cei mai fideli. Dacă ierarhia Bisericii Angliei era însă de tip catolic, dacă se conservaseră anumite practici catolice şi dacă preoţii îşi păstraseră în linii mari înfăţişarea tradiţională, toate acestea se datorau unor obiective politice ale Elisabetei. Ea dorea să arate anumitor ambasadori străini ce participau la slujbele din Capela Regală că nici structura acestora, nici ritualul nu erau radical diferite de cele catolice. A evita conflictele ce s-ar fi iscat prin evanghelizarea forţată de către preoţi protestanţi, mai ales în anumite zone tradiţionaliste, era o chestiune de bun simţ politic. După cum vom arăta în capitolul 4, Elisabeta prefera să lase Catolicismul englez să moară încet decât să-l ucidă cu mâna ei, ceea ce ar fi adus doar discordie şi dezbinare.

Se poate spune că reforma religioasă elisabetană a fost în general erastiană[23]; deci urmărea în primul rând să servească interesele Statului şi să subordoneze clerul autorităţii laice. Această ipoteză este valabilă până la un punct. Dovezile pe care le-am prezentat în capitolul 2 vin în

[23] Erastianism = curent de gândire datorat lui Thomas Erastus (1524-1583), teolog şi filosof elveţian de limbă germană.

sprijinul ideii că Elisabeta a condus Biserica având constant în minte interesele politice. Ar fi totuşi o greşeală să vorbim despre un erastianism pur, pentru că ceea ce urmărea Elisabeta nu erau necesităţile unei abstracţiuni precum Statul, ci pe cele ale Elisabetei, regina Angliei. Autoritatea ei trebuia apărată cu străşnicie prin şi împotriva episcopilor; pentru satisfacerea nevoilor ei financiare se exploatau pământurile Bisericii; în fine, teama pe care o resimţea pentru întrunirile greu de controlat prevala asupra intereselor Bisericii. Nu e de mirare că a ferit reforma religioasă de schimbări sau înnoiri, din moment ce ea făcea parte din însăşi fiinţa ei.

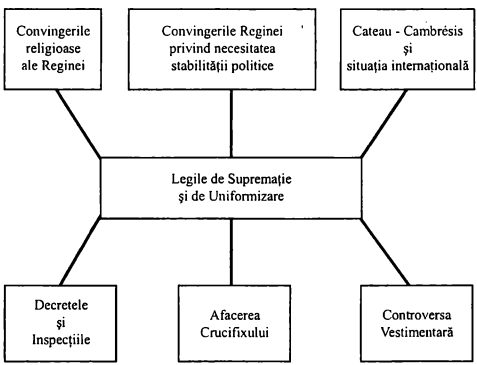

Sumar - Reforma religioasă elisabetană

***Să luăm notiţe despre** "Reforma religioasă elisabetană"*

Dacă trebuie să faceţi note detaliate la acest capitol, evitaţi să alcătuiţi o simplă listă de întâmplări. Niciodată informaţia istorică nu are valoare în sine; ea trebuie să servească unei argumentaţii. Păstraţi deci în minte următoarele întrebări: (i) Care au fost factorii care au modelat reforma

religioasă elisabetană? (ii) Cum s-au reflectat aceşti factori în alcătuirea reformei? (iii) Cum şi de ce a apărat regina această reformă?

Următoarele titluri şi întrebări vă pot ghida în notiţele dumneavoastră.

1. Introducere
   Această parte nu necesită notiţe. Ea prezintă intenţiile acestui capitol, care au fost repetate şi în paragraful de început al secţiunii de faţă.
2. Convingerile religioase ale Elisabetei I
   Este bine să faceţi un rezumat al problemelor cu care se confruntă istoricul atunci când încearcă să identifice părerile Elisabetei. Este scuzabil şi onest să recunoşti atunci când concluziile sunt, prin chiar natura lor, ipotetice.
3. Supremaţie şi uniformizare
3.1. Alternativele Elisabetei în problema religioasă
   De ce a ales regina o formă blândă de Protestantism pentru biserica episcopală?
3.2. Lupta pentru Legile de Supremaţie şi de Uniformizare
   Ce dificultăţi au stat în calea promulgării acestor legi? Cum au fost ele învinse?
3.3. Legile de Supremaţie şi de Uniformizare
   Care erau prevederile principale ale acestor legi? Ce motive au stat la baza acestor prevederi?
4. Teza lui Neale
   Prezentaţi această teză, precum şi criticile care i s-au adus. Arătaţi care a fost rolul Elisabetei în reformă, aşa cum este înţeles astăzi şi motivele respingerii teoriilor lui Neale în această privinţă.
5. Reforma în acţiune
5.1. Reforma şi episcopii: o Biserică episcopală
   De ce a ales Elisabeta sistemul episcopal? Care a fost atitudinea primilor ei episcopi faţă de biserica episcopală?
5.2. Reforma şi episcopii: Legea Schimbului
   Ce relevă această lege cu privire la atitudinea Elisabetei faţă de episcopi?
5.3. Decretele din 1559

Care sunt principalele caracteristici ale Decretelor? Ce motive au existat în spatele lor? (Analizați cu atenție problema predicării)

5.4. Inspecțiile
Cum s-au abătut inspecțiile de la Decrete?

5.5. Afacerea crucifixului
Ce semnificație a avut această criză și care a fost rezultatul ei?

6. Arhiepiscopul Parker și Controversa Vestimentară
Ce rol a jucat Parker în acest conflict? Reacții la instituirea obligativității odăjdiilor. Conceptul de "adiaphora".

7. Elisabeta, Guvernator Suprem al Bisericii Angliei
În ce măsură îndeplinea Elisabeta criteriile lui Jewel despre cum trebuie să acționeze o femeie aflată în funcția de Guvernator Suprem?

8. Reforma religioasă elisabetană: concluzii
Care au fost motivele pentru care Elisabeta a început această reformă? Dați exemplu de caracteristici ale reformei din care rezultă aceste motive. Alcătuiți un tabel.

Reorganizați ideile și informațiile sub forma unui rezumat sau a unei recapitulări, folosind următoarele titluri:

Reforma religioasă elisabetană

Doctrină? Organizare? Practici religioase?

***Să răspundem la întrebări eseu despre** "Reforma religioasă elisabetană"*

Examinatorii vă pot cere fie să analizați reforma religioasă elisabetană ca subiect în sine, fie să vă referiți la probleme mai generale. Aveți mai jos o listă cu titluri posibile. În ce măsură puteți răspunde la aceste întrebări folosind exclusiv materialul prezentat în capitolul 2?

1. "O reformă religioasă după propriile ei dorințe." În ce măsură această expresie este adevărată pentru Biserica Anglicei sub Elisabeta I?

2. În ce măsură Catolicismul *sau* Puritanismul reprezenta o ameninţare la adresa reformei religioase elisabetane?
3. Ce caracteristică găsiţi, dacă găsiţi, pentru Biserica Angliei elisabetane?
4. Ce rol au jucat Arhiepiscopul Parker şi Whitgift în înfiinţarea şi sprijinirea Bisericii Angliei?
5. Comentaţi punctul de vedere conform căruia Reforma religioasă elisabetană a fost creată cu scopul exclusiv de a servi interesele Statului.

Sper că v-aţi dat seama că la întrebările 2, 3 şi 4 nu se poate răspunde folosind doar informaţiile din capitolul 2. Capitolele 3 şi 4 vă oferă materialul necesar pentru întrebările 2 şi 4, dar întrebarea 3 pune mai multe probleme. Cititorul neavizat poate face greşeala de a descrie pur şi simplu Biserica Angliei fără a vorbi, comparativ, de bisericile străine. Nu e o întrebare uşoară! Deşi Luteranismul, Calvinismul şi Catolicismul sunt analizate ca sisteme religioase în această carte, analiza evoluţiei lor depăşeşte competenţa cărţii. În seria *Acces la istorie* există însă lucrări care vă oferă informaţiile necesare. În multe cazuri, studenţii abordează subiectul Elisabetei I după ce au studiat Luteranismul, Calvinismul şi Catolicismul sau Contrareforma în prealabil.

Introducerea la eseu este de multe ori cheia succesului. Dacă nu aveţi deja un plan de dezbatere, probabil că rezultatul va fi confuz. Cea mai bună metodă este să vă declaraţi punctul de vedere încă din introducere. La subiectul 1, de exemplu, vă puteţi declara de acord cu citatul propus. Unii studenţi îşi găsesc cu greu cuvintele la începutul unui eseu, dar pot folosi expresia "Intenţionez să demonstrez că...". Va trebui, desigur, să prezentaţi şi opinii contrare propriilor dumneavoastră păreri; în acest caz, începeţi cu "Pe de altă parte...". Dezvoltarea, sau partea principală a eseului, este în esenţă o materializare a afirmaţiilor pe care le-aţi făcut în introducere. Cuvântul "dezvoltare" este însă inutil dacă nu aveţi argumente pe care să le dezvoltaţi! Elaboraţi un plan şi apoi o introducere pentru subiectul 1. Structuraţi-vă lucrarea pornind de la doctrină/organizare/practici religioase, după cum v-am sugerat.

Subiectul 5 poate fi atacat în acelaşi mod. Notaţi cuvintele cheie "interesele Statului"; va trebui să definiţi aceste interese pentru a putea

stabili argumentele pro şi contra. Simpla definire ar trebui să vă releve limitele declaraţiei. De exemplu, în ce măsură Reforma religioasă elisabetană a servit interesele Elisabetei însăşi?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Reforma religioasă elisabetană"*

1. Legea de Uniformizare, articolul 13

Citiţi cu atenţie extractul de la pagina 29 şi paragraful care îl precede. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Explicaţi şi exemplificaţi înţelesul termenilor *podoabe* şi *sărbători* bisericeşti, aşa cum reiese din textul legii.
b) Cum dovediţi, folosind acest text, că legea a fost probabil gândită ca o soluţie provizorie?
c) În general, ce avantaje şi dezavantaje are istoricul atunci când foloseşte legislaţia timpului (în particular, această lege) ca dovadă?

2. Interogatoriul membrilor congregaţiei separatiste de la Plumber's Hall

Citiţi cu atenţie, la pagina 42, interogatoriul condus de Grindal cu privire la separatişti. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce dovezi care să sugereze că Grindal se prevala de conceptul de *adiaphora* găsiţi în acest extras?
b) În ce măsură acest fragment clarifică motivele pentru care separatiştii preferau să predice în exteriorul Bisericii Angliei?
c) Ce părere aveţi, acest document este o înregistrare fidelă şi imparţială a interogatoriului?

CAPITOLUL 3

Elisabeta şi puritanii

1. Introducere

În piesa lui Shakespeare *A douăsprezecea noapte*[24], doi bădărani din lumea înaltă, Sir Toby Belch şi Sir Andrew Aguecheek, ajung să discute despre un om numit Malvolio. Auzind că Malvolio este "uneori un fel de puritan", Sir Andrew comentează: "Oh! De-aş fi ştiut, l-aş fi bătut ca pe un câine." Acelaşi personaj îi spune lui Malvolio însuşi: "Ce părere ai, dacă tu eşti virtuos, nu trebuie să mai existe prăjituri şi bere?" Atitudinea lui Aguecheek ne relevă ce se înţelegea în epocă prin cuvântul "puritan", o poreclă intrată în vocabularul curent de prin 1560. Shakespeare n-a fost de altfel singurul dramaturg care îi prezenta pe puritani ca pe nişte pieze-rele; ei mai erau consideraţi ipocriţi şi refulaţi sexual. Şi nu doar scriitorii care-şi simţeau ameninţat modul de viaţă s-au pretat la acest gen de abuz; să ne gândim de pildă la celebra dispută care a avut loc prin 1570 între viitorul Arhiepiscop de Canterbury, John Whitgift, şi inamicul său puritan, Thomas Cartwright. Whitgift îi acuza de asemenea pe puritani că sunt eretici prin obsesia lor pentru "puritate" în viaţa personală şi că aduc dezbinare prin pretenţia impertinentă de a nu avea de-a face cu cei ce nu le împărtăşesc ideile. Din acest punct de vedere, ei erau nişte elemente subversive periculoase pentru orice autoritate legitimă.

Nu e deci de mirare că cei numiţi puritani urau acest nume. În sesiunea din 1587 a Parlamentului, parlamentarul Job Throckmorton a avut o ieşire foarte vehementă la adresa clevetitorilor. Porecla, a spus el, este de fapt o diplomă de onoare. Puritanii luptau împotriva blasfemiilor, înjurăturilor, a amatorismului clericilor. Prin urmare, a conchis Throckmorton, "Aceşti puritani sunt o comoară pe care Domnul i-a trimis-o Maiestăţii Sale".

"Puritanismul" este în concluzie un termen istoric, ce trebuie folosit cu atenţie. Nu orice cuvânt care a fost iniţial o ofensă este capabil să spună tot atât de mult – sau de puţin – despre ofensator cât şi despre cel ofensat. Mai mult, din moment ce cuvântul a fost aplicat cu atâta largheţe

---

[24] *Twelfth Night*

şi lipsă de discernământ în secolul al XVI-lea, istoricul trebuie să aibă multă grijă în definirea Puritanismului şi în descrierea variatelor puncte de vedere ale celor care, cu destulă şovăială, acceptau numele de "puritan". A presupune că toţi aveau atitudini identice este tot atât de absurd ca a susţine că toţi adolescenţii gândesc sau se comportă la fel. Puritanii împărtăşeau, evident, anumite valori şi idei, ceea ce nu înseamnă neapărat că mişcarea în sine era unitară. Nu putem înţelege Puritanismul elisabetan fără a stabili ce aveau aceşti oameni în comun şi ce îi deosebea. Doar atunci vom fi în stare să ne ocupăm de întrebările care îi preocupă pe istorici, şi anume: "Cât de puternic a fost Puritanismul?"şi "Cât de mult a influenţat el Biserica Angliei elisabetane? Ce fel de probleme a creat reformei religioase elisabetane".

Prin urmare, vom încerca mai întâi să stabilim ce aveau puritanii în comun. În această carte, am folosit prima oară termenul "Puritanism" la pagina 30, unde discutam despre "Corul puritan" menţionat de Sir John Neale. În context, el îngloba acei protestanţi influenţaţi de "societatea divină" a lui Calvin din Geneva, în al cărei spirit doreau să se realizeze Reforma. Este un punct de plecare bun. Teologic vorbind, un puritan este obligatoriu calvinist. El este de asemenea un anticatolic înverşunat, care vrea să îndepărteze orice urmă a catolicismului din Biserică. El doreşte să controleze comportarea în societate, spre mai marea slavă a lui Dumnezeu, instituind acea disciplină indispensabilă unei omeniri atât de păcătoase şi slabe – viaţa pe Pământ nefiind făcută pentru frivolităţi, distracţii şi bogăţie sfidătoare, ci pentru împlinirea voinţei lui Dumnezeu. În sfârşit, puritanii puneau mare preţ pe propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu. Cea mai importantă misiune a unui pastor (puritanii nu erau de acord cu termenul de "preot") era să explice enoriaşilor ce anume cere Domnul de la poporul său.

Însă riscul generalizărilor, altminteri convenabile, este că maschează de multe ori diferenţe profunde. Este şi cazul unei astfel de definiţii cuprinzătoare a puritanilor. Vom vedea că mulţi dintre cei etichetaţi ca puritani aveau totuşi păreri atât de diferite în anumite chestiuni încât se priveau unii pe ceilalţi cu teamă şi ură.

Una dintre cele mai importante sarcini ale unui istoric este să facă lumină în multitudinea de probleme confuze din trecut. Este bine de aceea (deşi contemporanii nu au făcut-o) să identificăm cele trei tipuri

diferite de puritani care, deşi acceptau ideile fundamentale ale Puritanismului, erau totuşi deosebiţi între ei: "conformiştii", "prezbiterienii" şi "separatiştii". Vom folosi această clasificare pe tot parcursul capitolului. Reţineţi însă că este o clasificare modernă; mulţi dintre contemporanii Elisabetei cunoşteau cu siguranţă termenii de "prezbiterian" şi "separatist" dar, probabil, nu îi foloseau în sensul în care noi îi folosim astăzi. "Conformist" se pare că însemna cu totul altceva pe atunci.

În ceea ce ne priveşte, vom defini "conformistul" ca fiind un puritan ce accepta, cu siguranţă, aspectele fundamentale ale Puritanismului în general, dar care era dispus să negocieze în privinţa acelor elemente pe care le considera mai puţin importante. Concepţia sa avea la bază teologia calvinistă, importanţa fundamentală a predicii şi cea a disciplinei; el era totuşi dispus să acorde importanţa cuvenită şi altor factori. Recunoştea că anumite aspecte ale Reformei elisabetane sunt demne de dispreţ pentru conştiinţa sa, dar le îndura cu stoicism, în interesul Bisericii naţionale, al unităţii şi al loialităţii faţă de regină. Ierarhia şi veşmintele preoţeşti de tip catolic pe care le păstra Biserica Angliei puteau fi supărătoare, dar erau suportabile.

Puritanismul şi Biserica Angliei elisabetane nu se excludeau reciproc. Un puritan putea fi îngăduit în rândurile clerului. El putea chiar să urce treptele ierarhiei bisericeşti, rămânând fidel concepţiilor generale ale Puritanismului; era posibil, dar nu era întotdeauna uşor. Acest lucru este demonstrat şi de cariera lui Edmund Grindal ca Arhiepiscop de Canterbury, pe care o vom analiza în secţiunea 3. Pentru conformişti, de multe ori compromisurile erau dificile, mai ales de când descoperiseră că Elisabeta nu avea intenţia să se abată de la litera Legilor de Uniformizare şi Supremaţie. Am exagera însă dacă am susţine că toţi puritanii voiau să submineze sau să distrugă Biserica Angliei elisabetane. Nu ştim câţi conformişti puritani existau, dar existenţa lor este indiscutabilă. Vom discuta în acest capitol o serie de incidente care au amplificat conflictele dintre puritani şi episcopi, când aceştia din urmă au dorit sau au fost siliţi să insiste asupra respectării stricte a Reformei. Este semnificativă promptitudinea cu care mulţi clerici puritani au preferat să accepte compromisurile propuse decât să se ridice împotriva Bisericii Angliei.

Pentru puritanii prezbiterieni, un asemenea compromis era inacceptabil. Biserica era în ochii lor total invalidată de ierarhia tipic

catolică a arhiepiscopilor şi episcopilor. Unde pomenea Biblia de aceste titluri şi funcţii? Desigur, era o întrebare retorică; nu există astfel de referiri în Scriptură. Oponenţii puteau argumenta că Biblia nu dădea în general nici o indicaţie cu privire la structura Bisericii. Prezbiterienii nu erau însă de acord. Ei considerau că structura Bisericii în viziunea apostolilor putea fi regăsită în Noul Testament; a te abate de la această structură însemna pur şi simplu să negi autoritatea Sfintei Scripturi. Prezbiterienii susţineau că voinţa lui Dumnezeu este ca fiecare congregaţie să fie condusă de predicatori şi de bătrâni din rândul laicilor. Într-adevăr, termenul de "Prezbiterianism" derivă din cuvântul latinesc "presbus", ce înseamnă bătrân. Funcţionarea sistemului se baza pe disciplină, una dintre preocupările centrale ale Puritanismului. Predicatorii şi reprezentanţii parohiali puteau impune congregaţiei un mod de viaţă pios prin exemplul personal, prin sfaturi, prin critici şi prin pedepse de ordin spiritual, ca excomunicarea. Prezbiterienii dădeau ca exemplu Geneva şi spuneau că sistemul funcţionează. Unde în altă parte mai exista asemenea politeţe, asemenea ordine şi asemenea cucernicie?

Congregaţiile, însă, nu trebuiau să fie independente. Pentru un prezbiterian, o asemenea independenţă însemna haos. El cerea un sistem naţional în care fiecare congregaţie să trimită reprezentanţi la întrunirile regionale şi naţionale (sinoade), unde să se hotărască în mod unitar doctrina şi disciplina care să fie impuse apoi comunităţilor locale. Ce nevoie era de episcopi şi arhiepiscopi? Ei erau doar nişte oameni, iar omul este păcătos. Dar eforii, se spunea, sunt daţi de Dumnezeu. Cine se poate îndoi de cuvântul lui Dumnezeu?

Dacă Prezbiterianismul urmărea să înlăture autorităţile bisericeşti, episcopii şi arhiepiscopii, ce se alegea de autoritatea monarhului? Devenea vulnerabilă, nesigură. E greu de spus, de exemplu, cum ar mai fi putut regina să controleze eficient o Biserică astfel organizată. Practic, un asemenea sistem însemna separarea brutală a Bisericii de autoritatea seculară. Marii proprietari de pământ, mai ales după Reforma lui Henric al VIII-lea, erau obişnuiţi să-şi aleagă clericii pentru domeniile lor. Acest drept se moştenea, ca şi pământurile cumpărate după secularizarea averilor mănăstireşti. Dar la prezbiterieni, dreptul de a acorda funcţii clericale revenea eforilor, cu sau fără aprobarea sinodului.

Prezbiterianismul nu putea exista, prin urmare, decât ca un sistem național. Unii puritani refuzau însă să accepte orice formă de autoritate ecleziastică ce nu coincidea cu modul lor *personal* de interpretare a Scripturii. Astfel s-a născut congregația independentă a separatiștilor, un grup care şi-a format propria Biserică, nu din cauza nevoii de unitate națională sau măcar regională, ci pe baza unei doctrine acceptate de membrii unei singure congregații. Se putea totuşi impune o disciplină, fiindcă membrii îşi manifestau acordul printr-un legământ prin care se obligau să împărtăşească acelaşi mod de interpretare a Sfintei Scripturi. Acest tip de Biserică îşi căuta modelele printre martirii vremurilor de început ale creştinismului, când adevărații credincioşi erau o minoritate persecutată. Există o mulțime de pasaje în Biblie care spun că toți creştinii se pot aştepta la asemenea persecuții, iar separatiştii păreau făcuți pentru a fi persecutați. Autoritățile statale considerau că Separatismul este primul pas spre demolarea oricărei ordini instituționalizate; el nimicea loialitatea tradițională față de superiorii sociali sau religioşi.

Am identificat trei tipuri principale de puritani în Anglia elisabetană: conformistul, prezbiterianul şi separatistul. Nu trebuie să tragem totuşi concluzia că această clasificare este rigidă sau că puritanii nu oscilau între, spre sau în afara acestor atitudini diferite față de Biserică. Nici protestantul care găsea Reforma pe gustul său nu era în mod necesar ostil tuturor manifestărilor de Puritanism.

Până acum, dezbaterile despre diferitele tipuri de puritani au omis un element esențial: cum s-a dezvoltat Puritanismul? Este puțin probabil că prezbiterianul, separatistul şi conformistul s-au trezit brusc la viață, gata de zbor, ca răspuns instantaneu la Legile de Uniformizare şi de Supremației. Iată de ce trebuie să examinăm dezvoltarea Puritanismului în mod cronologic.

2. Puritanism şi Prezbiterianism în anii 1570

Dacă ne referim la dezvoltarea Puritanismului timpuriu, trebuie să pornim de la ideea că aceasta nu se limitează la un individ sau un incident izolat. Dar nu se poate ignora nici importanța unui teoretician ca Thomas Cartwright, ale cărui prelegeri la Universitatea din Cambridge au reprezentat prima pledoarie publică în favoarea unui sistem prezbiterian,

nici faptul că mulţi puritani au fost atraşi de ideile prezbiteriene în momentul în care s-au simţit victimele persecuţiei episcopilor.

În 1570, cu prilejul conferinţelor care au făcut atâta vâlvă, Cartwright a evidenţiat contrastul dintre ierarhia şi disciplina Bisericii Angliei, pe de o parte, şi cele ale Bisericii Apostolice, pe de altă parte. E inutil să precizăm că, după părerea sa, prima lăsa de dorit. El cerea în special desfiinţarea titlurilor şi funcţiilor de arhiepiscop, episcop, diacon şi arhidiacon; susţinea că predicatorii trebuie să fie aleşi de congregaţia lor. În concluzie, Cartwright sugera instituirea unui sistem prezbiterian complet, inclusiv a unor sinoade districtuale numite *classes*, anexate sinoadelor zonale şi naţionale, care să răspândească doctrina şi disciplina. Un astfel de sistem lăsa Guvernatorului Suprem un rol mic sau nul. Acesta este, fără îndoială, motivul pentru care discursurile lui Cartwright au evitat subiectul autorităţii reginei asupra Bisericii; ele aveau să-l coste totuşi catedra. A plecat la Geneva, pentru a vedea cu ochii lui o Biserică ce coincidea în multe privinţe cu viziunea sa despre o Biserică Apostolică.

Nu există nici o dovadă că dezvoltarea mişcării prezbiteriane s-ar fi datorat prelegerilor lui Carwright. Alte centre protestante radicale erau tentate să accepte – deşi cu oarecare ezitare – ierarhia tradiţională. Această supunere nu era rezultatul unui compromis calculat. În schimb, episcopii locali nu trebuiau să pună întrebări nelalocul lor despre modul în care pastorii puritani se conformau Legii de Uniformizare, deşi activitatea lor făcea totuşi necesară începerea unei investigaţii episcopale. Existau resentimente puternice printre episcopi atunci când manevrele unor membri parlamentari puritani duceau – deşi neintenţionat – la compromiterea unor legi reformatoare importante. În sesiunea anului 1571, episcopii au sperat că se vor vota anumite proiecte de legi (numite "Proiectele legilor fundamentale"[25]) care să interzică unui pastor să aibă în grijă mai mult de o parohie sau să nu locuiască în acea parohie (abuzuri numite "pluralism" şi "absenteism"). Însă parlamentarul puritan William Strickland a încercat să lege acest proiect de un altul, ce impunea o Carte de Rugăciuni concepută de el însuşi. El urmărea astfel îndepărtarea anumitor practici catolice reminiscente, ca purtarea odăjdiilor sau îngenuncherea la Comuniune. Tot ce a reuşit să

[25] *Alphabet Bills*

facă a fost s-o scoată din sărite pe regină. După părerea ei, Parlamentul nu avea dreptul să se amestece în Reforma religioasă; prin urmare şi-a exercitat dreptul de veto împotriva majorităţii prevederilor "Legilor Fundamentale". Episcopii, nu fără temei, au acuzat puritanii de acest eşec; în replică au mărit presiunile asupra lor. În acest scop, au făcut uz de dreptul Adunărilor ecleziastice de a acorda sau reînnoi autorizaţiile clericilor. Aceste autorizaţii nu puteau fi reînnoite dacă preoţii nu se supuneau total şi necondiţionat celor 39 de Articole. Mai mult, anumiţi clerici puritani influenţi au fost chemaţi în faţa Comisiei Ecleziastice şi li s-a comunicat că trebuie să se supună nu doar Articolelor, ci şi Cărţii de Rugăciuni şi purtării odăjdiilor.

Printre cei convocaţi se afla şi tânărul preot John Field, care avea să joace un rol important în tentativa de organizare a unei biserici prezbiteriene în Anglia. Field s-a străduit din răsputeri să ajungă la o înţelegere; semn că, la momentul respectiv, nu respingea autoritatea sau prerogativele episcopale. El a acceptat Articolele şi Cartea de Rugăciuni şi, deşi nu s-a lăsat convins să poarte odăjdii, a promis să nu îi înfiereze pe cei care o făceau. Dar oferta lui a fost respinsă. La începutul anului 1572, i s-a retras dreptul de a predica.

Amărăciunea lui Field reiese limpede din reacţia sa la această interdicţie. În 1572, a participat la scrierea şi publicarea unor manifeste care atacau în mod public biserica episcopală. Primul din cele două "*Avertismente către Parlament*"[26] îi denunţa pe episcopi ca fiind duşmanii adevăratului Creştinism. Prezbiterianismul era prezentat ca singura formă de organizare şi disciplină religioasă conformă cu Scriptura. Iată un fragment:

1 Vă rugăm aşadar, luminăţiile voastre, să înţelegeţi că noi în
Anglia suntem departe de a avea o biserică cu adevărat
reformată, care să urmeze aşa cum trebuie Cuvântul Domnului,
nici măcar ceva asemănător nu ne putem lăuda a avea... Să
5 vorbim acum de partea... , care priveşte rânduiala ecleziastică.
Sunt trei feluri de slujbaşi însărcinaţi cu asta: preoţii... eforii şi
diaconii. Cât despre efori, nu doar funcţia ci şi numele nu-şi

[26] *"Admonitions to Parliament"*

găsesc locul în această Biserică englezească peste măsură de stricată. Misia lor era să conducă Biserica împreună cu preoţii, să sfătuiască, să dojenească, să îndrepteze şi să pună în bună rânduială toate cele legate de starea congregaţiei. În schimb, papa a hotărât, şi noi încă lăsăm aşa, ca un singur om să domnească peste mai multe biserici... Ultima ţintă a acestei ordini este îndreptarea celor aflaţi în neorânduială prin îndemnare la penitenţă şi umilitoare ţinere în frâu. Partea de căpetenie şi cea din urmă pedeapsă a acestei rânduieli este excomunicarea, făcută cu încuviinţarea Bisericii... În Biserica veche ea era în puterea unei adunări de oameni, acum numai unul singur poate excomunica... acuma se face pentru nimica toată. Pe atunci excomunicarea era un lucru copleşitor şi temut; acuma, că banii şi-au vârât coada, nu mai e atât de temută.

Field a mai scris o lucrare legată de aceste "*Avertismente*": "O privire asupra abuzurilor papistaşe care încă mai stăruie în Biserica Angliei"[27]. El intenţiona să lupte cu orice mijloace. Enumera aici toate articolele la care autorul şi ceilalţi fuseseră instruiţi să se supună. Conform primului articol, Cartea de Rugăciuni nu conţinea nimic "în contradicţie cu" Cuvântul Domnului. Field comenta:

Trebuie să spunem după cum urmează, cum că această carte este o carte nedesăvârşită, aleasă şi culeasă din acea grămadă papistaşă de băligar, Cartea pentru liturghie, care e plină de toate ticăloşiile... După Cuvântul Domnului, ea [îndatorirea preotului] este să predice, şi ei spun că e să citească; Christos a spus duceţi-vă şi predicaţi, iar ei în batjocură le dau Biblia, şi puterea de a predica, şi totuşi nu-i îngăduie dacă nu au autorizaţii din cele noi... În cartea asta ni se porunceşte să primim Sfânta Cuminecătură în genunchi, şi asta... este semn de idolatrie papistaşă... Botezul oamenilor, şi acela e plin de fleacuri copilăreşti şi superstiţii... din superstiţie şi răutate au hotărât o împărtăşanie nouă, potrivită doar pentru Christos,

[27] *"A View of Popish Abuses yet remaining in the English Church"*

> însemnând copilul în creştet cu crucea... În tot lungul slujbei lor n-ai să găseşti poveţe, după legea Apostolului, ci numai
> 15 sminteală, căci ei presară Psalmii în tot locul, ca pe mingiile de tenis. Căci Domnul este stăpân... şi asemenea pramatii prădătoare iau în seama lor, şi asta e cel mai cumplit, cârmuirea Bisericii lui Dumnezeu, lipsindu-l pe pastor de dreptul lui legiuit asupra turmei, dat prin Cuvânt...

Field avea să petreacă un an în închisoare ca rezultat al strădaniilor sale literare, dar este puţin probabil că l-a considerat cineva un martir. Vehemenţa opiniilor sale şi sălbăticia cu care i-a atacat pe episcopi i-au înfricoşat pe mulţi puritani, inclusiv pe cei din generaţia vârstnică, a exilaţilor de pe vremea Mariei Tudor. Impactul pe care l-a avut în Parlament a fost neglijabil. În loc să se ia după "*Avertismente*", parlamentarii au preferat să adopte o atitudine respectuoasă; au făcut petiţii către regină în loc de proiecte de legi la care ea ar fi răspuns cu un simplu veto. Arhiepiscopul Parker a profitat de ocazie ca să strângă semnături împotriva a cât mai mulţi puritani, dar existau o serie de motive pentru care între ierarhia Bisericii şi puritani era o duşmănie ireconciliabilă. În primul rând, toţi protestanţii erau uniţi în groaza pe care o simţeau faţă de masacrul hughenoţilor (protestanţii francezi) din Noaptea Sfântului Bartolomeu care a avut loc la Paris în 1572. În al doilea rând, puritanii nu erau lipsiţi de relaţii suspuse. Contele de Leicester – favoritul reginei – şi fratele său, contele de Warwick, erau binecunoscuţi ca protectori ai preoţilor evlavioşi. În al treilea rând, prin transferul lui Edmund Grindal de la Arhiepiscopia din York la cea din Canterbury în 1572, ajungea la cârmuire un reformator cunoscut şi respectat. Putea oare conducerea episcopală să încheie o alianţă cu puritanii, abătând atenţia de la Prezbiterianism?

3. Drama lui Grindal

Cuvântul "dramă" nu poate fi folosit cu uşurinţă. El trădează o implicare emoţională în soarta lui Grindal, adică exact ceea ce un istoric trebuie să evite. Totuşi, este greu să nu simţi simpatie pentru acest om cumsecade căruia i s-a cerut – sau i s-a poruncit – să facă un compromis în plus.

În capitolul 2 am relatat succint tristul sfârşit al carierei de arhiepiscop a lui Grindal, care a intervenit atunci când regina l-a suspendat din funcţie pentru că a refuzat să oprească aşa-numitele "predici demonstrative[28]" (vezi pagina 45). Acest episod merită însă o analiză mai amănunţită, pentru că lămureşte mai multe probleme. Avea dreptate regina când considera că aceste întruniri îi pericliteazâ autoritatea? De ce erau ele atât de importante pentru Grindal încât acesta n-a ezitat să-şi sacrifice poziţia? Pentru a răspunde la aceste întrebări vom încerca să vedem nu doar natura relaţiilor sale cu puritanii, ci şi măsura în care Puritanismul era o mişcare revoluţionară.

Există dovezi că Grindal şi-a început cariera de episcop după îndelungi ezitări. Ca mulţi alţi foşti exilaţi, el continua să corespondeze cu reformatori influenţi de pe continent. Schimbul de scrisori cu Peter Martyr din Zürich arată că Grindal era conştient că investirea lui ca Episcop al Londrei îl va obliga la compromisuri regretabile. Argumentul lui era că este permis să faci compromisuri atâta timp cât prin asta nu pui în pericol mântuirea enoriaşilor tăi. Reamintim că el nu era de acord cu odăjdiile; dar accepta dreptul reginei de a le impune fiindcă nu influenţau propovăduirea adevăratei doctrine. Conceptul de *adiaphora* (adică de chestiune exterioară mântuirii) îi era util în încercarea de a reconcilia calitatea de episcop şi arhiepiscop al unei Biserici naţionale cu aceea de călăuzitor al sufletelor. Ţinea la funcţia sa. În definitiv, dacă ar fi refuzat să preia această funcţie, cine putea garanta că ea nu va ajunge în mâinile cuiva mai puţin potrivit pentru ea?

Grindal se aştepta ca toţi clericii din subordinea sa să-i împărtăşească punctul de vedere asupra chestiunilor exterioare mântuirii. Ca episcop al Londrei, a ezitat iniţial să impună odăjdiile atunci când clericii părcau prea deranjaţi de ele. Însă când a fost forţat s-o facă, a devenit intolerant cu cei ce încercau să-şi păstreze mijloacele de trai nesocotind în acelaşi timp autoritatea seculară şi spirituală.

Bunăvoinţa cu care Grindal s-a supus reginei şi uniformizării pe care ea o cerea în problemele minore nu trebuie considerată nici slăbiciune, nici

---

[28] Pentru termenul *prophesying*, însemnând profeţie, proorocire, dar şi predică, şi învăţătură religioasă, am preferat echivalentul românesc "predică demonstrativă" care, deşi mai greoi, este totuşi mai aproape de sensul în care este folosit în text.

servilism. Poziţia lui era în realitate cea a puritanilor conformişti şi, după cum vom vedea, ea nu era uşor de menţinut. Atunci când principiile sale fundamentale au fost primejduite – acele principii comune tuturor puritanilor – Grindal a fost de neclintit. Scandalul cu "predicile demonstrative" trebuie privit în contextul interesului necontestat pe care Grindal îl avea faţă de educaţia clericală şi al importanţei pe care o acorda adevăraţilor predicatori. El a cheltuit timp şi energie examinând cunoştinţele candidaţilor la preoţie şi conducând inspecţiile clerului din arhidioceza lui. Faptul că regina îi cerea să interzică predicile demonstrative era în opinia sa un atac împotriva a ceea ce el considera a fi o promovare a eficacităţii acelor predicatori de care depindea însăşi evanghelizarea Angliei. Am spus deja că propovăduirea era o trăsătură caracteristică Puritanismului.

În ce măsură erau predicile demonstrative o ameninţare pentru reforma din 1559? Termenul în sine pare să evoce entuziasmul sălbatic şi dezlănţuit al vizionarilor şi profeţilor[29]. De fapt, acestea erau întruniri clericale în care predicatorii îşi puteau arăta iscusinţa, iar colegii lor de breaslă le evaluau măiestria şi cunoştinţele în materie de doctrină. "Exerciţiul" avea loc sub supravegherea unui moderator, de obicei un practicant respectat al artei predicării, şi era extrem de important pentru clericii fără experienţă sau fără instruire. Aşa cum spunea profesorul Collinson, predicile demonstrative erau considerate "universităţile predicatorilor săraci". În definitiv, Decretele regale din 1559 cereau pedicatorilor fără studii să cunoască Scriptura şi alte lucrări. "Exerciţiul" începea în general cu două sau trei predici pornind de la acelaşi text, spuse în faţa unui auditoriu format din clerici şi laici. După predici urma o şedinţă, de la care laicii erau excluşi. Predicatorii aflau cu acest prilej părerea moderatorului şi a celorlalţi despre predica lor. Asemenea exerciţii regulate, care aveau loc lunar sau bilunar, erau menite să îmbunătăţească deopotrivă moralitatea şi priceperea profesională a clerului. Iată de ce multe dintre aceste predici demonstrative au avut loc sub oblăduirea episcopilor, care au numit moderatorii, i-au instruit să crească gradul de participare şi au publicat regulamente de procedură. Chiar dacă aceste comentarii ale Sfintei Scripturi se adresau în mod special

[29] Vezi nota anterioară.

puritanilor, ele erau apreciate şi de nepuritani. Predicile demonstrative nu erau, cu siguranţă, o practică exclusiv prezbiteriană, indiferent de asemănarea lor cu întrunirile sinodului. Este foarte posibil ca regina să fi fost de altă părere. Întrunirile locale presupuneau, în opinia ei, o lipsă de unitate, iar lipsa de unitate punea în pericol atât Guvernatorul Suprem cât şi stabilitatea regatului. După cum am văzut în capitolul 2, Elisabeta nu era interesată de predicarea Evangheliei, care, pe termen scurt, putea cauza nemulţumiri celor mai conservatori în chestiuni religioase; iar nemulţumirile erau un potenţial factor disturbator al păcii.

Se pare că regina nu avea de ce să se teamă că predicile demonstrative ar fi dus la dezbinare. Pe de altă parte, este adevărat că unele dintre acestea reflectau tendinţe Separatiste: era cazul întrunirilor de la Southam, din Warwickshire, care au ajuns la urechile reginei iar Leicester, împreună cu Burghley şi Walsingham, au încercat să salveze situaţia. L-au avertizat pe Grindal că trebuie să se asigure că episcopul local este la curent cu ce se întâmplă. Se pare însă că episcopul Bentham ştia prea puţine sau chiar nimic despre "exerciţiile" din Southam. Totuşi Grindal a rămas de părerea că utilitatea predicilor demonstrative cântăreşte mai greu decât riscurile lor. Când în 1576 regina i-a cerut să oprească toate exerciţiile şi să restrângă la trei sau patru numărul predicatorilor dintr-un comitat, el a cerut părerea episcopilor despre valoarea exerciţiilor divine; din 15 episcopi, 10 erau mai mult sau mai puţin de acord cu ele. Unul singur a spus că le consideră o ameninţare la adresa bisericii episcopale: Scory din Hereford, care a mai spus că ele sunt primul pas către Prezbiterianism. Dar dioceza lui Scory era cunoscută pentru conservatorismul său, iar cunoştinţele lui despre orice formă de Puritanism erau în consecinţă limitate. Grindal i-a trimis reginei o scrisoare în care apăra predicile demonstrative, propunea metode de control şi, în final, insinua că Elisabeta ar trebui să-l mulţumească mai degrabă pe Dumnezeu decât pe ea însăşi. Iată un extract din această epistolă:

1 Cuvintele pe care aţi binevoit să mi le spuneţi, când am fost ultima dată la Maiestatea Voastră, despre împuţinarea predicatorilor, şi înăbuşirea a toate învăţăturile şi adunările de predicatori ai Bisericii... m-au nemulţumit şi m-au întristat
5 grozav... Orişice zvon a auzit Maiestatea Voastră despre aceste

lucrări, pe mine şi pe alţii dintre episcopii voştri... experienţa ne-a învăţat că din ele decurg foloase şi căştiguri, după cum urmează:

I. Predicatorii Bisericii sunt mai iscuşiţi şi mai ştiutori în ale Scripturii, şi îşi învaţă mai bine turma.

...III. Unii de a căror credinţă ne îndoiam până acum au mărturisit astfel adevărul.

IV. Predicatorii neştiutori sunt îndemnaţi să înveţe, dacă nu din convingere măcar de ruşine şi teamă.

V. Părerea laicilor despre lenevia popilor este astfel schimbată.

Numai oamenii înapoiaţi în religie... se supără din cauza asta... Şi cu toate că unii au pângărit acest lucru bun şi folositor, nu trebuie pentru răutatea unora să sufere toţi...

Cu părere de rău, căci am scris aşa multe şi am plictisit-o pe Maiestatea Voastră, am să pun capăt aici, cu cea mai mare umilinţă rugând-o să ia în seamă şi cele două rugăminţi ce urmează. Una, să încredinţaţi lucrurile ecleziastice... în seama episcopilor şi feţelor bisericeşti din regatul vostru... Căci, de bună seamă, se cade a fi judecate, cum a lăsat scris un părinte de demult: "În biserică ori în sinod, nu la palat"... Amintiţi-vă, doamnă, că sunteţi muritoare. "Nu luaţi în seamă doar... veşmântul princiar de purpură..." Căci acesta nu e oare doar praf şi pulbere?

După cum se vede, linguşeala nu era punctul tare al lui Grindal. Intransigent, aproape ameninţător în felul în care îi amintea Elisabetei că va da socoteală de faptele sale în faţa lui Dumnezeu – el nu scrisese ca să ceară sfaturi, ci pentru a o informa pe regină, nu doar despre îndatoririle pe care le are, ci şi despre limitele puterii ei. Existaseră precedente în istorie, când episcopii din vremurile de demult ale Bisericii îşi chemau la ordine monarhii, dar Elisabeta era prea furioasă ca să-şi mai amintească de istoria ecleziastică. Grindal n-a vrut să accepte nici un ajutor în furtuna care a urmat. Prietenii lui din Consiliul de Coroană au încercat să găsească o cale de compromis între Arhiepiscop şi regina dezlănţuită, dar Grindal era neclintit. Regina a poruncit să se caute un mijloc de a-l destitui din funcţie pe Grindal, însă, după cum a remarcat

Burghley, nu existase nici un precedent de demitere a unui arhiepiscop în asemenea circumstanțe. El a fost pus în arest la domiciliu la palatul său din Lambeth și și-a pierdut atribuțiile. Au urmat cinci ani în care Grindal n-a putut face nimic pentru Biserica pentru care riscase un gest atât de curajos – și atât de necugetat. Doar moartea lui, în 1583, avea să pună capăt acestei povești tragice. Cât despre predicile demonstrative, Elisabeta a scris direct episcopului:

> Cuvioase părinte, vă urăm numai bine. Aflăm, spre marea noastră amărăciune, că în anume locuri din regatul nostru, nu sunt puțini cei care.... în ciuda legilor ce-am hotărât pentru slujba bisericească închinată Dumnezeului Atotputernic și Sfintelor Taine, nu e zi să nu născocească, închipuie, propună și pună în faptă felurite noi ritualuri și forme... făcând întruniri nelegiuite cu mulțimi din oamenii noștri pe care-i strâng în afara parohiilor de care aparțin... și acest fel de năvălire îl numesc profetizări în unele locuri și exerciții în altele... vă poruncim solemn, așa ca voi... să porunciți acelora să se oprească... iar dacă unii încearcă, sau continuă, sau o iau de la capăt, dorința noastră este nu doar să-i încredințați temniței fiindcă tulbură liniștea, ci să ne spuneți nouă sau Consiliului nostru numele și rangurile lor și ale susținătorilor și complicilor lor... Și în aceste lucruri vă poruncim să fiți așa de grijuliu și de prevăzător, că dacă din delăsarea voastră, auzim că cineva încearcă să încalce... fără ca voi să-l pedepsiți ori să ni-l spuneți nouă, să nu fim siliți să dăm o pildă pedepsindu-vă pe voi, așa cum se cuvine.

Ca rezultat al măsurilor luate de regină, predicile demonstrative s-au limitat, cu siguranță, dar predicatorii au găsit metode prin care să se întâlnească pentru a asculta și dezbate predici, fără a le numi astfel. Dacă, de exemplu, în loc de mai multe predici se ținea doar o "prelegere", clericii puteau să se strângă laolaltă și s-o comenteze. Unele orașe mai mari și-au angajat o persoană specială pentru aceste prelegeri, iar clericii au descoperit că zilele de târg sunt ideale pentru a asculta predicile predicatorilor de la țară. Desigur, acest gen de întruniri nu erau decât

nişte simulacre şi nu aveau eficienţa predicilor demonstrative în îmbunătăţirea educaţiei clericale generale.

Soarta lui Grindal demonstrează dificultăţile cu care se confrunta un puritan conformist. Conceptul de *adiaphora* era suficient pentru a-i permite conformistului să accepte cu conştiinţa curată ritualurile şi podoabele Bisericii Angliei. Dar atunci când regina ataca cele mai profunde dintre convingerile sale, începeau necazurile. Era o chestiune de conştiinţă individuală în ce măsură acesta era dispus să facă compromisuri. Grindal şi-a atins, cu siguranţă, ultima limită. Problema este că, într-un compromis, ambele părţi trebuie să cedeze puţin: iar regina nu avea nici cea mai mică intenţie să se abată cu ceva de la interesele ei, necum să cedeze. Rigiditatea ei nu avea nici un rost. Puritanii conformişti, ca şi predicile demonstrative, nu constituiau un pericol real pentru Reforma religioasă elisabetană, dacă erau trataţi cu înţelegere.

4. Whitgift şi puritanii

După moartea lui Grindal în 1583, regina l-a numit în locul lui pe John Whitgift. Era un om care avea foarte puţină înţelegere – dacă avea – pentru orice formă de Puritanism. Whitgift era convenabil, din punctul de vedere al reginei, din încă un motiv: avea un simţ deosebit de dezvoltat al importanţei autorităţii şi unităţii. În prima sa predică importantă în calitate de arhiepiscop, el a cerut tuturor părţilor nemulţumite de Reforma elisabetană – catolici şi puritani deopotrivă – să se supună superiorilor lor. Prin superiori, el înţelegea episcopii şi regina. Dacă examinăm cariera de arhiepiscop a lui Whitgift, trebuie să luăm în considerare două întrebări. Prima, ce efect a avut atacul lui asupra Puritanismului? A doua, ce concluzii putem trage despre forţa Puritanismului în ultima parte a domniei Elisabetei?

Modul aspru şi inflexibil în care Whitgift aborda problemele este relevat în tentativa sa de a impune tuturor predicatorilor cele 39 de Articole. Primul Articol cerea predicatorului să accepte Supremaţia Regală. Al doilea, să recunoască faptul că nici Cartea de Rugăciuni, nici Ordinalul nu conţineau nimic contrar Cuvântului lui Dumnezeu. Ordinalul se referea atât la hirotonisirea episcopilor, cât şi la cea a predicatorilor. Prin urmare, cine îl accepta, accepta totodată conducerea

de către episcopi a Bisericii ca fiind forma cea adecvată şi dreaptă. Al treilea, semnatarul trebuia să admită că şi cele 39 de Articole erau de asemenea în concordanţă cu Cuvântul Domnului. Whitgift nu accepta decât un consimţământ total şi lipsit de rezerve: nu se târguia şi nu închidea ochii faţă de puritanii cu probleme de conştiinţă. Severitatea arhiepiscopului reiese şi din instrucţiunile sale despre cum trebuie procedat cu Articolele. Clericii suspecţi erau siliţi să jure că vor răspunde cinstit la toate întrebările; dar nu li se spunea dinainte despre ce întrebări este vorba. Se numea jurământ *ex officio* şi era împrumutat din dreptul civil: folosirea lui în tribunalele bisericeşti era fără precedent. Un predicator întrebat "Foloseşti Cartea de Rugăciuni fără nici o schimbare?" trebuia să răspundă prin da sau nu. Nu e de mirare că o asemenea inflexibilitate şi agresivitate au produs rumoare. În diocezele din provincia Canterbury, cel puţin 300 de predicatori au fost destituiţi pentru că au refuzat să jure. Consiliul de Coroană, bombardat de protestele nobililor plini de compasiune, l-a sfătuit pe Whitgift să accepte o modificare a jurământului. Acesta le-a urmat sfatul şi cei mai recalcitranţi dintre predicatori s-au supus.

Care a fost efectul măsurilor agresive ale lui Whitgift pentru impunerea uniformizării? Fără să vrea, el a dat apă la moară Prezbiterianismului. Un predicator persecutat de un arhiepiscop nu putea fi încântat de ideea conducerii de către episcopi a Bisericii Angliei. Este totuşi o teorie greu de demonstrat. Ar trebui stabilită forţa pe care o avea Prezbiterianismul înainte şi după investirea lui Whitgift ca arhiepiscop. Dar cum? Nu avem la îndemână nici o statistică în acest sens şi este greu de imaginat o altă cale pentru a evalua influenţa Prezbiterianismului înainte de venirea lui Whitgift. În momentul sosirii lui la Canterbury, existau cu siguranţă întruniri clericale care nu ţineau cont de graniţele convenţionale ale diocezelor. Istoricii au numit aceste întâlniri mişcarea Clasică. Termenul derivă din cuvântul *classis* (*classes* la plural), care înseamnă o întrunire regională la care congregaţiile locale îşi trimiteau reprezentanţii pentru a dezbate diferite subiecte, de pildă disciplina. Dar nu trebuie dedus de aici că aceste *classes* ar fi fost nişte sinoade prezbiteriene în stilul lui Cartwright. Întâi, pentru că ele nu aveau un model unitar la nivel naţional, oricât ar fi dorit-o John Field sau alţii. În al doilea rând, pentru că nu toţi cei care luau parte la ele erau prezbiterieni

convinşi. Multe dintre aceste întâlniri erau mai curând prilejuri neprotocolare pentru studiu şi rugăciune, decât o formă embrionară de sinod. Pe urmă, Prezbiterianismul acordă un rol important reprezentanţilor laici, iar aici nu veneau în general decât clerici. John Field spera, fără îndoială, că aceste *classes* îi vor reuni pe cei nemulţumiţi de Whitgift şi vor stimula creşterea şi expansiunea Prezbiterianismului. Dar propaganda gălăgioasă a semenilor lui Field nu dovedeşte că Articolele lui Whitgift ar fi adus un val de recruţi cauzei Prezbiterianismului. Field subestima – şi nu pentru ultima oară – dorinţa predicatorilor de a evita poziţiile radicale şi conflictele necuviincioase. Mesajul lui era simplu: clericii nu trebuiau să accepte să se supună Articolelor sub nici o formă, nici condiţionat şi în nici un alt mod. Dar ce alternative aveau acei predicatori care doreau să-şi păstreze slujba şi influenţa asupra parohiei lor? Dacă este adevărat că Whitgift a împins clerul către opoziţie şi Prezbiterianism, de ce au fost atât de puţini cei care au refuzat să se supună Articolelor modificate? Conformiştii puritani, în general, au continuat să se conformeze.

Field a încercat să exploateze nemulţumirile determinate de comportarea lui Whitgift. El a lansat o cercetare la nivel naţional pentru a stabili nedreptăţile cauzate de episcopi, în speranţa că viitorii parlamentari ar putea fi astfel influenţaţi să adopte o legislaţie pro-prezbiteriană. În ciuda tuturor eforturilor lui Field şi a susţinătorilor lui, alegerile din 1584 nu au fost în nici un caz un triumf pentru puritani. Aşa cum remarca istoricul MacCulloch, nici măcar zonele puritane recunoscute, ca Essex, nu au trimis parlamentarii evlavioşi aşteptaţi. Totuşi, prezbiterienii au făcut tot posibilul pentru a influenţa Parlamentul. După manifeste au urmat publicaţii secrete, iar în 1584 dr. Peter Turner a propus un proiect de lege care stabilea un sistem naţional prezbiterian. Dar regina avea drept de veto şi s-a prevalat de el, folosindu-se de temutul orator Sir Christopher Hatton pentru a interzice discutarea chestiunilor religioase în Cameră. Acest incident demonstrează modul în care sprijinul acordat Conformismului sau Puritanismului putea fi influenţat în mare măsură de consideraţii politice. Hatton era un susţinător fervent al lui Whitgift din motive care nu aveau nimic în comun cu religia. A te ridica împotriva puritanilor însemna a te ridica împotriva celui

mai mare aliat pe care îl aveau la Curte, contele de Leicester; întâmplarea făcea ca Leicester să fie cel mai mare duşman al lui Hatton.

În sesiunea parlamentară din 1586-1587, prezbiterienii au făcut o nouă încercare. Surescitarea determinată de expediţia lui Leicester în Ţările de Jos (vezi pagina 133) şi de Complotul Babington (vezi pagina 177), ca şi publicarea rezultatelor unora dintre cercetările lui Field, au contribuit probabil la alegerea multor parlamentari cu vederi puritane (chiar dacă nu neapărat prezbiterieni). Poate că ne apropiem în sfârşit de "Corul puritan" la care făcea aluzie profesorul Neale (vezi pagina 30). În februarie 1587, un parlamentar pe nume Anthony Cope supunea spre dezbatere "un proiect de lege şi o carte". Proiectul de lege propunea renunţarea la Cartea de Rugăciuni oficială şi înlocuirea ei cu o versiune a celei din Geneva, care includea descrierea completă a unui sistem prezbiterian de organizare a Bisericii. Cope şi câţiva dintre adepţii săi au fost azvârliţi în Turnul Londrei din ordinul Elisabetei, iar purtătorii de cuvânt ai guvernului s-au repezit asupra unui proiect de lege şi a unei cărţi care şi aşa nu aveau probabil nici o şansă să fie votate în Parlament, cu sau fără intervenţia guvernului. Aşa cum a remarcat Christopher Hatton, un sistem de organizare ecleziastică de tipul celui propus de Cope ar fi diminuat controlul proprietarilor de pământ asupra averilor bisericeşti. Nici măcar Sir Walter Mildmay, fondatorul Colegiului Emmanuel – o instituţie dedicată pregătirii predicatorilor puritani – n-a găsit nimic bun de spus despre această propunere. Faptul că a fost permisă citirea proiectului de lege în Camera Comunelor nu demonstrează decât că parlamentarii erau dispuşi să asculte revendicările puritane – ceea ce ar putea fi interpretat ca o oarecare înţelegere pentru Puritanism sau pur şi simplu ca o duşmănie faţă de episcopi, rivalii lor în micile afaceri provinciale. Camera Comunelor nu avea însă pic de înţelegere pentru Prezbiterianism în sine.

Ca urmare a eşecului manevrelor sale parlamentare, Field a ajuns la concluzia inevitabilă că revoluţia prezbiteriană nu putea fi impusă de sus în jos. El şi-a canalizat eforturile spre o reformare mai lentă, mai secretă, de jos în sus, după modelul bisericilor calviniste de pe continent. Era nevoie urgentă de un manual de disciplină. Acesta ar fi asigurat o organizare unitară care, o dată acceptată de *classes,* ar fi subminat Ordinalul şi Cartea de Rugăciuni. Teoreticianul prezbiterian Walter

Travers a îndeplinit în bună parte această misiune, scriind în 1587 "Rânduiala în Biserică"[30]. Dar efectul n-ar fi fost semnificativ decât dacă ar fi existat un adevărat model naţional pentru *classes*. Şi aşa cum am mai arătat, acesta nu exista. Iar Field şi tovarăşii lui se străduiau să minimalizeze faptul că nu exista nici măcar o înţelegere generală asupra organizării exacte pe care ar fi trebuit s-o aibă Biserica Prezbiteriană. Iată de ce cartea lui Travers n-a fost prea bine primită nici măcar de către adepţii Prezbiterianismului.

Nu trebuie să uităm nici că Puritanismul însuşi – prezbiterian sau nu – nu era un fenomen naţional. Cercetările profesorului Collinson au dezvăluit existenţa unor zone întinse din ţară unde Puritanismul nu a reuşit să se impună. Între aceste zone erau şi tradiţionalele bastioane catolice din nordul Angliei, Ţara Galilor, vestul Midlandului şi părţi din vestul ţării.

•

5. Broşurile Martin Marprelate din 1588-1589

Noul episod al campaniei puritane a creat o furtună îngrozitoare, dar când apele s-au mai limpezit s-a văzut că puritanii înşişi suferiseră pierderile cele mai mari. Broşurile *Martin Marprelate* erau atacuri jignitoare, satirice şi dure la adresa ierarhiei Bisericii. Un echivalent modern al titlului lor ar fi "Martin zdrobeşte-episcopi" şi erau cu siguranţă o lectură incitantă. Dar autorul lor părea să fie un personaj de prost gust. Erau oare puritanii nişte indivizi violenţi, sarcastici, agresivi, certăreţi, guralivi şi distructivi în stilul lui Martin Marprelate însuşi? Thomas Cartwright a fost printre cei care s-au grăbit să se desolidarizeze de aceste scrieri.

Deci ce neajunsuri a adus Martin cauzei puritanilor? În primul rând, a ales un moment nepotrivit. În anul victoriei asupra Armadei spaniole, când Dumnezeu părea să-şi reverse favorurile asupra Angliei şi Bisericii ei şi când era vital ca englezii să rămână uniţi împotriva unui duşman puternic, Martin putea fi lesne acuzat de trădare. Uitase cumva că regina era considerată de către toată Europa ca salvatoarea Protestantismului? În al doilea rând, eficienţa imprimeriei sale secrete îi alarma chiar şi pe acei membri ai Consiliului de Coroană de orientare puritană.

---

[30] *Church Discipline*

6. Prigoana împotriva puritanilor, 1589-1603

Către sfârşitul anilor 1580, Protestantismul nu-l pierduse doar pe John Field, dar şi pe cei mai importanţi dintre protectorii săi. Leicester, Mildmay şi Walsingham muriseră. În absenţa acestor susţinători, a fost lansată o campanie oficială puternică împotriva puritanilor: un atac care a zdrobit ultimele rămăşiţe ale Prezbiterianismului elisabetan. Richard Bancroft, capelanul lui Sir Christopher Hatton, a dat tonul cu o predică ţinută la Paul's Cross (un amvon în aer liber de lângă Catedrala Sf. Paul unde se făcea propagandă proguvernamentală). Bancroft a făcut în mod explicit legătura între puritani, separatişti şi aşa-zişii "sectanţi" – ca detestaţii anabaptişti – şi a dat credibilitate acestui tablou cu insinuări viclene despre existenţa unei conspiraţii. Puritanii erau chipurile în legătură cu oameni influenţi, aflaţi în posturi importante. Voci din guvern sugerau că Puritanismul era calul troian al Prezbiterianismului, iar Prezbiterianismul un indicator în drumul spre Separatism. Bancroft era la fel de eficient în a demasca organizaţii secrete pe cât era în a le calomnia. O anchetă generală asupra predicatorilor, în iarna 1589-1590, i-a dat în vileag pe cei din mişcarea Clasică. Căpeteniile au fost arestate; printre ele se afla şi Thomas Cartwright. Ceea ce i-a înfricoşat pe aceşti oameni a fost nu atât convocarea lor în faţa Înaltei Curţi de Justiţie, cât interogarea lor ulterioară de către Curtea Înstelată[31]. Acesta era tribunalul special pentru cazurile de trădare. Alegându-şi deosebit de prost momentul, câţiva extremişti puritani l-au proclamat noul Messia pe un individ ţicnit numit William Hacket şi au completat acest anunţ cu un altul, prin care cereau detronarea reginei. Hacket a plătit cu viaţa în iulie 1591, iar Cartwright şi tovarăşii lui prezbiterieni au pierdut orice şansă de a-şi redobândi influenţa şi credibilitatea. Când au ieşit în fine din închisoare, nu mai aveau puterea să lupte. La fel stăteau lucrurile cu Prezbiterianismul elisabetan.

7. Separatiştii

Pe toată durata domniei Elisabetei, numărul separatiştilor a rămas relativ redus. Totuşi guvernarea i-a tratat cu cea mai mare asprime, conside-

[31] *Star Chamber:* Tribunal suprem cu caracter secret, care răspundea numai în faţa monarhului; a existat în Anglia până în 1641.

rându-i trădători potenţiali. Faptul că ei contestau ideea că Biserica şi naţiunca sunt unul şi acelaşi lucru era privit ca o nesupunere mascată.

Cel mai important grup de separatişti a apărut prin 1580, sub conducerea lui Robert Browne şi a lui Robert Harrison. Acest grup era cunoscut sub numele de "brownişti"; termenul era folosit de guvern pentru a-i desemna pe toţi separatiştii. După ce a petrecut un timp în închisoare pentru că întemeiase congregaţii separatiste în Norwich, Browne a părăsit ţara şi s-a stabilit în Ţările de Jos. Acolo a scris "Tratat de Reformă fără zăbavă"[32]. Titlul este relevant, căci Browne susţinea că orice creştin ar trebui să susţină Reforma fără să aştepte permisiunea sau indicaţiile autorităţilor. El mai afirma că Biserica Angliei este atât de coruptă şi de plină de superstiţii papistaşe încât adevăratul creştin trebuie să se ferească de ea cu orice preţ. Răspândirea lucrărilor lui Browne şi Harrison era considerată infracţiune şi se pedepsea cu moartea; în 1583, John Copping şi Elias Thacker au fost spânzuraţi pentru asta.

Prin 1584, Browne s-a întors în Anglia pentru că se certase cu congregaţia lui din Ţările de Jos. S-a supus lui Whitgift şi a fost hirotonisit în cadrul Bisericii Angliei, şapte ani mai târziu. Au apărut însă noii lideri ai separatiştilor londonezi, în persoanele lui Henry Barrow şi John Greenwood. Ei au fost întemniţaţi pentru câţiva ani, dar au reuşit să publice totuşi unele lucrări în străinătate. În 1593, pentru a face să treacă prin Parlament un proiect de lege împotriva sectanţilor, guvernarea a decis execuţia celor doi. Această hotărâre, care s-a numit "Legea pentru ţinerea supuşilor Reginei în ascultare", a fost aprobată în acelaşi an şi arată legătura pe care guvernarea o făcea între refuzul de a participa la serviciul divin în cadrul Bisericii Angliei şi răzvrătire. Legea îi punea pe separatişti în faţa unor alternative inacceptabile. Aveau de ales între a se conforma sau a părăsi ţara pe vecie. Dacă ar fi continuat atitudinea separatistă, ar fi fost pasibili de pedeapsa capitală.

Pe termen lung, mai periculoasă decât toţi separatiştii elisabetani la un loc s-a dovedit a fi lucrarea scrisă de Richard Hooker în apărarea Bisericii Angliei, "Despre Legile Rânduielii Ecleziastice[33]", care a apărut la timp pentru dezbaterea asupra proiectului de lege împotriva

---

[32] *Treatise of Reformation without tarrying for any*

[33] *Of the Laws of Ecclesiastical Polity*

"sectanţilor răzvrătiţi" din 1593. Era o pledoarie monumentală în favoarea poziţiei îndeobşte numită "Anglicanism", termen pe care l-am evitat până acum. Trebuie însă să subliniem că anumiţi istorici – şi anumiţi cercetători – îl folosesc totuşi pentru a desemna Biserica engleză pe tot parcursul domniei elisabetane. Autorul acestei cărţi preferă însă să-l întrebuinţeze mai curând pentru a descrie o anumită atitudine teologică decât Biserica în întregime. Putem astfel aprecia că "Anglicanismul" lui Hooker cuprindea elemente care-i nemulţumeau profund pe destui dintre adepţii cei mai fideli ai Bisericii Angliei. Pentru a-şi apăra Biserica împotriva prezbiterienilor şi a separatiştilor, Hooker sublinia valoarea tradiţiei şi a continuităţii. Biserica Angliei nu era, prin urmare, rezultatul reformelor lui Henric, Eduard sau Elisabeta, ci un organism a cărui evoluţie putea fi urmărită din timpuri medievale şi chiar mai îndepărtate. Aceasta însemna că Biserica Romano-Catolică a evului mediu fusese într-adevăr parte a Bisericii Adevărate şi continua să fie şi în secolul al XVI-lea, în ciuda greşelilor ei. Era un punct de vedere pe care adepţii lui Grindal sau Whitgift nu-l acceptau. Este semnificativ faptul că Hooker acorda un rol relativ redus rugăciunii în salvarea sufletului. Folosindu-se de argumentele tradiţionale, el sublinia importanţa esenţială a împărtăşaniei în slujbă; la rândul ei, slujba era principalul drum către mântuire, iar rugăciunea nu reprezenta decât una din căile prin care omul se închina Creatorului.

Cu totul extraordinar este faptul că, aşa cum arăta şi MacCulloch, în voluminoasa sa lucrare, Hooker nu pomenise numele lui Calvin decât de nouă ori şi, în trei din aceste ocazii, doar pentru a-l contrazice. De o mare importanţă avea să se dovedească ulterior conceptul de *via media* al lui Hooker. Tradus prin "calea de mijloc", acesta desemna drumul pe care trebuia să-l urmeze Biserica Angliei între pretinsele excese ale Protestantismului calvinist, pe de o parte, şi diferitele excese ale Romano-Catolicismului, pe de altă parte. Tot atât de semnificativ avea să devină un alt concept care, deşi nu a fost folosit explicit de Hooker în lucrarea sa, reflectă opiniile sale: *jure divino*, care lua apărarea bisericii episcopale a Angliei ca instituţie impusă de legea lui Dumnezeu; printre susţinătorii acestuia se afla şi Richard Bancroft. Acest concept se deosebea de punctul de vedere al lui Whitgift, care susţinea că Sfânta

Scriptură nu recomandă explicit un anumit tip de conducere a Bisericii. Dacă de acest lucru depindea mântuirea, Scriptura ar fi spus-o răspicat.

În timp ce, în linii mari, Hooker ignora Calvinismul, alţi autori au avut îndrăzneala de a ataca înseşi ideile fundamentale ale acestei doctrine teologice. Ei loveau astfel în multe dintre principiile Bisericii Angliei. Între 1580 şi 1590, unii teologi îmbinau concepţiile despre importanţa Sfintelor Taine, a tradiţiei şi a bisericii episcopale de drept divin (*jure divino*) cu contestarea teoriei predestinării. Este cunoscut marele scandal izbucnit la Cambridge în 1595, atunci când William Barrett, unul dintre capelanii Universităţii, a atacat această teorie şi, în bună măsură, pe Calvin însuşi. În ciuda intervenţiei unor simpatizanţi influenţi ca Lancelot Andrewes, predicatorul Curţii şi directorul Colegiului Pembroke, cariera lui Barrett la Cambridge a luat sfârşit. Însuşi Whitgift s-a amestecat în acest conflict, redactând în 1595 Articolele Lambeth[34]. Acestea reafirmau deosebita importanţă a mântuirii din teoria calvinistă pentru doctrina Bisericii Angliei. Regina a refuzat să gireze oficial aceste articole, pe temei că Whitgift se grăbise să se pronunţe asupra doctrinei adevărate fără să-şi consulte Guvernatorul Suprem.

Noul sistem teologic al Anglicanismului avea să se dovedească un butoi cu pulbere. El a stat la originea conflictului numit Războiul Civil Englez atunci când a fost folosit de oameni ca William Laud, Arhiepiscop de Canterbury al lui Carol I. Atacarea Calvinismului, invocarea tradiţiei, minimalizarea importanţei rugăciunilor şi proclamarea autorităţii episcopale erau de neacceptat pentru un puritan conformist şi încurajau exact acel Prezbiterianism pe care Elisabeta îl zdrobise cu atâta hotărâre.

8. Concluzii

Orice tentativă de a spune că Puritanismul era "o ameninţare" la adresa Bisericii Angliei se confruntă cu o serie de probleme. Să începem cu definiţia. Puritanii puteau fi sau nu prezbiterieni, iar cei mai mulţi dintre ei nu erau. Puteau fi de asemenea separatişti: cei mai mulţi însă nu erau. Cu siguranţă că şi Prezbiterianismul şi Separatismul erau, în principiu,

[34] după "Lambeth Palace", reşedinţa londoneză oficială a Arhiepiscopului de Canterbury.

periculoase pentru Biserica Angliei. Dacă e să definim Biserica Angliei pur şi simplu ca pe o Biserică naţională a ţării, atunci doar Separatismul urmărea să nimicească un asemenea sistem. Iar dacă termenul de "Biserica Angliei" se referă la acel sistem stabilit de Elisabeta în 1559, Prezbiterianismul dorea înlocuirea sistemului ierarhic tradiţional de guvernare a Bisericii. Regina şi miniştrii ei porneau de la premisa că asta însemna o subminare sub toate aspectele a autorităţii regale. Prin urmare, monarhul era îndreptăţit să folosească orice metode pentru a înlătura această ameninţare şi a procedat în consecinţă. Prezbiterianismul avea prea puţine şanse să învingă în această confruntare: de aceea el nu reprezenta un pericol real, în ciuda scrâşniturilor de dinţi de ambele părţi. Gândiţi-vă la strădaniile prezbiterienilor de a manipula Parlamentul: Elisabeta a reuşit să zădărnicească aceste strădanii manifestându-şi dezacordul, interzicând discutarea chestiunilor religioase şi aruncându-i în închisoare pe cei mai înfierbântaţi. Ea mai avea şi alte posibilităţi – inclusiv prorogarea (suspendarea) sau dizolvarea Parlamentului – posibilităţi la care n-a fost niciodată nevoită să recurgă.

În plus, nu avem nici o dovadă că Parlamentul ar fi susţinut câtuşi de puţin Prezbiterianismul. Acesta ataca prea multe dintre interesele claselor conducătoare, printre care dreptul de patronare a averilor bisericeşti. În plus, Prezbiterianismul semăna prea mult cu un salt în necunoscut pentru a nu-i nelinişti pe cei a căror putere depindea de stabilitate şi de controlul social. Reducea rolul seniorului, care dintr-un factor de decizie în cadrul Bisericii devenea un simplu membru al ei. Asta nu înseamnă că Puritanismul în general nu se bucura de sprijin în rândul claselor dominante. Propunerile pentru o viitoare reformă a Bisericii şi pentru un sistem eficient de predicare puteau şi au reuşit să găsească adepţi chiar şi în cele mai înalte cercuri ale guvernării. Ar fi însă o greşeală să identificăm Camera Comunelor cu interesele puritanilor: parlamentarii acordau o atenţie specială puritanilor doar atunci când simţeau că ţara este ameninţată de catolicii de acasă sau de cei de peste graniţă. Un parlamentar înţelept se putea baza pe puritani dacă avea nevoie de o serie de înjurături splendide şi directe - ei aveau un talent pentru invective şi nu-şi atrăgeau mânia reginei, pentru că de fapt îi susţineau punctele de vedere.

Dacă Elisabeta a ajuns să intre în conflict cu puritanii conformişti, acest lucru a fost în bună parte din vina ei. După părerea ei, religia era o chestiune politică. Regina considera că evanghelizarea majorităţii neprotestante era mai puţin importantă decât nevoia de stabilitate şi de asigurarea propriei poziţii şi autorităţi. De aici antipatia ei pentru predicile demonstrative, suspiciunea faţă de adunările în masă unde se ascultau predici precum şi modul în care profita de averea Bisericii. Povestea lui Grindal demonstrează foarte clar care erau priorităţile ei şi demonstrează de asemenea gradul în care opiniile puritanilor, departe de a fi fundamental potrivnice bisericii episcopale, se regăseau în sufletul Arhiepiscopului de Canterbury.

Prin urmare părerile, priorităţile şi prejudecăţile reginei au fost cele care au determinat căderea lui Grindal şi ridicarea unor antipuritani ca Whitgift şi Bancroft. Rezultă că ciocnirile dintre episcopi şi puritanii conformişti nu erau inevitabile. Totuşi, atunci când antipuritanii au conceput o teorie pe care să-şi construiască argumentaţia, ei au semănat seminţele tulburărilor ulterioare. Ideea potrivit căreia episcopii sunt aleşii lui Dumnezeu era de natură să rupă relaţiile dintre "anglicanii" cu aceste convingeri şi puritani – mai ales atunci când conceptul *jure divino* folosit de biserica episcopală a fost pus în legătură cu ideile anticalviniste, în vremea primilor regi Stuarţi.

Istoricii care susţin că puritanii reprezentau un pericol major pentru Biserica oficială acceptă cu greu faptul că aceştia au contribuit în mod pozitiv şi esenţial la dezvoltarea ei. Chiar dacă predicatorul puritan, care ducea o viaţă evlavioasă, putea fi privit cu suspiciune de conducerea Bisericii, munca sa ajuta mult la răspândirea Protestantismului printre cei care nu se mai mulţumeau să critice, ci erau dispuşi să asculte. Iar Calvinismul constituia inima doctrinei Bisericii Angliei. Este adevărat că puritanii nu au reuşit să schimbe organizarea şi ierarhia Bisericii. Cele 39 de Articole au rămas în vigoare, iar predicatorii erau obligaţi să poarte odăjdii şi să ţină slujbele în maniera stabilită; dar ceea ce istoricul nu poate aprecia este influenţa predicatorului puritan în parohia lui sau a gentlemanului puritan în salonul său, probabil o influenţă mai profundă şi mai durabilă decât a unor ritualuri la care se conformaseră.

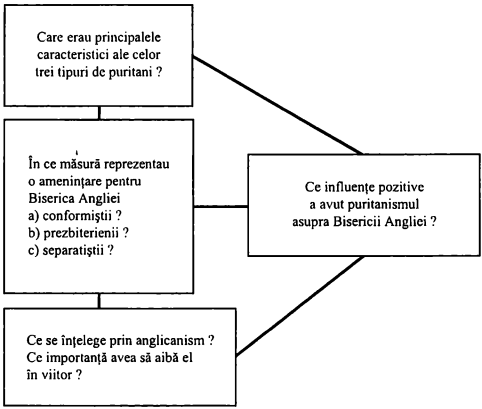

Sumar - Elisabeta şi puritanii

***Să luăm notiţe despre** "Elisabeta şi puritanii"*

Este bine să repetaţi în minte punctele principale ale acestui capitol, atunci când luaţi notiţe. Pentru a face o evaluare corectă a Puritanismului, trebuie să aveţi o definiţie clară a termenului; o abordare cronologică vă va permite să urmăriţi temele principale în însemnările dumneavoastră. Aceste teme sunt: Cum şi de ce s-au dezvoltat diferite tipuri de Puritanism? Cât de revoluţionar era Puritanismul? Cum au reacţionat regina şi guvernul la Puritanism? Ce efecte a avut, dacă a avut, Puritanismul asupra Bisericii elisabetane?

1. Introducere
   Care sunt dificultăţile care apar în definirea Puritanismului?

1.1. Conformişti, prezbiterieni şi separatişti.

Explicaţi ce anume aveau în comun cele trei categorii de puritani şi subliniaţi diferenţele dintre ele.

2. Puritanism şi Prezbiterianism în anii 1570.
Care a fost impactul lui Cartwright?

2.1. John Field.
Povestiţi condiţiile în care Field a adoptat Prezbiterianismul. Care erau ideile sale fundamentale? Care era influenţa lui Field prin anii 1570?

3. Drama lui Grindal
Explicaţi în detaliu circumstanţele care au dus la demiterea lui Grindal. Cât de justificată era atitudinea reginei faţă de predicile demonstrative? Ce clarificări aduce acest episod asupra problemelor puritanilor conformişti?

4. Whitgift şi puritanii
Care erau motivele lui Whitgift? Ce măsuri a luat împotriva puritanilor?

4.1. Reacţia puritanilor faţă de Whitgift.
Ce efect au avut cele 3 Articole? Whitgift i-a împins pe puritanii conformişti în opoziţie sau a încurajat fără să vrea Prezbiterianismul?

4.2. Field şi Whitgift.
Ce eforturi a făcut Field pentru a promova Prezbiterianismul? De ce a eşuat?

5. Broşurile Martin Marprelate din 1588-1589.
Ce efect au avut aceste broşuri?

6. Prigoana împotriva puritanilor, 1589-1603
Cum au fost înlăturate rămăşiţele Prezbiterianismului?

7. Separatiştii·
De ce era guvernul atât de aspru cu Separatismul?

7.1. Browne, Greenwood şi Barrow.
Analizaţi pe scurt măsurile pe care le-a luat guvernul împotriva liderilor separatişti. În ce măsură reprezenta Separatismul o ameninţare?

7.2. Hooker şi "Anglicanismul".
Definiţi "Anglicanismul" şi explicaţi motivele dezvoltării sale. Ce importanţă ulterioară avea el să aibă?

8. Concluzii.
   În ce măsură Puritanismul a pus în pericol Reforma religioasă elisabetană? Ce contribuții pozitive au avut puritanii pentru Biserica elisabetană?

***Să răspundem la întrebări eseu despre** "Elisabeta și puritanii"*

Examinatorii v-ar putea cere să comparați "pericolele" reprezentate de Catolicism și Puritanism pentru Elisabeta. Faceți diferența între pericolele potențiale și cele reale.

Întrebările care îi vizează doar pe puritani sunt asemănătoare. Cea mai directă dintre ele este cea referitoare la amploarea pericolului puritan pentru Reforma religioasă elisabetană – posibil completată cu o evaluare a eficienței cu care regina a făcut față acestui pericol. Mai pretențioase sunt întrebările ca:

1. Cât de revoluționar era Puritanismul elisabetan?
2. Argumentați forța Puritanismului elisabetan.

Este bine să identificați cuvântul cheie în întrebări; pentru prima dintre ele, meditați asupra termenului "revoluționar". Un răspuns care ar pune în discuție doar schimbările religioase ar fi insuficient. De multe ori v-ar putea fi de folos să reformulați întrebarea înainte de a încerca un răspuns. În cazul nostru, reformularea vă va permite poate să înțelegeți că este necesar să discutați potențialele implicații politice ale Puritanismului: mai ales pe cele ale Separatismului și Prezbiterianismului.

A doua întrebare se poate dovedi o capcană pentru cei neavizați. Observați că trebuie să "argumentați" puterea Puritanismului. Prin urmare simpla descriere a diferitelor categorii de puritani nu este edificatoare. Trebuie să vă puneți întrebarea de ce Puritanismul a câștigat atâția adepți.

Este însă posibil să vi se pună o întrebare "încuietoare", care să vă ceară să comentați un anume aspect al modului în care Elisabeta s-a descurcat în problema puritanilor. Iată un exemplu:

3. "Elisabeta i-a tratat pe puritani cu o cruzime inutilă". Cât de justă vi se pare această afirmaţie?

Am arătat în îndrumările de la sfârşitul capitolului 2 o tehnică de abordare a acestui gen de întrebări. Recitiţi acel pasaj dacă este nevoie. Alcătuiţi apoi un plan detaliat pentru eseul de mai sus.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Elisabeta şi puritanii"*

1. John Field

Studiaţi extrasele din *Admonition to Parliament* şi *View of Popish Abuses* (vezi paginile 58-60). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce înţelegea Field prin termenul "rânduială"?
b) Care sunt trăsăturile Prezbiterianismului, aşa cum se reflectă în aceste două extrase?
c) Ce motive avea Field să critice ritualul Bisericii Angliei?
d) Ce diferenţe de ton există între cele două extrase? Cum explicaţi aceste diferenţe?

2. Predicile demonstrative, 1576

Citiţi cu atenţie scrisoarea lui Grindal către Elisabeta şi scrisoarea ei către episcopi (paginile 63-65). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Comparaţi şi evidenţiaţi diferenţele dintre punctul de vedere al lui Grindal şi cel al reginei asupra predicilor demonstrative.
b) În ce sens poate fi considerată agresivă scrisoarea lui Grindal?
c) Cum s-ar putea folosi biografii lui Grindal şi Elisabeta de aceste scrisori?

CAPITOLUL 4

Elisabeta şi catolicii

1. Introducere

În capitolul 2 am văzut că Reforma religioasă din 1559 nu a creat prin ea însăşi o Biserică nouă, perfect funcţională şi strălucitoare. Biserica Angliei de la începutul domniei Elisabetei nu era nicidecum o maşină bine echipată care să-şi poarte pasagerii plini de admiraţie spre un viitor de Protestantism şi progres. Capitolul de faţă este dedicat unor pasageri care nu doreau deloc să călătorească într-o direcţie protestantă. Aceştia erau supuşii catolici ai reginei.

Prin urmare vom încerca să răspundem la două seturi de întrebări aflate în corelaţie. În primul rând, cum a tratat guvernarea elisabetană problema catolicilor? În ce măsură s-au făcut eforturi pentru a-i neutraliza pe cei care nu se conformau Bisericii Angliei? Admiţând că a existat o linie politică faţă de catolici, a fost ea consecventă de-a lungul domniei? Dacă nu, cum şi de ce s-a schimbat? În al doilea rând, vom examina cât de puternic era Catolicismul. Se poate evalua această putere? Ce dovezi se pot aduce, şi cât sunt ele de utile? Care au fost reacţiile catolicilor la Protestantismul Bisericii Angliei? S-au schimbat aceste reacţii în timp? Dacă da, care au fost motivele pentru care s-au schimbat?

2. 1559-1568: Guvernarea "se poartă cu mănuşi"

Spuneam în capitolul 2 că, teoretic, toţi episcopii Mariei Tudor au refuzat să accepte schimbarea legislaţiei guvernamentale în chestiuni de doctrină. Rezultatul a fost destituirea lor, mai degrabă decât execuţia. Să ne reamintim că nu era în interesul Elisabetei să urmeze o politică anticatolică agresivă care ar fi tulburat liniştea dinăuntrul şi dinafara graniţelor ţării. Dar nici nu era în interesul ei ca, după ce adoptase o linie reformatoare fundamental protestantă, să acorde toleranţă religioasă celor care voiau să se întoarcă la credinţa veche. Una din premisele guvernării era că religia ţării trebuie să urmeze religia conducătorului său; acest lucru era obligatoriu pentru menţinerea ordinii, iar una din cele mai importante datorii ale monarhului era să apere Biserica. A

îngădui dezbinarea în religie însemna aproape o invitaţie la război civil. Se naşte întrebarea: ce ar fi trebuit să facă guvernarea pentru a asigura respectarea dogmelor Bisericii oficiale? Unele lucruri puteau fi făcute repede, dar pentru altele era nevoie de ani de zile. Mai întâi, ce se putea face cu clerul? Preoţii din parohii erau totuşi cei ce aveau responsabilitatea să pună în practică noul tip de slujbă şi cartea de rugăciuni. Şi cei mai mulţi dintre preoţi nu erau protestanţi. În realitate, puţini clerici au refuzat Jurământul de Supremaţie atunci când li s-a cerut, în vara anului 1559; probabil că n-au fost mai mulţi de 300. Nu trebuie să ne pripim să tragem concluzia că preoţii ar fi fost din toată inima de partea doctrinei Reformei elisabetane. Însă regina era dispusă să aştepte. Nu putea înlocui clerul existent cu protestanţi entuziaşti şi bine pregătiţi, pentru simplul motiv că nu avea la dispoziţie suficienţi oameni. Tot ce putea spera în mod realist era ca, pe termen lung, catolicii să înceapă să frecventeze slujbele Bisericii Angliei. Obişnuinţa – a face ceea ce fac şi vecinii tăi – ar fi putut realiza peste ani ceea ce agresivitatea şi pedepsele nu puteau realiza niciodată. Generaţiile următoare, botezate, căsătorite şi înmormântate după ritul protestant, ar fi ajuns poate să considere Catolicismul ca ne-englez şi nenatural.

Se aştepta deci de la mirenii catolici să se conformeze, cel puţin în aparenţă. Legea de Uniformizare prevedea o amendă de 1 şiling pentru fiecare absenţă de la slujba de duminică sau de la cele de sărbători. Banii erau destinaţi săracilor din parohia unde se comitea nelegiuirea. Refuzul Jurământului de Supremaţie însemna pentru orice slujbaş guvernamental pierderea funcţiei. O persoană care susţinea – în scris sau verbal – că papa este şeful legitim al Bisericii, îşi pierdea pământul la prima abatere, toate bunurile şi libertatea la a doua şi era executat la a treia. Un laic care ar fi încercat să convingă un preot să nu respecte litera şi spiritul Cărţii de Rugăciuni din 1559 era la rândul său pasibil de pedepse gradate. Dacă voia să-l determine pe un cleric să oficieze liturghia catolică, amenda era de 100 de mărci[35] şi creştea la 400 de mărci şi apoi la închisoare pe viaţă şi confiscarea avutului la a doua, respectiv a treia încălcare.

Legea de Uniformizare stabilea pedepse şi pentru clericii care nu urmau instrucţiunile cerute de Cartea de Rugăciuni. Se specifica de

[35] monedă veche, echivalentă cu 13 şilingi şi 4 penny; trei mărci însemnau o liră.

exemplu că nu trebuie adăugat nici un cuvânt în plus la împărţirea Sfintei Cuminecături; astfel clericul era împiedicat să spună cuvintele catolice obişnuite care implicau întruparea reală a lui Isus în pâine şi vin. Legea evita totodată folosirea cuvântului "preot", pe care-l înlocuia cu "pastor", "predicator" sau "vicar". Se făcea astfel distincţia dintre un preot catolic şi un pastor al Bisericii Angliei. Pedeapsa pentru nerespectarea ritualurilor stabilite, sau pentru contestarea lor, era de şase luni închisoare şi pierderea venitului pe un an, la prima abatere. O a doua încălcare însemna un an de închisoare, iar la a treia era întemniţat pe viaţă. Putem observa că aceste pedepse nu erau în nici un caz exagerat de aspre. Ele nu erau de natură să creeze martiri. Însă amenzile impuse celor ce încercau să menţină un serviciu divin în afara Bisericii Anglici erau suficient de pipărate pentru ca aristocraţia catolică să prefere să se supună, în aparenţă măcar.

Ar fi totuşi lipsit de rigoare istorică să examinăm textul Legii de Uniformizare pornind de la premisa că prevederile ei au fost îndeplinite cuvânt cu cuvânt. Un regulament ne poate da o indicaţie asupra intenţiilor guvernării; sau asupra a ceea ce guvernarea voia să dea impresia că sunt intenţiile sale. Important este ce s-a întâmplat de fapt, dar e foarte greu de apreciat acest lucru. Există studii regionale care arată că anumiţi clerici conservatori, deşi făceau parte din Biserica Angliei, lăsau să se înţeleagă că în vechile tradiţii era adevăratul drum spre mântuire. Iar epitropii care erau împuterniciţi să impună amenzile de 1 şiling ezitau s-o facă. Iată de ce faptul că au fost extrem de puţine cazuri de absenteism sistematic aduse în faţa tribunalelor bisericeşti nu spune mare lucru. Nici nu trebuie să deducem că cei care lipseau de la slujbe erau neapărat catolici convinşi. Teama de nou, nostalgia după "vremurile bune de altădată", convingerea că ce a fost destul de bun pentru strămoşi este destul de bun şi pentru urmaşi; toate acestea puteau fi motive serioase de neparticipare şi nici unul dintre ele n-are nimic de-a face cu teologia. Ataşamentul faţă de trecut era evident. Christopher Haigh (vezi "Lecturi suplimentare" de la pagina 195) a făcut un inventar al abaterilor de care se făceau vinovaţi clericii : unii continuau să predice în latină, ridicau pâinea şi vinul la împărtăşanie, lăsau altarul în poziţia sa tradiţională în estul bisericii ş.a.m.d. Haigh cita un exemplu din Weaversham, Cheshire din 1578:

Altarul rămâne la locul lui în biserică. Lipseşte învelitoarea de pânză de in, acoperitoarea pentru masa de comuniune, cutia milelor şi un registru în care să se ţină socoteala... Oamenii nu vor putea fi opriţi să sune clopotele de Ziua Tuturor Sfinţilor. În timpul slujbei sunt de multe ori la berărie. În biserică vorbesc cu glas tare. Absenţii nu dau o para pentru săraci. Dănţuiesc *morris*[36] şi ţin *rushbearing*[37] în biserică. O bătrână călugăriţă, pe nume Jane, o femeie vândută diavolului, predică învăţături mincinoase. Nu vor să împărtăşească cu pâine simplă... Crucile stau în picioare în ţintirim.

Politica prudentă faţă de Catolicism era exclusiv meritul reginei. Membrii protestanţi ai clasei politice, aşa cum erau ei reprezentaţi în Parlament, nu ezitau să acuze în gura mare Catolicismul de erezie. La deschiderea sesiunii parlamentare din 1563, Vicarul Nowell de la Catedrala Sfântului Paul comenta:

Maiestatea Sa Regina, prin chiar firea sa este dăruită iertării şi milei... Totuşi cei care până în zilele noastre nu sunt reformaţi, ci îndărătnici... cu ei altfel ar trebui să se facă acum... [Fiindcă] Scriptura ne învaţă că felurite greşeli ar trebui pedepsite cu moartea... Iată de ce bunătatea şi îngăduinţa Maiestăţii Sale Regina ar face bine de acum să se schimbe în dreptate, văzând că nu ajută... Cu deosebire dacă se aduce atingere Maiestăţii Sale Regina. Căci aceste păcate de erezie n-ar trebui, fiindcă îi jignesc pe Domnul şi regatul, să fie trecute cu vederea. Căci îngăduinţa nu se cuvine a o da lupilor care ucid şi sfâşie mieii... Căci după Scriptură, ucigaşii, cei care încalcă postul şi cei care păstrează religia mincinoasă trebuie să moară de sabie.

---

[36] *Morris* = vechi dans popular englez, care se dansa în ziua de 1 mai şi pentru care dansatorii se costumau în haine de pe vremea lui Robin Hood, interpretând legende legate de acesta.

[37] *Rushbearing* = festival anual scoţian în care se poartă trestii şi ghirlande, cu care se împodobeşte apoi pardoseala bisericii.

Acest vicar a fost desigur mulţumit de legile adoptate de Parlamentul de atunci. Se mărea numărul celor care trebuiau să depună Jurământul de Supremaţie. Învăţătorii, avocaţii, oficialităţile de la Curte şi membrii parlamentului erau obligaţi să subscrie. Mai mult, dacă cineva refuza a doua oară jurământul era condamnat la moarte. Orice preot care rostise liturghia şi orice laic care-i ceruse s-o facă erau de asemenea condamnaţi la moarte. Pentru participarea la slujba catolică amenda era de 100 de mărci. Dar, după cum am mai spus, faptul că o lege exista nu înseamnă neapărat că era şi aplicată. Regina l-a instruit pe Arhiepiscopul Parker să nu mai încerce să obţină jurământul de la cineva care refuza s-o facă de prima dată. Astfel se evitau pedepsele capitale. Nici pentru predicarea liturghiei n-a fost nici o execuţie până în 1577, când climatul internaţional s-a schimbat complet.

3. Atitudinea papei

Se poate argumenta că toleranţa este luxul pe care şi-l poate permite un monarh care nu are a se teme de nimic. Capitolul 2 arată cât de nemiloasă putea fi Elisabeta atunci când îşi urmărea sau apăra interesele personale. În primul ei deceniu de domnie, nu se prea temea că regi străini ar porni o cruciadă împotriva ei din motive religioase. Prietenia – şi chiar protecţia – lui Filip al II-lea al Spaniei micşorau riscul unei conspiraţii catolice între supuşii săi şi duşmanii străini. Papa însuşi a evitat cu grijă, timp de mai mulţi ani, să se opună Elisabetei. Poate că Pius al IV-lea se aştepta ca Anglia elisabetană să se întoarcă spre Biserica Catolică. Spera chiar că Elisabeta va trimite reprezentanţi la Conciliul din Trent din 1559. Acest Conciliu, întrunit prima oară în 1545, era menit să fie vârful de lance al reformelor Bisericii Catolice în faţa vicisitudinilor secolului. Ceea ce nu era foarte evident era în ce măsură se afla acesta sub controlul papal: Conciliile Generale anterioare îi puseseră autoritatea sub semnul întrebării. Elisabeta, se pare, avusese iniţial intenţia să trimită reprezentanţi – până a devenit clar, spre sfârşitul anului 1560, că papa deţinea controlul asupra Conciliului din Trent. În ciuda absenţei unor delegaţi englezi, el a continuat să caute să stabilească contacte cu Anglia. Atât el, cât şi ambasadorul spaniol în Anglia au suferit o dezamăgire amară când Consiliul de Coroană a refuzat, în 1561, să-l primească pe

nunţiul papal (reprezentantul diplomatic permanent). Este semnificativ faptul că papa nu i-a instruit pe catolici să lipsească de la slujbele Bisericii Angliei – nici măcar de la comuniune – până în 1562, când a răspuns unei cereri directe a catolicilor englezi. Cât despre catolicii englezi din exil, aceştia au cerut, în 1563, Conciliului din Trent excomunicarea Elisabetei. Acceptând, papa a demonstrat că atitudinea Elisabetei îl deranja din ce în ce mai mult; Filip al II-lea, care a reuşit să-l convingă pe Pius al IV-lea să îşi amâne hotărârea, a arătat însă că doreşte să păstreze prietenia englezilor.

4. Maria Stuart, regina scoţienilor

Am afirmat că toleranţa Elisabetei faţă de catolicii englezi reflecta părerea ei că aceştia reprezintă un pericol neglijabil în contextul unui climat politic intern şi internaţional destul de favorabil. Dacă aşa stau lucrurile, atunci probabil că atitudinea faţă de supuşii catolici avea să devină din ce în ce mai aspră odată cu deteriorarea acestui climat, începând cu anii 1560. Este exact ce s-a întâmplat.

Unul dintre cele mai nefaste evenimente a fost sosirea în Anglia a Mariei Stuart, regina scoţienilor, în 1568. O analiză legată de acest subiect poate fi găsită la paginile 162-179. Deocamdată, ne vom mărgini să spunem că, în diferite momente, Maria a părut să reunească într-o singură persoană cele mai cumplite coşmaruri ale politicii externe elisabetane: o rivală, şi încă una catolică, la tronul Elisabetei şi o personificare a tradiţionalei alianţe antiengleze dintre Scoţia şi Franţa. Astfel se explică de ce Maria Stuart a devenit unul dintre factorii care au determinat o schimbare majoră în atitudinea guvernării elisabetane faţă de catolici. Vom considera anul 1568 ca punct de reper pentru a discuta implicaţiile acestei schimbări.

5. Revolta conţilor din nord, 1569

Prezenţa Mariei Stuart în Anglia a adus la lumină toate problemele nerezolvate şi toate pericolele care stăteau în faţa Elisabetei. Cea mai arzătoare chestiune, din punctul de vedere al Consiliului de Coroană şi al Parlamentului, era cea a succesiunii. Parlamentul din 1566-1567

insistase să dezbată acest subiect; acesta era însă un subiect în care regina nu permitea amestecul nimănui. Ea a oferit un spectacol impresionant de furie, istericale, amenințări și injurii; i-a acuzat de nesupunere pe cei care-și manifestau îngrijorarea în această problemă și îi cereau să se mărite. Sosirea Mariei a redeschis subiectul. Unii dintre nobilii de la Curte vedeau ca pe o perspectivă atrăgătoare căsătoria Mariei cu cel mai important dintre nobilii englezi, Thomas Howard, duce de Norfolk. O asemenea unire ar fi putut s-o determine pe Elisabeta să o accepte pe Maria ca moștenitoare. Această hotărâre ar fi avut două implicații. În primul rând, s-ar fi asigurat o succesiune catolică. În al doilea rând, se crea posibilitatea izgonirii din fucție a Secretarului de Stat, William Cecil; simpatiile lui Cecil nu se îndreptau, categoric, spre catolici. El vedea în Spania centrul unei conspirații care avea drept scop distrugerea Protestantismului din toată Europa, iar în catolicii englezi pioni ai acestui joc spaniol. O succesiune catolică la tronul Angliei reprezenta pentru el zdrobirea neamului Cecil și triumful diavolului.

Partida anti-Cecil și "semi-catolică" de la Curte (pentru a folosi expresia istoricului John Guy) era susținută de anumiți nobili din nord care erau total devotați cauzei Catolicismului. Contele de Northumberland se reconvertise la confesiunea romană în 1567 și, împreună cu contele de Westmorland, ajunsese de la simpla intrigă de Curte la trădare. Cei doi ceruseră sprijin militar de la Roma și din Spania în episodul cu Norfolk și Maria. Singura lor speranță de a scăpa nevătămați era să se adăpostească în spatele lui Norfolk și să se roage pentru el, dar planul lui Norfolk s-a năruit brusc în momentul în care zvonul despre plănuita căsătorie a ajuns la urechile reginei. A urmat interdicția regală, iar Norfolk, după o cumplită ezitare, s-a aruncat la picioarele reginei și i-a aruncat pe complicii săi la câini; e drept că a avut o aterizare cam dură, dar a scăpat cu un scurt sejur în Turnul Londrei. Pe Westmorland și Northumberland, însă, nu părea să-i aștepte același noroc. Când Elisabeta i-a convocat la Curte, au preferat calea rebeliunii.

Religia a oferit o justificare acestei rebeliuni; dacă n-ar fi fost devotamentul față de Catolicism al conților, ea nu și-ar fi găsit sensul. După eșecul revoltei și după ce a fost arestat, Northumberland a declarat că principalul scop al ridicării la luptă fusese reforma religiei și asigurarea succesiunii Mariei Stuart la tron. Această disidență religioasă

fusese totuşi alimentată de izolarea din ce în ce mai mare de centrul puterii politice. Atât Westmorland, cât şi Northumberland aveau motive să fie nemulţumiţi de modul în care îi trata Elisabeta. Ca toate marile personalităţi, se aşteptau ca monarhul să le asculte părerea şi să primească cu înţelegere cererile lor de clemenţă. Au fost dezamăgiţi în aşteptările lor, iar dezamăgirea lor a fost cu atât mai amară. Northumberland s-a simţit umilit că a fost exclus de la custodia Mariei Stuart, iar umilinţa sa a crescut când a început să sărăcească. Ambii conţi erau perfect conştienţi că Elisabeta urmărea să le slăbească poziţia în nord, acolo unde autoritatea Coroanei fusese dintotdeauna umbrită de puterea marilor moşieri.

Cât despre revoltă în sine, conţii au intrat în Durham, au aruncat masa de comuniune protestantă din catedrală şi au reintrodus liturghia catolică. Intenţia lor a fost poate să o salveze şi să o elibereze pe Maria, care era ţinută în custodie în Tutbury. Însă ajutorul de la nobilimea catolică nu s-a grăbit să vină. Lancashire şi Cheshire, de exemplu, deşi erau susţinători fanatici ai vechii credinţe, nu li s-au alăturat. Cea mai mare problemă a rebelilor a fost de natură geografică. Victoriile lor s-au limitat la North Riding în Yorkshire. Ar fi fost cea mai mare prostie să se aventureze în sud fără a avea garanţia că vor găsi sprijin acolo. La apropierea numeroasei armate regale, Northumberland şi Westmorland au fugit peste graniţă în Scoţia.

6. Excomunicarea papală din 1570

Cel mai semnificativ element din cursul scurtei revolte a conţilor nordici a fost reacţia papei. Pius al V-lea, ca să-i încurajeze pe rebeli şi să obţină ajutor pentru ei de la alţi catolici englezi, a emis la 22 februarie 1570 Bula *Regnans in Excelsis*. Prin acest act Elisabeta era excomunicată.

1 Pius episcop, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu... Cel care domneşte în ceruri, cel care are toată puterea în cer şi pe pământ, i-a încredinţat o singură Biserică Sfântă, Catolică şi Apostolică, în afara căreia nu poate exista mântuire, unuia singur de pe
5 pământ, lui Petru, primul dintre apostoli, şi urmaşului lui Petru, Papa din Roma, pentru a o conduce cu puteri depline... Dar

puterea necredincioşilor a crescut în aşa măsură că nu mai este loc în lume unde să nu fi încercat să aducă viciul cu ideile lor păcătoase; şi, printre alţii, Elisabeta, pretinsa regină a Angliei... a luat parte la asta... Chiar această femeie, după ce a pus stăpânire pe Coroană şi a uzurpat monstruos locul conducătorului suprem în Biserica din toată Anglia... a adus iarăşi acest regat... la o ruină jalnică... ea a urmat şi a îmbrăţişat greşelile ereticilor. A înlocuit Consiliul regal, format din nobilii Angliei, şi l-a umplut cu oameni oarecare, care sunt eretici... Noi, văzând hulirile şi ticăloşiile cum se adună unele peste altele.:. prin deplinătatea puterii noastre apostolice declarăm că amintita Elisabeta este eretică... şi că şi-a atras asupră-i sentinţa de excomunicare... Mai mult, declarăm că trebuie să i se ia pretinsul drept la coroana de care am vorbit... Şi îi declarăm pe nobilii, supuşii şi oamenii de rând din regatul acesta, şi pe toţi ceilalţi care au făcut orice fel de legăminte către ea, absolviţi pe vecie de aceste legăminte şi de orice îndatorire ce decurge din starea de lord, din loialitate ori din ascultare.

Pius al V-lea – care devenise papă în 1566 – nu era omul care să se lase condus de simple calcule politice. Când speranţele pe care şi le-a pus iniţial în convertirea Elisabetei s-au spulberat, a început să se gândească la excomunicare. În martie 1569 s-a consultat cu ducele de Alva – comandantul militar pe care Filip al II-lea îl trimisese în Ţările de Jos – asupra posibilităţii unui atac conjugat al Franţei şi Spaniei împotriva Angliei. Alva n-a fost prea entuziast; el a sugerat că papa ar putea oferi regatul unui nobil catolic care s-ar căsători cu Maria. Fără îndoială, Alva se temea că dacă Maria Stuart ar fi domnit singură, asta ar fi însemnat o Anglie unită cu marea iubire a Mariei, Franţa: o alianţă într-adevăr primejdioasă pentru Spania. Papa l-a trimis pe Nicholas Morton, un catolic englez exilat la Roma, să sondeze reacţia nobililor catolici la o eventuală excomunicare a Elisabetei. Se pare că Morton i-a raportat că o asemenea măsură ar fi fost foarte bine primită. Imediat după acest raport au venit ştirile despre rebeliunea conţilor din nord şi epistola prin care Northumberland şi Westmorland cereau ajutor papei. De aici Bula *Regnans in Excelsis*.

Bula era categorică. În cazul în care catolicii ar fi continuat să se supună reginei, şi-ar fi atras la rândul lor sentinţa de excomunicare. Astfel ar fi fost privaţi de ajutorul Bisericii Catolice în încercarea de a evita chinurile iadului. Dacă însă dădeau ascultare Bulei, ar fi suferit chinurile în care erau ucişi trădătorii. Probabil că *Regnans in Excelsis* a preocupat intens comunitatea catolică. Se părea că timpul compromisurilor şi al eschivărilor trecuse pentru vecie. O examinare istorică a impactului Bulei trebuie să arunce lumină asupra unor probleme foarte importante. Cum au răspuns catolicii la această instigare la revoltă? Ce putem deduce din acest episod despre atitudinea lor faţă de autoritatea papală?

În ceea ce priveşte revolta conţilor din nord, pentru ei Bula nu mai avea rost. Westmorland şi Northumberland fugiseră deja. Este interesant că Bula a fost ignorată de cei cărora li se adresa. Catolicii englezi n-au vrut să ştie de ea. De altfel, cum nimeni nu se grăbea să tipărească şi să facă publicitate Bulei, puteau susţine că nici n-au auzit de ea.

Această neobişnuită lipsă de reacţie sugerează faptul că puţini catolici englezi acceptau necondiţionat pretenţiile papale la putere deplină în toate chestiunile pământeşti. Aceste pretenţii nu erau noi, după cum nu era nouă nici împotrivirea faţă de ele. În mod tradiţional, chiar şi cei mai "ortodocşi" dintre regii catolici ai Angliei se aşteptau ca supuşii lor să le urmeze exemplul în încercarea de a limita implicarea papei – sau interferenţa, spuneţi-i cum vreţi – în orice problemă care privea puterea sau averea Coroanei. Aceasta era în primul rând o chestiune de loialitate simplă, cinstită. Feudalul din Anglia elisabetană, fie el catolic sau protestant, avea un foarte dezvoltat simţ al ierarhiei şi poziţiei sociale. Acesta se baza pe proprietatea funciară. Dreptul la moştenire era, în viziunea sa, singura protecţie împotriva anarhiei şi rebeliunii care abia aşteptau să iasă la lumină în această societate violentă. A nu-i fi loial Elisabetei, singura care supravieţuise dintre copiii lui Henric al VIII-lea, contrazicea instinctul de conservare al feudalului nostru. El nu-şi putea permite să ceară legi de moştenire pentru sine şi să le nege, în acelaşi timp, pe cele ale Coroanei.

Cel mai important rezultat al Bulei papale a fost poate adoptarea în Parlament a unei legislaţii menite s-o neutralizeze. Conform Legilor Trădării din 1571, era o trădare să conteşti că Elisabeta este regina legitimă. În plus, se spunea clar că oricine se folosea de *Regnans in Excelsis* sau de oricare altă Bulă pentru a converti sau reconverti pe

cineva la Catolicism se făcea vinovat de aceeași crimă. Este semnificativ totuși că regina, o dată în plus, a refuzat să le permită anticatolicilor radicali să-și mai bombardeze adversarii cu legi represive. Proiectul de lege al episcopului Sandys, prin care cerea agravarea pedepselor pentru cei care refuzau să participe la slujbele Bisericii Angliei ("recuzanții") a primit veto-ul Elisabetei, deși trecuse cu succes prin Parlament.

7. Sosirea preoților misionari

Lăsând deoparte problema perenă a prezenței Mariei și teama de incidente precum Complotul Ridolfi (vezi paginile 174-175), guvernarea își găsise o consolare în reacția contemporanilor la vestea excomunicării. Se părea că, totuși, catolicii rămăseseră loiali reginei, iar revolta conților din nord n-a reușit să atragă sprijinul multora dintre ei. Este îndoielnic că Bula i-ar fi împins pe mulți dintre cei care se supuseseră în prealabil Bisericii Angliei (cei numiți "papistași bisericoși") la recuzanță deschisă. Dacă guvernarea s-ar fi simțit deranjată de acești recuzanți, ce motive ar fi avut să elibereze, în 1574, un număr de importanți clerici ai Mariei Tudor? După prima izbucnire la apariția Bulei de Excomunicare, guvernarea elisabetană a revenit la vechea concepție: Catolicismul va păli cu trecerea timpului. Ceea ce avea să-i schimbe atitudinea a fost apariția unui nou pericol: sosirea în Anglia a preoților misionari din Europa continentală. Țelul lor era să reaprindă flacăra Catolicismului și să-i convertească pe eretici la credința adevărată.

Preoții misionari veneau mai ales din seminarul (colegiul) Douai, din Țările de Jos. Douai fusese fondat de William Allen în 1568. Scopul său era să asigure o educație catolică pentru englezi și, prin urmare, să pregătească preoți pentru misiuni în Anglia. William Allen făcuse o carieră academică promițătoare la Oxford pe vremea domniei Mariei I. A demisionat, din motive religioase, imediat după venirea la tron a Elisabetei și s-a alăturat altor exilați la Louvain (în partea spaniolă a Țărilor de Jos), unde exista o universitate care a constituit un centru și un refugiu pentru unii dintre cei mai distinși cărturari englezi catolici. Preoții instruiți la Douai erau deosebit de bine pregătiți pentru misiunile în Anglia. Deși erau îndoctrinați cu privire la așa-zisele ticăloșii ale ereticilor, erau învățați să recunoască păcatele trecute și prezente ale

Catolicismului, care încurajaseră temporar triumful Protestantismului. Ei erau capabili să lupte cu protestanții pe propriul lor teren, prin analize biblice aprofundate şi predici eficiente. La acestea se adăuga confesiunea. Mărturisirea păcatelor către preot era, desigur, o practică tradițională catolică, dar era foarte utilă pentru consolidarea credinței acelor catolici englezi care, în caz contrar, s-ar fi supus Bisericii elisabetane. Era importantă prin faptul că preotul avea puterea să transmită iertarea Domnului. Nu e greu de imaginat reacția unor catolici englezi care nu se putuseră confesa atâția ani. Aflați în fața unui preot a cărui sfințenie personală era la fel de impresionantă ca şi învățătura sa, ei erau lesne cuprinşi de o credință renăscută şi gata să-şi proclame, în loc să-şi ascundă, convingerile religioase.

Primii patru preoți Douai au sosit în Anglia în 1574. Prin 1580 în țară existau aproximativ o sută. Impactul pe care l-au avut aceşti preoți – numiți de obicei "seculari" din cauză că nu aparțineau unui ordin religios anume – este greu de apreciat. Orice apreciere de acest fel depinde de opinia fiecăruia despre starea Catolicismului englez la acea vreme. Oare preoții misionari salvau o Biserică pe moarte, ori doar înviorau flacăra mocnită a unei credințe încă puternice? Dezbaterea istoriografică majoră legată de continuitatea Catolicismului în Anglia este redată detaliat la paginile 100-104.

Ca răspuns la prezența preoților Douai, guvernarea a făcut inițial presiuni, prin mecanismele de care dispunea, pentru ca recuzanții să fie identificați şi pedepsiți. Dar a trimite asemenea directive politice unor reprezentanți locali ai puterii centrale, uneori refractari, nu era cea mai eficientă metodă de abordare a ceea ce părea să fie o amenințare serioasă. În 1577, li s-a cerut episcopilor să întocmească rapoarte cu numărul de recuzanți din diocezele lor. În acelaşi an, preotul misionar Cuthbert Mayne era executat, conform legislației din 1571, pentru a fi introdus în țară o Bulă papală. Alți doi preoți şi-au găsit moartea în anul următor, pentru că nu s-au supus Legii Supremației regale.

8. Preoții misionari şi politica

Moartea lui Mayne este relevantă şi din alt punct de vedere. La interogatoriu, el a recunoscut fără ezitare că ar fi sprijinit orice prinț

catolic care ar fi invadat Anglia pentru a readuce ereditatea catolică. Nu e de mirare, deci, că membrii Consiliului de Coroană își vedeau confirmate, prin activitatea misionarilor, convingerea potrivit căreia Catolicismul înseamnă trădare. În ciuda declarațiilor lui Mayne, e greu de spus dacă acest lucru este adevărat sau nu. Este adevărat că, de exemplu, preoții misionari erau instruiți să nu se amestece în chestiuni politice. Nu trebuie să uităm însă că orice activitate religioasă avea, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, o dimensiune politică. Le plăcea sau nu, preoții misionari erau profund implicați în politică. În definitiv, dacă problemele religioase erau total separate de puterea politică, de ce investea papa atâta energie încercând să organizeze un atac împotriva Angliei? Succesorul lui Pius al V-lea, Gregoriu al XIII-lea, parcursese același traseu cu înaintașul său în ceea ce privește relațiile cu Elisabeta. Speranțele inițiale că o va converti s-au năruit repede, iar acum încerca să-l convingă pe nehotărâtul rege al Spaniei să finanțeze o invazie în Anglia. William Allen însuși a fost invitat la Roma în 1576 pentru a discuta cu papa posibilitatea unei invazii din partea spaniolă a Țărilor de Jos sub conducerea guvernatorului, Don Juan de Austria. În 1579 alt exilat englez, Nicholas Sander, a fost încurajat de papă să-i facă necazuri Elisabetei în Irlanda printr-un atac pe scară mică. Micuța trupă de 80 de oameni a lui Sander a fost suplimentată cu aproximativ 1000 de spanioli trimiși de Filip al II-lea, dar n-a reușit să facă mai nimic până în 1581, când revolta a luat sfârșit. N-a făcut decât să-i dezmintă pe preoții misionari din noul val din 1580, care susțineau că n-au legături cu chestiunile politice.

9. Iezuiții

Acest nou val de misionarism catolic în Anglia a datorat mult energiei membrilor englezi ai Societății lui Isus (iezuiții). Este bine să știți câte ceva despre trecutul iezuiților pentru a înțelege eficiența lor ca misionari. Ordinul fusese fondat de spaniolul Ignatius Loyola în 1540, având ca obiectiv principal activitățile misionare. Loyola nu intenționase să creeze un ordin antiprotestant – concepția sa era mult mai largă. Iezuiții urmau să convertească păgânii din acele părți ale lumii unde Creștinismul nu era cunoscut. Totuși ei au fost imbatabili în redeșteptarea loialității față

de Biserica Catolică, în încurajarea recuzanţei şi – cel mai important – în atragerea de adepţi din rândul diferitelor feluri de protestanţi. Eficienţa preoţilor iezuiţi se datora mai ales tehnicilor devoţionale ale lui Loyola, numite *Exerciţii Spirituale*[38]. Acestea constau în meditaţii asupra experienţelor reale – senzitive şi emoţionale – trăite de Isus. Sub călăuzirea unui iezuit, un laic care practica aceste meditaţii putea să ajungă la o profundă revărsare de sentimente şi emoţii religioase; el se angaja şi îşi dorea să ducă o viaţă cât mai aproape de perfecţiune. Nu toţi laicii erau în stare să respecte acest angajament. Totuşi *Exerciţiile Spirituale* erau o unealtă puternică, şi le-a adus iezuiţilor multe succese, mult sprijin şi o mare invidie din partea confraţilor.

Primii iezuiţi sosiţi în 1580 în Anglia au fost Edmund Campion şi Robert Parsons (sau Persons). Parsons a început prin a constitui un sistem de case conspirative, ceea ce misionarii anteriori nu avuseseră. Nişte indivizi vagabondând fără o destinaţie precisă în minte puteau fi iute detectaţi. Vagabondajul era inacceptabil în Anglia elisabetană. Legile împotriva lui, provincialismul înrădăcinat şi suspiciunea faţă de străini îl făceau pe necunoscutul ce mergea la întâmplare foarte vulnerabil. O reţea de case sigure însemna, bineînţeles, că preoţii trebuiau să se bazeze pe nobili pentru protecţie. Chiar şi aşa, mulţi erau descoperiţi.

Cariera lui Parsons ne ajută să înţelegem care au fost principalele obstacole pe care le-au întâmpinat misionarii iezuiţi. Născut în 1546, Parsons a studiat la Oxford, dar n-a putut să se conformeze Reformei elisabetane. A părăsit colegiul în urma unui scandal şi a plecat să înveţe medicina la Padova, în Italia. Pe drum s-a oprit la Louvain, unde simpatiile sale catolice s-au transformat într-o credinţă înflăcărată, graţie *Exerciţiilor Spirituale*. A fost hirotonisit în Societatea lui Isus în 1578. Curând după revenirea în Anglia, Parsons a participat la o întrunire clandestină în Southwark (Londra), unde a dat citire instrucţiunilor sale. A specificat că i se ordonase să evite cu orice preţ amestecul în politică. Înainte de a se angaja în misiunea engleză, iezuiţii obţinuseră de la papă o variantă a Bulei din 1570, care permitea catolicilor să rămână loiali reginei până când timpurile s-ar fi schimbat şi ar fi putut să se lepede de această loialitate. În întrunirea de la Southwark s-a mai spus

[38] *Spritual Exercises*

că nici un catolic nu trebuia totuşi să participe, sub nici un motiv, la slujbele Bisericii Angliei,.

Parsons a avut noroc, spre deosebire de camaradul său Campion – un pamfletar iscusit, care scria cu un ton provocator de încredere în credința sa şi în justețea poziției sale. Campion a fost capturat dintr-o ascunzătoare din conacul Berkshire în vara anului 1581. El era binecunoscut de regină şi de membrii consiliului încă din zilele când era la Universitatea Oxford şi făcea parte din Biserica Angliei. I s-a oferit chiar o funcție ecleziastică importantă, cu condiția să se întoarcă la Protestantism; a refuzat şi a fost supus la torturi în încercarea zadarnică de a-i smulge informații despre oamenii săi de legătură. Nu au reuşit nici să-l umilească – aşa cum intenționaseră inițial – în seria de dezbateri publice cu teologi protestanți care s-a organizat, deşi îi fusese interzis accesul la Scriptură şi comentarii şi era nepregătit. La proces, a negat că ar fi altceva decât un supus devotat reginei. A avut moartea unui trădător: a fost spânzurat, eviscerat şi dezmembrat, în decembrie 1581.

10. Reacția Parlamentului față de misionari

Încă o dată, membrii Parlamentului au emis proiecte de lege ce demonstrau îngrijorarea pe care le-o producea un Catolicism care nu voia să piară într-un mod convenabil. Încă o dată, regina a fost cea care i-a temperat. Unul dintre aceste proiecte cerea pedeapsa cu moartea pentru orice preot care rostea liturghia. Altul propunea drept criteriu al supunerii acceptarea împărtăşaniei, nu simpla prezență la slujbă. Astfel, acei conformişti care erau recuzanți în adâncul inimii ar fi fost dați de gol. Dar proiectul care s-a votat şi a devenit în 1581 "Legea pentru păstrarea supuşilor Maiestății Sale Regina în ascultarea cuvenită" nu era chiar atât de aspru, deşi nici blând nu era. Prevederile acesteia erau răspunsul la amenințarea evidentă reprezentată de preoții misionari. Legea începea cu un atac împotriva acelor "persoane posedate de diavol" care urmăreau s-o priveze pe regină de loialitatea supuşilor ei, deturnând-o spre "autoritatea uzurpatoare de la Roma". Pedeapsa pentru rostirea liturghiei a fost fixată la o amendă drastică de 200 de mărci şi 1 an închisoare. Oricine participa la liturghie trebuia să ispăşească aceeaşi perioadă de recluziune şi să plătească 100 de mărci. Pedepsele pentru

recuzanţă crescuseră substanţial. Absenţa de la biserică – unde însă împărtăşania nu era obligatorie – costa 20 de lire lunar. Pentru a-i prinde pe nobilii care pretindeau că participă la slujbe în capela lor privată din casa proprie, legea le cerea să meargă la biserica din parohia lor sau la alta similară, măcar de patru ori pe an.

După numai 3 ani regina a fost de acord totuşi cu o lege creată ca răspuns atât la pericolul reprezentat de preoţii misionari cât şi la tensiunile din ce în ce mai mari din străinătate. Arestarea lui Francis Throckmorton în 1583 a dat la iveală existenţa unor planuri de invadare a Angliei, aparţinând forţelor catolice franceze, susţinute băneşte de Spania şi de papă şi instigate de Allen şi Parsons. Asasinarea liderului protestant Wilhelm de Orania în iulie 1584 a redeşteptat temerile că Elisabeta ar putea avea o soartă similară. Colac peste pupăză, comandantul spaniol Parma părea pe punctul să cucerească Ţările de Jos. Ce bază mai bună pentru o invazie spaniolă putea exista decât porturile din Ţările de Jos? Ce pregătire mai bună decât să pui în încurcătură Anglia cu pretinşi preoţi, în fond nişte trădători care încercau să sminteasca loialitatea supuşilor Maiestăţii Sale? De aici, "Legea împotriva iezuiţilor, preoţilor seminarişti şi a altor persoane nesupuse" din 1585. Orice preot catolic hirotonisit după urcarea pe tron a Elisabetei trebuia să părăsească ţara într-un interval de 40 de zile. Rămânerea în Anglia după acest termen se considera înaltă trădare. Oricine îi primea sau îi adăpostea pe aceşti trădători era de asemenea pasibil de pedeapsa capitală. Această lege avea darul să simplifice lucrurile pentru o guvernare convinsă că un Catolicism militant înseamnă trădare. Nu mai era nevoie să adune dovezi că un preot se purtase sau vorbise ca un trădător: simpla lui prezenţă în ţară era suficientă pentru a-l osândi. Potrivit istoricului Philip Hughes, din cei 146 de catolici executaţi între anii 1585 şi 1603, 123 au fost inculpaţi (acuzaţi şi condamnaţi) după această lege. Comploturile Parry şi Babington din 1585 şi 1586 (vezi paginile 176-178) au compromis şi mai mult reputaţia catolicilor în general şi au justificat atitudinea guvernării.

Din fericire pentru recuzanţi, sosirea în Anglia a iezuiţilor Garnet şi Southwell a compensat unele dintre efectele pe termen lung ale comploturilor Parry şi Babington. Concret, Garnet, care a devenit repede Superiorul iezuiţilor englezi, a reuşit să pună în funcţiune un sistem de

plasare a preoților în casele nobililor catolici de încredere. Acest sistem nu lăsa preoților prea multă libertate de mișcare, dar le garanta, în măsura în care aceste vremuri nesigure o puteau permite, o oarecare siguranță.

11. Pericolul unei invazii spaniole

Timpurile deveneau din ce în ce mai nesigure pe măsură ce situația internațională se înrăutățea pentru Elisabeta. Filip al II-lea era tot mai hotărât să invadeze Anglia. Papa Sixtus al V-lea nu era prea încântat de aerele de stăpân ale lui Filip față de Biserica Spaniei și nu era deloc convins că o invazie spaniolă în Anglia ar fi de vreun folos. S-a conformat totuși cererii sale, i-a acordat un ajutor bănesc și, tot la cererea lui Filip, l-a făcut cardinal pe William Allen (în 1587). Atitudinea lui Allen față de plănuitul atac împotriva Angliei este grăitoare. Într-un pamflet din 1584, intitulat "Adevărată, cinstită și umilă apărare a catolicilor englezi... în care se spune cât de nedrepți sunt protestanții când îi învinuiesc pe catolicii englezi de trădare", el argumenta că atât preoții, cât și laicii catolici continuau să fie devotați reginei, în ciuda Bulei de Excomunicare. El nu tăgăduia dreptul papei de a detrona un monarh, dar sublinia că acesta nu declarase că Bula este în vigoare. Se subînțelegea că exista chiar posibilitatea ca papa să renunțe la Bulă. Dar în 1588, când flota spaniolă (Armada) a fost gata, Allen a publicat "Avertisment către Nobilimea și Poporul din Anglia"[39], o broșură ce urma să fie distribuită imediat după debarcarea pe pământ englez. El scria despre Elisabeta:

1 ... o bastardă incestuoasă, zămislită și născută în păcat... o
eretică infamă, depravată, blestemată și excomunicată, o rușine
a stirpei femeiești și a numelui princiar... și singura nenorocire
și nimicire otrăvită a Bisericii și Țării noastre nobile... Să nu
5 luptați, pentru numele lui Dumnezeu, să nu luptați în acel
război, căci dacă veți muri veți fi afurisiți... Nu vă ridicați
împotriva Celui de Sus: căci fără îndoială a venit ziua ca ea să
piară... Lepădați-vă de ea din vreme, ca să nu fiți amestecați în
păcatele, pedepsirea și afurisirea ei.

[39] *An Admonition to the Nobility and People of England*

Robert Parsons s-a alăturat lui Allen, îndemnându-i pe catolicii englezi să se răzvrătească împotriva Elisabetei. Apelul lor n-a fost băgat în seamă. În *Declarație pentru osândirea și detronarea uzurpatoarei Elisabeta* (1588)[40], Allen îi chema pe catolici la arme pentru a lupta de partea spaniolilor: răspunsul a venit din partea unui preot de mir, pe nume Wright. Spania, scria el, a pornit un război din rațiuni politice. Catolicii englezi aveau prin urmare datoria să-şi apere regina şi țara de o asemenea agresiune.

12. Neînțelegeri între catolici: apelanți contra iezuiți

Loialitatea față de regină era o problemă care a creat multe tensiuni în cercurile catolice engleze. Atitudinea intransigentă a iezuiților îi deranja în mod special pe unii laici şi preoți de mir care, ca şi Wright, erau dornici să-şi arate supunerea față de Regină. Între unii dintre preoții de mir şi iezuiți au apărut dușmănii. Preoții în chestiune păstrau un ataşament puternic pentru sistemul ierarhic tradițional al Bisericii catolice; iezuiții păreau să nesocotească acest sistem. Şi cel mai mult îi deranja faptul că ei concurau munca pastorală a clericilor de mir. Cei mai mulți dintre aceştia erau de părere că locul ordinelor religioase este departe de lume, în mănăstiri. Acest lucru este caracteristic pentru modul în care subliniau păstrarea continuității cu Biserica engleză tradițională, de dinainte de Reformă.

Aceste frământări au dat naştere la aşa-numita Controversă Arhipastorală. Dificultățile au început când a trebuit desemnată o persoană care să preia conducerea Misiunii engleze. William Allen, unul dintre candidații fireşti, murise în 1594. Dintre soluțiile propuse, cea a lui Robert Parsons s-a bucurat de acceptul Romei: ea prevedea numirea unui arhipăstor care trebuia să se ocupe şi cu supravegherea clerului de mir. În această funcție a fost numit, în 1598, George Blackwell. Oricum, unii preoți au considerat întregul aranjament odios. Faptul în sine îi jignea în primul rând pe tradiționaliști, deoarece funcția de arhipăstor era cu desăvârşire nouă. În al doilea rând, Blackwell era iezuit, deci ar fi fost firesc să favorizeze Societatea lui Isus prin fiecare din deciziile sale. Instrucțiunile categorice pe care le primise au părut să confirme această bănuială. Ele preamăreau strădaniile iezuiților –

[40] *Declaration of the sentence and deposition of Elisabeth the usurper*

încurajându-l pe Blackwell să lucreze în strânsă legătură cu aceștia – dar ignorau munca majorității preoților misionari, adică a celor de mir. Fără îndoială că unii dintre ei erau cu totul împotriva acestei organizări pe care o considerau elitistă, ascunsă, arogantă și filospaniolă.

A existat un grup care s-a hotărât să protesteze la Roma împotriva numirii lui Blackwell, argumentând că, oricum, ca fusese hotărâtă de către Cardinalul Protector al Angliei și nu de către papă. Din partea acestui grup au fost trimiși la Roma doi reprezentanți: preoții William Bishop și Robert Charnock. Papa lipsea, iar cei doi s-au trezit în fața lui Robert Parsons, care a avut grijă să înlăture orice posibilitate ca papa să dea cu ochii de ei la întoarcere. Li s-a intentat un fel de proces și au fost izgoniți din Roma fără să fi intrat în audiență la papă. Asta nu i-a împiedicat pe "apelanții" antiiezuiți să trimită în continuare plângeri la Roma. A urmat un război al pamfletelor între cele două tabere. O contribuție importantă a avut-o apelantul William Watson, care a declarat că regina se arătase întotdeauna blândă și binevoitoare față de catolici; însă loialitatea față de papă nu presupune sprijinirea dușmanilor Angliei. Iar iezuiții evitau în mod evident să-și arate loialitatea. Argumente de acest gen conveneau guvernului: există dovezi că apelanții au avut acces la tipografii care în mod normal ar fi refuzat să se atingă de materiale catolice. Prin 1602, cazul apelanților fusese, măcar în parte, câștigat la Roma. Papa Clement al VIII-lea i-a poruncit arogantului și insensibililului Blackwell să nu abuzeze de funcția sa, să-și aleagă trei asistenți dintre apelanți și să se abțină de la consultările cu iezuiții.

Pentru unii apelanți, însă, nu era suficient. Arhipăstorul rămăsese. Mai rău, rămăseseră și iezuiții. Pe urmă, ei sperau ca regina să adopte acea toleranță religioasă care să permită reintroducerea ierarhiei bisericii episcopale tradiționale. Guvernul a fost bucuros să exploateze aceste neînțelegeri pentru a-i dezbina pe apelanți și iezuiți, dar n-a fost niciodată dispus să permită ca două religii să coexiste în regat. Un Guvernator Suprem ar fi putut eventual să controleze o confesiune pentru propriile interese; două confesiuni, și acest control slăbea – mai ales dacă una dintre ele îl susținea pe papă ca autoritate rivală. O proclamație din 1602 afirma deschis că preoții catolici de orice fel sunt considerați periculoși pentru acea autoritate. Totuși, aceia dintre ei care erau gata să-și declare loialitatea și să se încredințeze bunăvoinței reginei se puteau

aştepta la un tratament privilegiat (care nu era specificat). Proclamaţia punea astfel de condiţii celor care se supuneau, încât aceştia cu greu ar mai fi putut să practice ca preoţi catolici. Acesta este probabil motivul pentru care doar 13 apelanţi au făcut o declaraţie de loialitate, în 1603. Iar o declaraţie nu este chiar un jurământ.

13. Forţa Catolicismului

a) Punctul de vedere al lui Dickens

Aşa cum arătam în capitolul 1, acest subiect a generat multe controverse în rândul istoricilor. În eleganta şi magistrala sa lucrare intitulată "Reforma engleză"[41] (apărută în 1964), A.G. Dickens construia o interpretare proprie, pentru care nu aveau să se semnaleze contraargumente semnificative până în 1980. El susţinea că Reforma în sine nu a fost nici rezultatul respingerii Catolicismului tradiţional la nivel local şi nici o structurare impusă de regină, ci o combinaţie a acestor doi factori, alimentată de ideile răspândite de protestanţii din ce în ce mai numeroşi. Această opinie explică modul în care discută despre contemporanii catolici ai Elisabetei. Dickens ar fi găsit cu greu argumente pentru a susţine existenţa unei continuităţi între Catolicismul Bisericii de dinainte de Reformă şi acea renaştere relativă datorată strădaniilor misionare. În cazul în care Catolicismul ar fi rămas la fel de puternic în timp, nu ar mai fi avut sens ideea anticatolicismului maselor populare şi a sprijinului pe care acestea l-ar fi acordat Protestantismului. Aşa că Dickens defineşte ca anemică şi marginală credinţa catolică a primelor două decenii ale domniei Elisabetei, dar subliniază importanţa preoţilor de mir şi a iezuiţilor în reînvierea ei.

b) Revizioniştii

Christopher Haigh a condus atacul pe care istoricii numiţi "revizionişti" l-au pornit împotriva tezelor lui Dickens. În "Revizuirea Reformei engleze"[42] (1987), el susţinea ideea continuităţii Catolicismului englez,

---

[41] *The English Reformation*

[42] *The English Reformation Revised*

care nu ar fi fost nici zdrobit de Reforma elisabetană, nici aflat într-un declin inexorabil. Dovezile lui sunt furnizate în cea mai mare parte de studii regionale (ca de exemplu propria lui lucrare despre comitatul Lancashire în vremea Tudorilor) iar izvoarele istorice invocate erau protocoalele inspecțiilor făcute de episcopii Elisabetei. În concluzie, îl contrazicea pe istoricul John Bossy, care se referise la Catolicism ca la o religie aproape moartă la ora la care preoții misionari au venit să o salveze. Haigh a făcut o serie de observații interesante asupra originilor acestei teorii a "discontinuității". Ea apare pentru prima oară, spunea el, în scrierile misionarilor înșiși, care doreau desigur să evidențieze contribuția ordinului lor la salvarea Catolicismului. Ei erau tentați să minimalizeze importanța elementelor catolice păstrate în serviciul divin și rolul foștilor clerici ai Mariei Tudor. Succesul misiunilor părea astfel remarcabil, de natură să inspire o mai mare devoțiune printre cititori. Un bun exemplu este autobiografia lui John Gerard, un iezuit care a trăit 18 ani în Anglia. Gerard vorbește despre influența *Exercițiilor Spirituale* asupra unui gentleman catolic care tocmai moștenise o avere importantă după moartea tatălui său.

Gândurile lui erau foarte departe de desăvârșirea creștină... Și cum se ținea deoparte de preoții seminariști, stăpânirea nu avea motiv să îl tulbure... La acea vreme [1589] persecuțiile se abăteau cu deosebire asupra preoților seminariști iar de bătrânii hirotonisiți înainte ca Elisabeta să ia sceptrul aproape că nu se sinchiseau. Se făceau deosebiri asemănătoare cu cele din zilele noastre dintre preoții de mir și iezuiți, căci persecuția e cu mult mai cumplită împotrivă-ne... Cum ziceam, gentlemanul acela trăia în pace cu familia pe moșia lui... Era orb la ispitele Satanei... Cu toate astea, s-a lăsat prins în mrejele harului. A mers drept către plasă, a rămas prizonier și nu arăta nici o dorință ca să scape. Era după prima ori a doua zi... când a început să simtă cum se tulbură apele... A ales prin urmare să își închine viața întreagă preamăririi lui Dumnezeu... A trebuit să învingă multe greutăți... capelanul lui, unul din acei preoți bătrâni, veșnic în război cu tinerii, mai ales cu iezuiții pe care îi priveau ca pe niște înnoitori băgăcioși... m-a implorat din

adâncul sufletului să locuiesc în casa lui. Părintele Garnet m-a îndemnat să mă folosesc de un noroc care îmi pica din cer...
20 Cred că dacă vrei să converteşti prin părţile astea trebuie să începi cu nobilii şi apoi cu servitorii lor.

Haigh nu încearcă să nege importanţa preoţilor misionari. În definitiv, foştii clerici ai Mariei Tudor muriseră şi trebuiau să fie înlocuiţi. Catolicismul nu putea exista fără preoţi. Haigh specifică însă că misionarii n-au reuşit să exploateze acea credinţă care supravieţuise în zonele îndepărtate ale Angliei şi Ţării Galilor, ca ţinuturile din nordul şi vestul comitatului Yorkshire, sudul şi vestul comitatelor Lancashire şi Herefordshire şi sudul Ţării Galilor. Pentru că doreau să rămână aproape de porturile prin care intraseră, să se însoţească cu oameni din propria lor clasă socială şi mai ales din raţiuni de securitate, ei tindeau să se stabilească mai degrabă pe moşiile nobililor decât în sud-estul Angliei, care era un fel de bastion al Protestantismului. Din moment ce preoţii se ocupau în general cu întărirea şi intensificarea devoţiunii la catolicii existenţi şi nu cu convertirea *en masse* a ereticilor, în acea zonă influenţa lor era limitată. Între timp, recuzanţa oamenilor de rând din Lancashire sau Yorkshire, de exemplu, s-a stins fiindcă n-a fost sprijinită suficient de preoţi. Spre sfârşitul domniei Elisabetei, se conturase deja situaţia din viitor: un viitor în care Catolicismul avea să reprezinte, până în secolul al XIX-lea, apanajul unei minorităţi suspuse. Şi în ciuda protestelor iezuiţilor şi a preoţilor seminarişti, era vorba de o categorie de oameni foarte tentaţi să se conformeze. Nu era simplu să faci faţă amenzilor mari şi ruperii contactelor sociale cu cei de acelaşi rang cu tine.

14. Dovezi

Este discutabil modul în care Haigh se foloseşte de studii regionale pentru a demonstra că recuzanţa în rândul catolicilor exista cu mult înainte de sosirea preoţilor seminarişti şi a iezuiţilor. Întâi, pentru că nu se pot generaliza rezultatele unor astfel de studii la nivelul întregii ţări. Pe urmă, pentru că nu e deloc uşor să determini cu precizie extinderea recuzanţei şi mai ales să o localizezi în timp. Recuzanţii nu erau descoperiţi decât dacă guvernul şi/sau episcopii făceau o anchetă în

acest sens. Faptul că undeva nu avusese loc nici o anchetă nu însemna că acolo nu existau recuzanți. Într-adevăr, este greu să strângi dovezi pentru a evalua forța Catolicismului – ca și pe cea a Protestantismului, de altfel. Un bun exemplu este cel al testamentelor. Preambulul sau introducerea din testamentul cuiva poate vorbi despre convingerile sale religioase. Dacă se spunea că sufletul este încredințat Fecioarei Maria și sfinților din cer pare să indice credința catolică, la fel dacă se cereau slujbe plătite pentru pomenirea sufletului după moarte. Testamentul unui protestant nu conținea asemenea cereri, dar sublinia în schimb importanța credinței ca unic mod de mântuire. Nu trebuie să uităm însă că de multe ori aceste acte erau scrise de specialiști, adică de notari, care foloseau anumite formule de exprimare și anumite cuvinte. Un om care zăcea pe patul de moarte ar fi trebuit să aibă o voință ieșită din comun pentru a se lupta cu o asemenea birocrație. Iar când clericul era cel care îi redacta ultimele dorințe, muribundul încerca să fie la înălțimea așteptărilor acestuia.

În tentativa de a susține prin dovezi suplimentare informațiile oferite de testamente, istoricul este silit de multe ori să recurgă la istorii mai curând anecdotice, care pot fi picante dar se ridică rareori la nivelul unei analize serioase. Să luăm de pildă relatările proceselor desfășurate în tribunalele laice și ecleziastice sau pasajele din scrisori. La fel de amuzante sunt mărturiile rămase de la cei aflați cel mai jos pe scara socială: aceia care nu știau carte și despre care nu se poate ști ce gândeau. O analiză a forței Catolicismului ar trebui să încerce să țină totuși cont de părerile majorității oamenilor. Acest gen de informații anecdotice de care dispunem – discutate în lucrarea "Religia și declinul magiei"[43], scrisă de Keith Thomas – sugerează că pentru un om de la țară, Catolicismul nu avea o semnificație doctrinară precisă ci era legat mai curând de ritualurile simbolice îndeplinite de Biserică, ca "binecuvântarea aratului". Aceste tradiții semi-vrăjitorești dădeau lumii satului un sprijin supranatural în lupta pentru supraviețuire, pe parcursul unui an de muncă. Reforma îl rupsese poate pe țăran de aceste obiceiuri dragi, pe care le înfiera ca superstiții, fără să le înlocuiască însă cu ceva care să fie la nivelul lui de înțelegere. Dacă așa au stat lucrurile, atunci continuitatea Catolicismului popular de-a lungul perioadei elisabetane

[43] *Religion and the Decline of Magic*

nu se baza pe raţiuni politice sau doctrinare. Chiar dacă ar fi fost trimişi în zonele unde această credinţă supravieţuise, misionarii aveau dificila sarcină de a face educaţia acelor oameni.

Din discuţia de până acum rezultă că orice concluzie legată de forţa Catolicismului elisabetan este riscantă. Haigh îşi argumenta cât se poate de convingător teoria continuităţii, cu amendamentul că, la nivel popular, această continuitate se baza pe valorile comunităţii şi nu pe o conceptualizare a mântuirii. Ceea ce este incitant în această zonă de studiu este că un istoric va putea reinterpreta evenimentele pe măsură ce apar noi cercetări şi noi studii regionale.

15. Concluzii

Protestanta Elisabeta I era nevoită să considere Catolicismul o ameninţare, atât la adresa a ceea ce ea simţea că este adevărata religie, cât şi la adresa tronului ei. Consilierii ei protestanţi îi împărtăşeau punctul de vedere. Acest sentiment de insecuritate era potenţat de deteriorarea relaţiilor cu Spania catolică, de prezenţa Mariei Stuart şi de faptul că regina nu avea copii; la acestea se adăuga faptul că, în multe regiuni ale ţării, Protestantismul nu era deloc binevenit la începutul domniei elisabetane.

Către sfârşitul domniei însă, Catolicismul era nimicit. El nu mai reprezenta decât convingerea unei minorităţi de nobili – răspândirea sa în rândul maselor era în scădere, chiar şi în zonele aflate la distanţă de sediul guvernului sau de evanghelizarea protestantă. După propriile ei criterii, strategiile reginei pot fi considerate un succes. În afară de revolta conţilor din nord, ea nu a avut de înfruntat altă răzvrătire catolică importantă. Diferitele comploturi din jurul Mariei Stuart erau îngrijorătoare, dar guvernul se folosea de ele pentru a susţine că religia catolică nu era decât o faţă poleită a trădării.

Elisabeta are meritul de a fi refuzat să adopte o atitudine prea aspră faţă de Catolicism. Nu putem şti ce s-ar fi întâmplat dacă ea le-ar fi permis încă de la început consilierilor şi episcopilor să încerce să zdrobească această religie printr-o legislaţie agresivă şi punitivă. Este mai mult decât probabil că acest lucru ar fi încurajat răzvrătirea. Martirajul este un avantaj pentru cel persecutat, nu pentru persecutor.

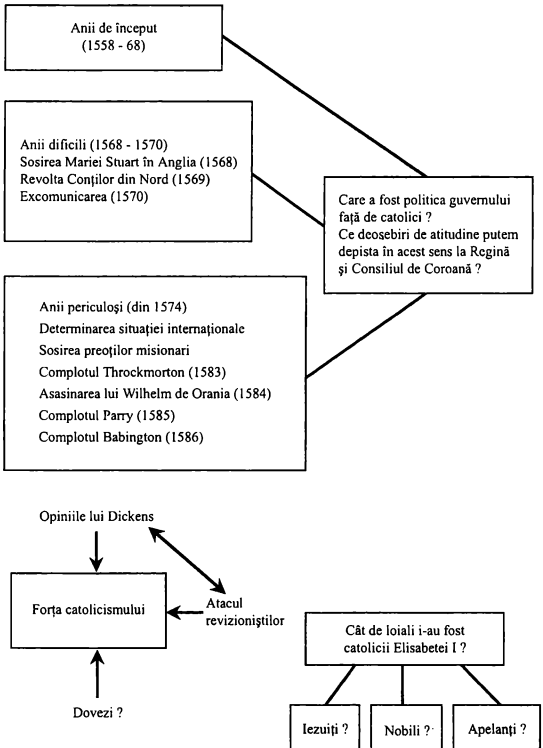

Sumar - Elisabeta și catolicii

Reforma elisabetană a încurajat conformismul stabilind pentru recuzanţă pedepse de care merita să te fereşti, fără să fie totuşi excesiv de aspre; timpul şi obişnuinţa urmau să taie legăturile ce-i uneau pe oameni de Catolicismul tradiţional.

Pericolul unei invazii spaniole şi activitatea misionară au silit-o pe regină să accepte legislaţia severă a anilor 1580, dar în tot acest timp a avut un aliat de nădejde: loialitatea politică şi în bună măsură instinctivă pe care cei mai mulţi dintre nobilii catolici o aveau pentru regina lor protestantă. Rivalitatea dintre apelanţi şi iezuiţi era la rândul său aţâţată de această loialitate politică: regina a avut înţelepciunea să nu o pună la încercare.

***Să luăm notiţe despre** "Elisabeta şi catolicii"*

Acest capitol a urmărit mai multe probleme. Am încercat să explicăm politica Elisabetei faţă de catolici în comparaţie cu intenţiile mult mai radicale manifestate de Consiliul de Coroană. Am arătat de asemenea impactul pe care venirea Mariei Stuart în Anglia, sosirea misionarilor şi deteriorarea relaţiilor cu Spania catolică l-au avut asupra acestei politici. Am analizat şi reacţiile catolicilor englezi, în intenţia de a stabili amploarea pericolului pe care îl reprezentau pentru Reforma elisabetană, pentru Biserica Angliei şi chiar pentru Coroană. Multe dintre aceste probleme fac subiectul unor dezbateri istorice majore şi se confruntă cu dificultăţi din cauza surselor limitate de care dispunem. Am discutat prin urmare pe rând diferitele interpretări istorice.

Notiţele dumneavoastră trebuie să reflecte ideile principale ale acestui capitol. De aceea subiectele de mai jos sunt urmate de întrebări care vă vor ajuta să cântăriţi relevanţa informaţiilor pe care le-aţi notat. O dată alcătuite notiţele, faceţi o schemă cronologică a principalelor evenimente dezbătute în capitol. Acest rezumat vă va fi util ca punct de plecare pentru recapitulare.

1. Introducere
   Aici nu sunt necesare notiţele, dar asiguraţi-vă că aţi înţeles şi reţinut întrebările la care acest capitol încearcă să răspundă.

2. 1559-1568: Guvernarea "se poartă cu mănuşi"
Ce măsuri s-au luat pentru încurajarea conformismului în rândul catolicilor? Cât de eficiente s-au dovedit aceste măsuri?
3. Atitudinea papei
4. Maria Stuart, regina scoţienilor.
De ce sosirea ei în Anglia a modificat atitudinea guvernului faţă de catolici?
5. Revolta conţilor din nord, 1569
5.1. Complotul căsătoriei cu Norfolk. Care a fost reacţia reginei?
5.2. Motivele rebelilor.
5.3. Desfăşurarea şi consecinţele rebeliunii.
6. Excomunicarea papală din 1570
6.1. Ce motive l-au determinat pe papă să emite bula *Regnans in Excelsis*?
6.2. Relataţi în detaliu conţinutul bulei.
7. Sosirea preoţilor misionari.
7.1. Fondarea seminarului Douai şi activitatea preoţilor Douai.
7.2. Reacţia guvernului la misiunile Douai.
8. Preoţii misionari şi politica
De ce a pornit guvernul de la premisa că preoţii sunt periculoşi din punct de vedere politic?
9. Iezuiţii
9.1. Prin ce erau iezuiţii eficienţi ca misionari?
9.2. Ce aflăm din analiza evoluţiilor lui Parsons şi Campion despre dificultăţile întâmpinate de misiunile iezuite?
10. Reacţia Parlamentului faţă de misionari
Cum se reflectă panica provocată de comploturile Throckmorton, Parry şi Babington în legislaţia adoptată? Care a fost impactul acestei legislaţii?
11. Pericolul unei invazii spaniole.
Care era părerea lui Allen, conform scrierilor lui, despre loialitatea politică faţă de regină?
12. Neînţelegeri între catolici: apelanţi contra iezuiţi
12.1. Care au fost problemele care au condus la Controversa arhipăstorului?
12.2. Ce rezultat au avut protestele apelanţilor la Roma?

12.3. Care era relaţia dintre guvernul elisabetan şi apelanţi?
13. Forţa Catolicismului
De ce este importantă stabilirea forţei Catolicismului pe parcursul domniei Elisabetei?
13.1. Care era opinia lui Dickens?
13.2. Revizioniştii. În ce constă contribuţia revizioniştilor? Pe ce dovezi se bazează ea?
14. Dovezi
În ce măsură se poate face o evaluare corectă a forţei Catolicismului elisabetan?
15. Concluzii
Din ce punct de vedere se poate considera că politica Elisabetei faţă de catolici a fost un succes?

***Să răspundem la întrebări eseu despre** "Elisabeta şi catolicii"*

Ce simplu ar fi dacă toţi examinatorii ar fi de acord să pună întrebări legate de religia şi politica externă a Elisabetei I în concordanţă cu această carte! Acest lucru nu se va întâmpla, din păcate. O întrebare mai amplă vă poate pune în situaţia să selectaţi idei şi informaţii din mai multe capitole. Iată un exemplu:

1. Cine reprezenta un pericol mai mare pentru Reforma religioasă elisabetană, catolicii sau puritanii? Argumentaţi-vă răspunsul.

În acest caz, aveţi nevoie de informaţiile conţinute în capitolele 2, 3 şi 4. O întrebare referitoare doar la Elisabeta şi catolici vă poate cere să faceţi unul dintre următoarele trei lucruri:

i) Să evaluaţi ameninţarea reprezentată de catolici.
ii) Să evaluaţi "succesul" politicii Elisabetei faţă de catolici.
iii) Să evaluaţi forţa Catolicismului.

Iată nişte întrebări tipice:

2. "Politica dusă de Elisabeta faţă de catolici a fost înţeleaptă, prudentă şi în nici un caz prea aspră." Comentaţi acest punct de vedere.

3. Care erau obiectivele reginei în abordarea problemelor Catolicismului? În ce măsură a reuşit ea să atingă aceste obiective?
4. De ce şi în ce măsură a supraviețuit Catolicismul pe parcursul domniei Elisabetei?
5. Cât era de mare pericolul reprezentat de catolicii englezi pentru Elisabeta I?

Încercați să rearanjați aceste întrebări în ordinea dificultății. Care dintre cle vi se pare cea mai grea? Care este cea mai uşoară? Explicați-vă opțiunile.

Mulți ar considera că întrebarea numărul 3 este cea mai directă. Ea aminteşte chiar celor care au uitat că o evaluare a reuşitei necesită stabilirea prealabilă a obiectivelor părților implicate. Structura eseului pare să fie dictată chiar de modul de formulare a întrebării. Dacă încercați să identificați cuvintele cheie veți vedea însă că trebuie să definiți cuvântul "problemă". Cum ați trata această chestiune în introducere? Ce alte eseuri – aparent la fel de directe – cer discutarea înțelesului unui cuvânt aparent la fel de simplu?

Majoritatea studenților consideră dificile întrebările "perfide". Aşa cum am mai spus, cea mai bună metodă este să luați o decizie şi să vă declarați intențiile încă din introducere. Acest lucru vă va permite să vă comentați punctul de vedere şi să vă clarificați structura eseului. Ar fi o idee bună să scrieți o introducere pentru întrebarea 2.

În fine, nu uitați că examinatorii apreciază un candidat care arată că: (a) este conştient de limitele dovezilor de care dispune, (b) înțelege corect istoriografia şi (c) este capabil să remarce şi să amendeze presupunerile conținute în modul de formulare a întrebării. Care întrebări vă oferă posibilitatea de a vă demonstra aceste calități?

Întrebări bazate pe izvoare despre "Elisabeta şi catolicii"

1. Mişcări anticatolice în Parlament (1563)

Citiți cu atenție extrasul din cuvântarea vicarului Nowell, rostită cu prilejul deschiderii sesiunii parlamentare din 1563 (pagina 84). Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce argumente aduce vicarul pentru a justifica severitatea măsurilor anticatolice?
b) După părerea lui Nowell, ce anume risca regina în cazul în care n-ar fi acţionat împotriva catolicilor?
c) Ce argumente contrare puteţi găsi cererilor lui Nowell?

2. Bula Regnans in Excelsis (1570)

Citiţi cu atenţie extrasul din Bula *Regnans in Excelsis* de la pag. 88-89. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Conform Bulei, pe ce se baza autoritatea papei?
b) Ce acuzaţii se aduceau Elisabetei?
c) Ce riscuri apar în utilizarea acestui document?

3. Autobiografia iezuitului John Gerard din 1609

Citiţi cu atenţie extrasul din autobiografia lui Gerard (pag.101-102). Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Cum demonstraţi că Gerard încearcă să atribuie un rol semnificativ iezuiţilor?
b) Ce valoare poate avea, pentru un istoric, o autobiografie ca cea a lui Gerard?

Notaţi că întrebările legate de valoarea istorică a unei surse sunt întotdeauna dificile. Gândiţi-vă, mai întâi, cum ar putea folosi un istoric autobiografia lui Gerard. Ce informaţii interesante oferă aceasta? Credeţi că un istoric ar acorda o importanţă deosebită unei asemenea surse? Dacă da, pentru ce fel de lucrare? În al doilea rând, câtă încredere se poate acorda lui Gerard? În ce măsură implicarea sa în evenimentele pe care le povesteşte şi scopul scrierii îi afectează credibilitatea?

CAPITOLUL 5

Elisabeta, Franța și Spania

1. Introducere

În zilele noastre, termenul de "politică externă" sugerează ședințe guvernamentale, întâlniri la vârf între șefii de state, miniștri de externe, ambasadori, schimburi comerciale, personal diplomatic în ministere specializate și, dacă nu se poate altfel, război. În Anglia elisabetană, el însemna însă doar reunirile ocazionale ale Consiliului de Coroană, fără discuții la nivel înalt, fără miniștri de externe, rareori câte un ambasador la vedere, câteva schimburi economice, nici un fel de personal diplomatic și, dacă nu se putea altfel, război.

Cele mai multe dintre elementele care stau la baza politicii externe a unui stat modern nu existau în secolul al XVI-lea. În primul rând, guvernele tuturor țărilor europene sufereau de o cronică sărăcie informațională referitoare la vecinii lor. Vina o purtau, în parte, deficiențele în organizarea vieții diplomatice. Deși schimburile de ambasadori reprezentau o practică uzuală, puțini erau cei ce râvneau această poziție. Soarta unui ambasador nu era de cele mai multe ori prea fericită, în mod sigur nu pentru un englez. În calitatea ei de țară de importanță secundară, Anglia nu putea spera ca limba ei să fie vorbită la curțile bătrânului continent. Deci ambasadorul englez se confrunta cu bariera limbajului și în aceeași măsură cu diferențe – uneori neplăcute – legate de obiceiuri, religie, mâncare și climă. El nu putea conta pe un salariu regulat și adesea se simțea total izolat. Legăturile sale cu Londra constau în scrisori sporadice, venite cu întârzieri uriașe, care erau trimise de funcționarii surmenați ce purtau responsabilitatea, în ministerele de stat, atât a afacerilor interne cât și a celor externe. Nu e de mirare că modul în care ambasadorii și trimișii Elisabetei își îndeplineau misiunile nu vădea cea mai perfectă calificare. Meseria de ambasador era de multe ori ultima soluție la care ajungea cineva dispus să rămână sărac, izolat, uitat și singur în ținuturi neprietenoase. Astfel se poate explica numirea neinspirată a unor figuri ca John Max, un cleric protestant trimis la Madrid la curtea regelui Spaniei care și-a petrecut timpul aruncând remarci insultătoare la adresa Papei. După ce a fost expulzat, postul său

SCOȚIA
Stirling
Leith
Glasgow
Edinburgh
Marea Nordului
Durham
IRLANDA
York
Dublin
ANGLIA
ȚĂRILE DE JOS
Deventer
ȚARA GALILOR
Norwich
Leiden
Utrecht
Oxford
Cambridge
Brille
Antwerp
Winchester
Londra
Ghent
Louvain
Plymouth
Calais
Gembloux
Le Havre
Amiens
Rheims
NORMANDIA
Paris
BRETANIA
ANJOU
Troyes
Angers
Blois
CONFEDERAȚIA ELVETICĂ
Nantes
Geneva
BURGUNDIA
Genova
Bordeaux
FRANȚA
San Sebastian
NAVARRE
SPANIA
Madrid
Valencia
Marea Mediterană
Lisabona
= FLANDRA
Sevilla
Cadiz
0
300 mile
0
400 kilometri

a rămas vacant. Nici Filip al II-lea nu găsea întotdeauna un candidat ideal care să-l reprezinte în Anglia. După ce capabilul De Silva a cerut în 1568 să fie transferat de la Londra la Veneţia, succesorul său, De Spes, a încurajat dezgustul şi suspiciunea pentru tot ce era englez. Acesta era de altfel singurul motiv al succesului de care se bucura. Rapoartele pe care le trimitea suveranului său despre miniştrii de stat "eretici", ca Cecil, erau colorate dar n-au constituit cea mai bună bază pentru deciziile politice ale regelui. Rezultatele uneia dintre aceste greşeli de calcul datorate lui De Spes vor fi arătate la pagina..... După expulzarea sa din Anglia în 1572, următorul ambasador, Mendoza, avea să-şi ia în primire postul abia în 1578.

Guvernul englez, pentru a-şi procura informaţiile, nu se baza exclusiv pe ambasadorii săi. Rapoartele primite de la organizaţii comerciale ca Breasla Negustorilor erau de oarecare ajutor. Dar lipsa unor reprezentanţi la marile curţi regale era în defavoarea intereselor Angliei; în definitiv, necunoaşterea lasă adeseori loc suspiciunii, confuziei şi hotărârilor cronate.

2. Direcţii şi obiective în politica externă

O evaluare a politicii externe implică o analiză a reuşitelor şi eşecurilor sale. Acestea, însă, pot fi judecate numai în funcţie de direcţiile acestei politici. Stabilirea acestor direcţii pune şi ea anumite probleme. Trebuie să recunoaştem, încă de la început, că politica externă elisabetană nu avea un program bine definit. Anglia era o putere de mărimea a doua pe scena Europei, atât din punct de vedere militar cât şi economic – şi nu-şi putea permite luxul de a concepe planuri pe termen lung în relaţiile cu vecinii săi. Singurele direcţii semnificative ce se pot deduce erau foarte vagi, generale şi de altfel comune multor epoci istorice. Prima grijă a guvernării era să ferească ţara de invazia sau controlul unei puteri străine. A doua era să se asigure ca relaţiile dintre state să promoveze interesele Angliei. Aceste interese mergeau de la simplele probleme economice până la cea, mai puţin simplă, a prestigiului internaţional al ţării. O concluzie subsidiară este că, deşi cei mai mulţi dintre monarhii secolului al XVI-lea pretindeau că urmăresc, prin politica externă, să adopte soluţia optimă pentru interesele ţării, această soluţie optimă se referea de fapt la interesele lor personale. Ţara pe care o conduceau le "aparţinea" şi, din

moment ce era o chestiune de bun-simț să ai grijă de proprietatea ta, era logic să se folosească de ea după plac. În *Henric al VIII-lea și guvernarea Angliei* [44], carte ce face parte din colecția Acces la istorie, Keith Randell demonstrează în ce măsură Henric al VIII-lea a secătuit bugetul țării în goana după prestigiu și onoruri internaționale. Se pune întrebarea dacă fiica sa, Elisabeta I, a moștenit obsesia acestuia pentru glorie.

O analiză istorică ce ia în discuție doar obiectivele generale ale politicii are, în orice caz, o valoare limitată. E ca și cum nu ai scrie decât introducerea și capitolul de concluzii ale unui studiu, fără a furniza nici una dintre datele care te-au condus la concluziile respective. Iată de ce trebuie să examinăm și obiectivele pe termen scurt ale Elisabetei – pentru a înțelege cum diferite acțiuni precise au contribuit la îndeplinirea unor țeluri mai ample.

Istoricii sunt interesați, în egală măsură, de consecvența, inconsecvența, elementele de continuitate și modificările care intervin în politica unui stat. Atunci când se produc modificări, istoricii trebuie să știe de ce s-au petrecut și cine sau ce anume le-a determinat. Prin demontarea mecanismului decizional al unui monarh – și urmărirea evoluției lui – se pot descoperi obiectivele pe care acesta le-a avut în minte încă din momentul urcării pe tron. În plus, existența anumitor prejudecăți tradiționale în privința altor țări – și desigur, în privința persoanei îndreptățite să decidă politica externă – care se ascundeau în spatele acestor obiective timpurii.

3. Premise majore ale politicii externe

Ideea cea mai înrădăcinată în epocă era că Franța este dușmanul "natural" al Angliei. Exista credința fermă că preocuparea de bază a Franței era să încerce să tragă foloase din agitatele relații anglo-scoțiene. De aceea francezii trebuiau ținuți în frâu prin cultivarea alianței tradiționale cu ducii de Burgundia. Faptul că 17 provincii olandeze se aflau sub stăpânirea Casei de Burgundia constituia un mare avantaj, având în vedere că cea mai exportată marfă englezească – îmbrăcămintea de lână – se vindea în marele centru comercial care era Antwerp. Iată de ce

[44] "Henry VIII and the Government of England"

politica engleză sprijinea această independență tradițională, bazată în fond pe lipsa de comunicare dintre provincii și pe dorința lor de a avea o identitate separată; evitau astfel să fie înghițite de marile monarhii ale Franței și Spaniei. Situația era complicată însă de faptul că stăpânitorul burgund al Țărilor de Jos nu era nimeni altul decât regele Spaniei. Era extrem de neplăcut însă faptul că, în timp ce Filip era un bun catolic, regimul instaurat de Elisabeta era puternic marcat de protestantism. Filip avea totuși intenția fermă să păstreze alianța tradițională anglo-burgundă din aceleași motive ca și Elisabeta: el reprezenta un bastion în calea ambițiilor Franței. Dar dacă el s-ar fi întors totuși împotriva Angliei, folosindu-se de provinciile olandeze ca de un mijloc de constrângere economică și, de ce nu, ca de o trambulină pentru a invada un regat eretic?

Și dacă cele mai negre temeri s-ar fi adeverit: o alianță catolică a Franței și Spaniei, în care cheia înfrângerii să fie Țările de Jos? În definitiv, Anglia era cea mai puternică țară protestantă din Europa. Spaniolii și francezii vedeau din ce în ce mai mult în Elisabeta nucleul unei conspirații protestante internaționale. Printr-o logică similară, protestanții englezi priveau strângerea relațiilor dintre cele două puteri ca pe dovada clară a existenței unei solidarități catolice, hotărâte să zdrobească erezia o dată pentru totdeauna, pe tot cuprinsul Europei; iar cei mai înfocați adepți ai acestei teorii erau puritanii. Există dovezi că, după 1570, tot mai mulți dintre consilierii Elisabetei renunțaseră definitiv la vechea idee a prietenici anglo-burgunde în favoarea unui nou plan: constituirea unui sistem protestant de alianțe care să se opună presupusului complot catolic. Motivele acestei schimbări de atitudine vor fi discutate pe larg la paginile 119-121.

O idee a rămas însă valabilă de-a lungul întregii perioade în care Elisabeta s-a aflat pe tron, idee care a căpătat cu timpul amploare în mintea ei: aceea că monarhul are dreptul sau privilegiul special de a hotărî politica externă. Consilierii doar propuneau soluții, asta era tot. Această categorică declarație de principii putea fi totuși falsă. Deși consilierii erau rareori de acord între ei, se așteptau ca monarhul să fie măcar receptiv la opiniile lor și să dovedească prețuire pentru punctul lor de vedere. În sfârșit, unele sfaturi erau rodul unor profunde convingeri personale, unele porneau de la obsesia permanentă că este în joc securitatea țării, iar altele de la motive egoiste, dar nu mai puțin importante, care vizau dobândirea unei

poziții sociale și profitul. Elisabeta ar fi dovedit lipsă de înțelepciune politică dacă ar fi luat decizii arbitrare, arătând dispreț pentru opiniile unor oameni atât de bogați și de influenți.

Faptul că Elisabeta și-a impus punctul de vedere în problema căsătoriei demonstrează cât de limitate erau puterea și influența consilierilor săi. Căsătoria era de fapt o armă importantă în arsenalul politicii externe. Defectul acestei arme era că putea fi folosită o singură dată. Mai toți monarhii au făcut totuși uz de ea. La începuturile domniei Elisabetei, predicile pe care le ținea despre virtuțile ascetismului erau considerate de consilieri ca fiind încântătoare, însă în termeni politici erau nepractice. Cel mai serios pețitor pe care l-a avut în 1559 a fost probabil Arhiducele Carol, mezinul ramurii austriece a habsburgilor. Această partidă l-ar fi mulțumit pe Filip al II-lea și l-ar fi determinat să rămână un aliat potențial împotriva agresiunii franceze din Scoția; iată de ce ea a fost călduros recomandată de acei membri ai Consiliului, ca Arundel de exemplu, care se opuneau intervenției directe a Angliei în afacerile vecinului său nordic. Căsătoria nu a avut loc: în parte pentru că nici membrii Consiliului nu erau unanim de acord cu ea, dar mai ales fiindcă Elisabeta avea propriul ei candidat favorit. Acesta era englezul Robert Dudley, căsătorit într-un moment nepotrivit și devenit văduv la momentul potrivit, în toamna anului 1560; acest moment nu a fost însă îndeajuns de potrivit încât să înăbușe toate zvonurile sinistre care circulau în jurul morții – prin cădere – a bolnăvicioasei sale soții. Principalul inconvenient al acestui candidat era faptul că el nu se bucura de un sprijin semnificativ în Consiliul de Coroană și că Cecil și ceilalți îl priveau ca pe o soluție dezastruoasă: un om definitiv compromis de comentariile de prost gust despre moartea soției sale. Nu se știe clar în ce moment regina s-a hotărât, deși cu părere de rău, să renunțe la căsătoria cu Dudley; dar este evident că opoziția consilierilor a determinat-o să acționeze împotriva voinței sale. El a rămas totuși în inima ei și a avut o influență deosebită asupra ei. O dată planurile de căsătorie năruite, Dudley a devenit militantul unui protestantism agresiv, care avea să aibă implicații majore în evoluția ulterioară a politicii externe.

Pentru a evalua politica externă a Elisabetei, cititorul trebuie să rețină criteriile de evaluare schițate în paragrafele precedente: în special să facă distincția dintre direcțiile de perspectivă, obiectivele imediate și

premisele generale şi să poată explica continuitatea şi evoluţia acestora. Pentru ca subiectul să devină mai uşor de înţeles, după analiza primilor ani de domnie, în capitolul de faţă vor fi tratate separat relaţiile anglo-franceze şi cele anglo-spaniole; problemele au fost ordonate cronologic.

4. Politica externă în primii ani de domnie (1558-1559)

Am arătat în capitolul 1 că Elisabeta a moştenit un regat în război cu Franţa. Am arătat şi cât de umilitoare a fost pentru guvernul Mariei I pierderea unicei posesiuni engleze din Franţa – oraşul Calais. Părea că această pierdere expunea Anglia pericolului de a-şi subordona politica externă nevoilor Spaniei. Acelaşi capitol comentează tratativele de pace de la Cateau-Cambrésis dintre Anglia, Franţa şi Spania; Anglia nu a fost într-o poziţie favorabilă la aceste negocieri. Exista de exemplu pericolul ca francezii să conteste legitimitatea Elisabetei la tron şi să se ridice pretenţii din partea rivalei sale, catolica Maria Stuart, regină a Scoţiei şi soţie a lui Francisc, moştenitorul Coroanei Franţei (vezi paginile 165-167). Întâmplarea a făcut ca Henric al II-lea al Franţei să fie mult mai interesat de menţinerea păcii decât de urcarea pe tronul Angliei a nurorii sale. Ceea ce nu înseamnă că el era dispus să retrocedeze Calaisul, ci că era totuşi dispus să-i lase pe englezi să-şi salveze cumva reputaţia. În concluzie, s-a căzut de acord ca Franţa să păstreze oraşul timp de opt ani. După acest interval, Anglia urma să-l recupereze – ceea ce era puţin probabil – sau să primească despăgubiri băneşti – ceea ce era la fel de puţin probabil. Anglia, mai mult ca sigur, nu avea să primească însă nici oraşul, nici despăgubirile. Aşa s-a şi întâmplat. Semnarea tratatului a fost o mare uşurare pentru englezi, dar nu acelaşi lucru se poate spune despre prietenia ameninţătoare care părea să se înfiripe între Franţa şi Spania după Cateau-Cambrésis. Nu era oare acesta începutul proorocitei conspiraţii catolice europene împotriva Protestantismului? Dacă da, vechile ipoteze despre Franţa şi Burgundia se dovedeau absolut irelevante. Asemenea temeri erau totuşi oarecum atenuate de aparenta bunăvoinţă a regelui Spaniei, care cultiva prietenia Angliei în maniera tradiţională. Filip al II-lea însuşi era un candidat la căsătoria, considerată iminentă, a Elisabetei: el nu era deloc dispus să

vadă dinastia Guise[45] folosindu-se de Maria Stuart pentru a obține controlul nu doar asupra Scoției și Franței, ci și asupra Angliei.

Atitudinea lui Filip a fost un mare noroc pentru Anglia fiindcă anul 1559 a adus două evenimente foarte importante și foarte tensionante pentru evoluția ulterioară a politicii externe. Primul a fost ridicarea Lorzilor Congregaționiști protestanți împotriva Mariei de Guise, regenta catolică din Scoția. Anglia era tentată să intervină militar în Scoția. Dacă armata ei ar fi reușit să ducă la victorie rebeliunea protestantă, șansele francezilor de a porni un atac din Scoția ar fi scăzut semnificativ; dacă trupele francezc ar fi fost nimicite, Casa de Guise ar fi pierdut una dintre cele mai puternice arme de care dispunea. Pentru englezi era foarte important ca această mare putere să fie ținută sub control, pentru că al doilea mare eveniment al anului a fost moartea lui Henric al II-lea și încoronarea tânărului Francisc al II-lea. Noul cuplu regal francez avea să afișeze în curând stema regală engleză alături de cele ale Franței și Scoției: un memento explicit al pericolului potențial pe care Maria Stuart îl reprezenta pentru securitatea Elisabetei. Acest concurs de împrejurări a dat apă la moară celor care vedeau politica externă ca pe un câmp de luptă între Protestantism și Catolicism. Dar consilierii Elisabetei nu erau în stare să se pună de acord în această privință, ca de altfel în nici o altă privință. Cei ca Arundel, Winchester și Petre, ce făcuseră parte și din

---

[45] Familia de Guise era ramura cadetă a ducilor de Lorena, ce dețineau în 1333 comitatul de Guise, în Thiérache, ridicat în 1528 la rangul de ducat. În 1704, titlul a trecut la Condé și în 1832 la Casa d'Orléans. Printre principalii reprezentanți:

- Claude I (1496-1550) duce și pair de Guise. A luptat împreună cu Francisc I împotriva lui Carol Quintul.

- Francisc I (1519-1563), fiul său. A apărat orașul Metz contra lui Carol Quintul și, ca locotenent general al regatului, a reluat Calaisul de la englezi, în 1558. La începutul războiului religios, a preluat conducerea trupelor catolice și a fost asasinat de un protestant.

- Charles de Guise sau de Lorena (1524-1574), fratele lui Francisc I, a fost ridicat la rangul de arhiepiscop de Reims (1538) și apoi la cel de cardinal (1547).

- Henric I (le Balafré - în limba franceză înseamnă om însemnat cu o cicatrice mare pe obraz), fiul cel mai mare al lui Francisc. Unul dintre instigatorii masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu. Devenit șeful Ligii Catolice în 1576, s-a bucurat de o mare popularitate și a fost numit guvernator al Parisului după ziua Baricadelor (12 mai 1588). A fost asasinat din ordinul lui Henric al III-lea, la Statul major din Blois.

- Louis al II-lea (1555-1588), cardinal de Lorena, fratele lui Henric, a fost asasinat în același timp cu acesta.

Consiliul de Coroană al Mariei I, se opuneau oricărei imixtiuni riscante în afacerile altui stat făcute cu scopul sprijinirii Protestantismului național și internațional. În tabăra adversă se afla William Cecil, secretarul reginei, principalul adept al unei astfel de intervenții. Cecil dorea ajutor militar pentru scoțieni și, exploatând teama de clanul Guise și enervarea pe care i-o pricinuiau Elisabetei pretențiile francezilor la titlul ei, a obținut ce voia. În capitolul 6 veți găsi detalii despre ceea ce avea să devină unul dintre cele mai glorioase episoade din carera Elisabetei. Pe scurt, teama de puterea maritimă și terestră pe care o reprezenta Anglia a adus forțele franceze staționate în Scoția la masa negocierilor. Prin Tratatul de la Edinburgh din 1560, ambele părți s-au angajat să se retragă din Scoția. Prejudecățile tradiționale și la fel de tradiționalele obiective păreau justificate prin acest succes. Franța se dovedise a fi cea mai mare amenințare, și iată că intervenția fermă din Scoția contracarase cu succes, chiar dacă numai temporar, această amenințare.

O analiză a modului în care Cecil a abordat problema scoțiană permite intuirea părerilor personale ale Elisabetei însăși, păreri care au stat în fond la baza evoluției politicii externe. Cecil era conștient de faptul că trebuia să țină cont de ceea ce pentru regină devenise aproape o obsesie, și anume drepturile suveranilor legitimi. Ajutorul acordat nobililor scoțieni nu trebuia considerat un bun prilej pentru a o priva pe Maria Stuart de titlul de Regină a scoțienilor, deși ea stătuse de multe ori sub baldachinul purtând însemnele regale ale Angliei. Cecil a avut grijă să minimalizeze faptul că Elisabeta i-ar fi ajutat pe protestanții mai radicali decât ea, pe cei care îl revendicau pe Calvin drept părinte spiritual. El știa că ea nu punea solidaritatea protestantă în prim-planul preocupărilor ei politice. O asemenea atitudine dusese de prea multe ori la revoltă împotriva autorității legitime. Mantia de luptătoare pentru Protestantism devenise o povară pe umerii ei.

5. Relațiile cu Franța, 1562- 1583

Dacă regina ar fi avut vreodată nevoie de un exemplu de ceea ce înseamnă pericolul unei dezbinări religioase – dar n-a fost cazul – nu trebuia să privească mai departe de Franța. Conflictul dintre hughenoții calviniști și catolici s-a intensificat în 1559, o dată cu urcarea pe tron a

lui Francisc al II-lea, datorită faptului că familia Guise se folosea de influența pe care o avea asupra tânărului rege pentru a-l sili să-i persecute pe protestanți: în parte ca să apere catolicismul și în parte pentru ca ea însăși să fie la adăpost de nobilii hughenoți atât de puternici ca Prințul de Condé. Tulburările ce aveau să urmeze – așa-numita "Răzmeriță din Amboise"– s-au întors împotriva Casei de Guise și i-au dat posibilitatea Caterinei de Medici [46], mama suferindului rege și dușmanca lor, să-și convingă fiul să îmblânzească legile împotriva ereziei până la descoperirea unei soluții în problema religioasă. La moartea lui Francisc, în decembrie 1560, poziția Caterinei era suficient de puternică pentru a-i îndepărta pe cei din neamul Guise din funcții și pentru a putea prelua regența fiului său în vârstă de zece ani, Carol al IX-lea. A semnat în numele lui un edict care reglementa cocxistența pașnică dintre confesiuni; ea a subestimat însă amploarea urii pe care catolicii și hughenoții o nutreau unii pentru ceilalți. În toamna anului 1561, ducele de Guise s-a retras de la Curte și a început tratative febrile în vederea încheierii unei alianțe catolice. Este un detaliu semnificativ faptul că a cerut – și a obținut – sprijin, și nu doar financiar, din partea lui Filip al Spaniei care vedea în această criză o ocazie minunată ca să-și apere credința și ca să exploateze dezbinarea din Franța.

---

[46] Caterina de Medici (1519-1589), regină a Franței, fiica lui Lorenzo al II-lea de Medici, soția lui Henric al II-lea, mama lui Francisc al II-lea, Carol al IX-lea și Henric al III-lea, regentă pentru Carol al IX-lea între 1560 și 1563.

Francisc al II-lea (1544-1560), rege al Franței între 1559 și 1560, fiul cel mai mare al lui Henric al II-lea, soțul Mariei Stuart (nepoata lui de Guise); a ordonat persecuții împotriva protestanților și reprimarea sângeroasă a conjurației din Amboise (în martie 1560).

Carol al IX-lea (1550-1574), fiul mijlociu, a fost rege al Franței între 1560 și 1574. Puterea a aparținut de fapt mamei sale, apoi, după pacea de la Saint-Germain (1570), protestantului Coligny, asasinat în masacrul din Noaptea Sf. Bartolomeu (1572).

Henric al III-lea (1551-1589), mezinul lui Henric al II-lea și ultimul Valois. Urma să devină rege al Poloniei când moartea fratelui său Carol al IX-lea l-a readus în Franța. A oscilat mult timp între cauza protestantă, susținută de Henric de Navarra, și Liga Catolică, aflată sub conducerea neamului Guise. Umilit de cei din urmă, obligat să fugă la Paris (ziua Baricadelor, 12 mai 1588), a convocat Statul Major la Blois și a ordonat asasinarea lui Henric de Guise și a fratelui său, Cardinalul de Lorena. S-a împăcat apoi cu Henric de Navarra și a întreprins asediul Parisului, fiind ucis cu pumnalul de călugărul Jacques Clement. A fondat Ordinul Sfântului Spirit (1578).

În Anglia, reînvierea acestui conflict și masacrarea la Vassy a hughenoților din ordinul ducelui de Guise a deschis aceleași posibilități – cu excepția faptului că, de data aceasta, se punea în discuție apărarea religiei protestante. Având experiența succesului din Scoția, o intervenție militară în Franța era privită cu entuziasm. Chiar și regina, care ezita în orice privință, era dispusă să studieze această posibilitate. Inutil să amintim că motivele tuturor erau identice. Cel mai entuziast dintre intervenționiști era Dudley, din rațiuni care nu țineau câtuși de puțin de religie. El nu avea nevoie să demonstreze că era favoritul reginei – asta știa toată lumea – dar voia să arate că reprezintă o forță de care trebuia să se țină seama în chestiuni politice înalte.

Regina era la fel de interesată de neutralizarea Casei de Guise și de recuperarea orașului Calais, pe care hughenoții puteau fi convinși să-l cedeze în schimbul ajutorului englez.

Prin Tratatul de la Hampton Court (din septembrie 1562), Elisabeta a promis ajutor bănesc și militar hughenoților. Dar trupele engleze – comandate de contele de Warwick, fratele lui Dudley – au suferit la fel de mult din cauza ordinelor contradictorii trimise de guvern cât și din cauza succeselor obținute de forțele catolice. Ocupând Le Havre și instalându-și bazele militare aici, englezii aveau să distrugă solidaritatea protestantă prin încercarea de a face un târg: Le Havre contra Calais. A fost o gafă care nu i-a prea impresionat pe hughenoți, care încheiaseră un soi de pact cu Caterina de Medici. Ei s-au unit cu catolicii pentru a-i alunga pe englezi de pe pământul Franței. Epidemia de ciumă din Le Havre și perspectiva unui atac francez combinat au dus la capitularea orașului, în iunie 1563. Ostilitățile au luat sfârșit în 1564, prin Pacea de la Troyes; deja relațiile se îmbunătățiseră prin moartea lui Guise și prin prietenia pe care Caterina de Medici a avut chibzuiala s-o arate Elisabetei și chiar hughenoților.

Intervenția din Franța a relevat însă că, în acel moment, politica externă engleză păcătuia prin lipsa unor obiective unitare și precise. Motivația religioasă a lui Dudley – hrănită de ambiția sa de a parveni la curte – se bătea cap în cap cu atitudinea guvernării, care amenința cauza hughenotă în încercarea de a recăpăta orașul Calais. Cât despre Elisabeta, acest episod i-a sporit antipatia pentru acești rebeli care se ridicau împotriva monarhiei legitime și n-a făcut nimic ca să încurajeze

sentimentele conaționalilor ei pentru Protestantismul continental. Dudley, și nu numai el, continua să facă presiuni pentru a-și ajuta coreligionarii, dar, odată cu trecerea timpului, nehotărârii native a Elisabetei i s-a adăugat antipatia ei pentru rebeliuni. Cei ce doreau o politică externă fermă și protestantă au fost decepționați de atitudinea ei.

Există două elemente esențiale ale politicii pe care Elisabeta a dus-o față de Franța, cu începere din anul 1564. Primul izvorăște din deteriorarea relațiilor cu Spania, către sfârșitul deceniului; tradiționala adversitate față de francezi a fost probabil atenuată în schimbul strângerii de aliați potențiali împotriva lui Filip al II-lea. Al doilea element era teama că familia de Guise ar fi putut, grație catolicismului său agresiv, să încheie o alianță cu Spania – un motiv în plus de îngrijorare pentru Cecil. Ceea ce nu înseamnă că Elisabeta sau consilierii ei au elaborat vreun plan strategic preventiv; de altfel, politica externă engleză poate fi considerată o simplă înșiruire de reacții la evenimente. Criza diplomatică și suspendarea relațiilor comerciale cu Spania în 1569 (vezi pag. 128-130) au determinat-o pe Elisabeta să înceapă, între 1570 și 1571, negocierile pentru căsătoria cu Henric, duce de Anjou – al doilea fiu al Caterinei de Medici. Faptul că, personal, Caterina era cea mai aprigă dușmancă a Casei de Guise constituia, desigur, un avantaj. Elisabeta nu avea nici cea mai mică intenție să se mărite cu Anjou, dar discuțiile preliminare erau aproape la fel de eficiente ca un tratat de prietenie. Mai mult, când Anjou a ieșit din scenă, Francisc, duce de Alençon, fiul mai mic al Caterinei, a fost împins în locul său; rezultatul palpabil al acestei prietenii a fost Tratatul de la Blois din 1572. Franța se declara de acord să renunțe să mai pretindă tronul Angliei pentru Maria Stuart; cele două țări încheiau o alianță defensivă, pentru cazul în care Spania ar fi atacat-o pe una dintre ele.

Un eveniment neașteptat avea să pună însă la grea încercare această alianță fragilă, pe 24 august 1572: masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu. El a fost consecința unei tentative stângace a Caterinei de a-l înlătura – prin crimă – pe liderul protestant Coligny, care devenise periculos de apropiat de fiul ei, Carol al IX-lea, și era pe punctul să-i vâre pe francezi într-un catastrofal război religios cu Spania. O a doua încercare de a-l ucide pe Coligny a reușit, dar gloata pariziană a transformat afacerea într-un măcel în masă. Cel puțin 3000 de hughenoți

au murit doar în capitală. E de la sine înțeles că protestanții englezi au fost oripilați. N-au simțit nici o bucurie văzându-și bănuielile despre Catolicism confirmate într-un asemenea mod, printr-un astfel de măcel lipsit de sens. Oare Elisabeta însăși nu era următoarea pe listă? Ce soartă i-ar fi așteptat pe protestanții englezi în cazul în care Maria Stuart le-ar fi devenit regină? Nu e de mirare că militanții protestanți din Consiliul de Coroană au încercat prin toate metodele s-o convingă pe Elisabeta să trimită armata în apărarea hughenoților, a religiei și în definitiv a tronului Angliei. Ea a fost însă de neclintit. Hughenoții puteau fi coreligionarii ei, dar în primul rând erau rebeli împotriva unei monarhii legitime. Pe urmă, nu avea oare experiența dezastrelor provocate de precedentele ei campanii împotriva acestora? Era oare înțelept să renunțe de dragul lor la recenta prietenie cu Caterina de Medici?

În final, englezii au negociat cu ambele părți. Neoficial, au oferit o mână de ajutor hughenoților iar oficial s-au reluat tratativele cu Caterina de Medici pentru căsătoria cu Alençon. Nu trebuie să ne grăbim să etichetăm această reacție ca fiind confuză. După toate probabilitățile, Elisabeta a fost cea care a ferit țara de o aventură militară hazardată, în care Anglia ar fi riscat prea mult fiindcă pe de o parte nu avea suficiente resurse pentru a porni o campanie împotriva Coroanei franceze, iar pe de alta pentru că a-i apăra pe hughenoți însemna să cimenteze legăturile dintre Spania și Casa de Guise. Conflictul ar fi degenerat atunci într-un război religios la scară europeană, ale cărui consecințe nu puteau fi prevăzute. Poate că atitudinea englezilor n-a fost prea eroică, dar a fost înțeleaptă.

Existau și alte motive pentru care partida cu Alençon trebuia avută în vedere (din acest punct ne vom referi la ea ca la partida Anjou. Pețitorul era același, dar titlul i s-a schimbat când fratele său mai mare a moștenit tronul, în 1574). În primul rând, pentru că soarta Țărilor de Jos – de care Elisabeta era în permanență preocupată – era din nou în balanță. Comandantul spaniol Parma repurtase un succes remarcabil împotriva forțelor rebele în 1578 (vezi pag. 131-132). În al doilea rând, pentru că se părea că Anjou intenționa să joace un rol major în lupta pentru Țările de Jos. Deși catolic, el era un antispaniol îndârjit. Pentru din ce în ce mai disperații rebeli olandezi, Anjou părea un sprijin mai solid decât ezitanta și deseori neînțelegătoarea regină a Angliei. Elisabeta se temea însă că Anjou ar fi înlocuit pur și simplu autoritatea spaniolă asupra Țărilor de

Jos – care avea totuși o limită din cauza ineficienței spaniolilor și a veșnicelor probleme create de lipsa unor posibilități de comunicare – cu autoritatea franceză. O cale de a-l neutraliza pe Anjou ar fi fost să supraliciteze oferind provinciilor rebele ajutoare ferme, financiare și militare. Aceasta era soluția preferată de cei mai zeloși protestanți din Consiliul de Coroană. Dar obișnuita antipatie pe care regina o avea față de rebeli era de neclintit: ea a preferat să joace mai departe cartea căsătoriei. De data aceasta, însă, era dispusă cu adevărat să se mărite cu Anjou. În parte din rațiuni sentimentale. Împlinise 46 de ani, iar zilele jocului atât de plăcut și de măgulitor al peţitului erau pe sfârșite. Perspectiva unirii cu una dintre cele mai mari familii regale a făcut-o să descopere că de fapt dorea din tot sufletul să se mărite. Existau însă și suficiente motive politice pentru căsătoria cu Anjou. Ca soție a sa, putea spera să-l dirijeze în problema Țărilor de Jos, folosindu-l totodată ca pe o amenințare pentru ca Spania să accepte frontierele stabilite prin Pacea din Ghent (vezi pagina 131). Astfel s-ar fi eliberat măcar provinciile de trupele spaniole.

Elisabeta a avut de înfruntat atât opoziția manifestată de membrii Consiliului de Coroană, cât și pe cea a opiniei publice. Această opoziție era motivată în parte de teama că Anglia ar putea fi folosită de Franța în interesul ei, iar în parte de sentimentele anticatolice. Elisabeta devenise victima propriei sale propagande. Cum putea Regina Fecioară, protectoarea Protestantismului, cea care era pentru Biserica Angliei o mamă iubitoare și un Guvernator Suprem în același timp, să se mânjească astfel? A fost nevoită să renunțe; căsătoria nu s-a mai încheiat și, în august 1581, s-a hotărât să susțină bănește intervenția lui Anjou în Țările de Jos. Trimiterea unui catolic în apărarea provinciilor arată foarte clar că țelurile și obiectivele reginei erau aceleași ca întotdeauna, chiar dacă metodele ei se schimbaseră. Ea era interesată mai curând de păstrarea acelei semiindependențe a olandezilor ce convenea securității Angliei, decât de apărarea și răspândirea Reformei – ceea ce ar fi fost, oricum, o noutate absolută pentru politica externă engleză. Din nefericire pentru ea, expediția lui Anjou a fost un dezastru. El s-a întors în Franța în 1583 și un an mai târziu s-a stins din viață.

Episodul Anjou este foarte semnificativ pentru a înțelege natura politicii externe elisabetane. El amintește că Țările de Jos constituiau

principala preocupare a Angliei. Demonstrează rolul potențial al căsătoriei în afacerile externe. În plus, arată că Elisabeta era hotărâtă și perfect capabilă să respingă sfaturile celor care cereau, din rațiuni religioase, o intervenție militară. Ceea ce nu înseamnă însă că regina a putut ignora acele pretenții concertate și unanime care, teoretic, îi încălcau prerogativele în domeniul politicii externe. Era a doua oară că se lăsa convinsă să renunțe la căsătorie.

6. Franța, 1584-1603

Moartea lui Anjou nu a rămas fără urmări pentru interesele Elisabetei. Henric al III-lea, fratele lui Anjou, nu avea copii și existau șanse serioase ca hughenotul Henric de Navarra să-i succeadă la tron. Era de presupus că familia de Guise nu va înghiți cu ușurință hapul. Pericolul era, din punctul de vedere al Elisabetei, o alianță între Liga Catolică Franceză – dominată de familia de Guise – și Filip al II-lea. Conform Tratatului de la Joinville (1584) regele Spaniei subvenționa Liga, în parte în speranța că, dacă Navarra și hughenoții vor fi înfrânți definitiv, Filip nu mai trebuia să se teamă de intervenția trupelor franceze împotriva trupelor sale din Țările de Jos. În plus, Liga era deosebit de puternică în nordul Franței și ar fi putut pune porturile din Canalul Mânecii la dispoziția unei invazii spaniole: o invazie ce făcea parte din planurile strategice ale lui Filip în problema olandeză (vezi pag. 133-135). Prin septembrie 1589, el s-a decis să acorde ajutor militar Ligii. Ducele de Parma a primit ordin să-și mute trupele din Țările de Jos la granița cu Franța.

Ducele de Guise și Henric al III-lea au fost amândoi asasinați la jumătatea anului 1589, și, deși Henric de Navarra a devenit Henric al IV-lea, situația continua să rămână riscantă pentru englezi. Alianța dintre Ligă și Filip al II-lea s-a întărit cu acest prilej, iar Elisabeta a început să primească cereri disperate de ajutor din partea proaspătului rege; n-a avut încotro și, în toamna anului 1589, i-a trimis bani și trupe. Prin 1590, forțele spaniole erau în Bretania; dacă ele ar fi invadat și Normandia, atunci armatele de acolo s-ar fi putut uni cu cele din Flandra. Iată de ce Elisabeta era veșnic nemulțumită de dezinteresul pe care Henric al IV-lea îl manifesta pentru Normandia. Acesta, la rândul său, nu-și făcea iluzii: ca de obicei, ea urmărea binele Angliei și nu pe cel al

Protestantismului internațional. De altfel Elisabeta nu i-a retras sprijinul nici în 1593, când el s-a convertit la Catolicism; această decizie era chiar utilă Angliei. Ea i-a oferit lui Henric posibilitatea să unifice Franța. Majoritatea catolică a fost mulțumită, iar existența Ligii Catolice a devenit inutilă. El era în plus tolerant cu hughenoții. Franța ar fi putut astfel redeveni o contrabalanță eficientă pentru Spania. Era puțin probabil ca Henric să se împrietenească cu Filip al II-lea, iar datoriile pe care le avea la regină erau o garanție că Anglia și Franța vor continua să rămână împreună împotriva Spaniei. Trupele engleze aflate pe pământ francez au fost retrase prin 1595, lăsându-l pe Henric să unifice țara prin acea metodă tradițională de a focaliza atenția asupra unui inamic comun, de peste graniță; numai când războiul cu Spania a început să meargă prost au fost retrimiși soldații englezi (în 1596). Consecventă în hotărârea ei de a-l sprijini pe Henric, Elisabeta a încheiat o triplă alianță cu acesta și cu olandezii în 1596 și, în consecință, a fost nevoită să recunoască suveranitatea Republicii Provinciilor Unite. Ezitarea cu care a girat oficial drepturile rebelilor reflectă oroarea pe care o simțea pentru răzvrătiți.

În 1598, Henric a încheiat o pace separată cu Spania prin care pur și simplu accepta definitiv situația teritorială stipulată de acordul de la Cateau-Cambrésis. Nu mai avea nevoie de soldați englezi.

7. Relațiile cu Franța: concluzii

În subcapitolul 2, am arătat care sunt criteriile de care trebuie să se țină cont în evaluarea politicii externe. Istoricul este interesat deopotrivă de continuitate și de schimbări, de aceea, pentru a marca evoluția obiectivelor politicii externe, trebuie să identifice premisele factorilor decizionali încă de la venirea acestora la putere. În cazul Elisabetei, cea mai importantă schimbare a fost fără îndoială faptul că Franța a încetat să mai reprezinte un dușman "natural". Spania a devenit cea mai mare amenințare la adresa intereselor englezilor – prin intermediul Țărilor de Jos – și la adresa securității Angliei înseși. Încercarea de a ține în frâu dominația spaniolă asupra provinciilor olandeze putea fi un nou subiect de meditație, deși teama că francezii vor prelua controlul acestor provincii era greu de înlăturat.

Trasarea unor noi direcții în politica externă engleză a fost îngreunată de divergențele existente între Elisabeta și consilierii săi. Erau unii care doreau să facă din regină simbolul Protestantismului internațional. Ea a rezistat însă cu succes acestei tentative: în parte pentru că a intuit corect slăbiciunea Angliei și în parte datorită neputinței sau lipsei de entuziasm pe care a avut-o de la început pentru încurajarea rebeliunii, această fațetă inacceptabilă a politicii externe. Datorită firii ei nehotărâte, nu era în stare să se angajeze în schimbări radicale decât atunci când circumstanțele o impuneau. Faptul că, în 1596, a trimis trupe în Franța, de exemplu, nu s-a datorat unei inițiative personale, ci a fost doar o reacție la evenimente ce îi scăpau de sub control.

În general, atunci când erau necesare decizii de natură politică, regina era cea care le lua. Consilierii ei erau probabil frustrați și exasperați, dar dreptul ei la decizie era deseori supus la încercări. După cum am mai arătat, Elisabeta a cedat doar când planurile ei de căsătorie au eșuat.

Cum să măsori în acest caz succesul sau eșecul politicii Angliei față de Franța? Țelurile generale ale guvernării au fost îndeplinite, în sensul că țara nu a fost invadată sau influențată semnificativ de către Franța. Tentativa de a împiedica neamul Guise să se folosească de monarhia franceză, Liga Catolică Franceză și/sau alianța cu Spania pentru a submina Coroana engleză a fost la rândul ei o reușită. Dar nu se poate spune că politica Angliei a avut vreun merit: intervenția militară n-a fost un succes, iar neutralizarea Casei de Guise s-a datorat mai mult politicii interne și externe a Franței și cuțitului asasinului decât amestecului acesteia.

În introducerea la acest capitol am arătat că politica externă a regilor englezi a fost orientată spre satisfacerea ambițiilor personale. Ei urmăreau de multe ori prestigiul sau, mai exact, gloria; uneori aveau ambiții dinastice iar alteori îi mâna doar simpla lăcomie de pământ. Cea mai sigură metodă era războiul: Franța era arena iar Anglia, arsenalul. Elisabeta I nu s-a simțit însă tentată să-și câștige celebritatea în acest mod – cel mult, a încercat să recapete Calaisul. Eșecul ei nu a surprins pe nimeni, dar nici nu a rănit pe nimeni.

8. Anglia și Spania, 1560-1574

Prin 1560, relațiile anglo-spaniole nu erau deloc sincere și cordiale – ceea ce este explicabil. Acest lucru nu este defel surprinzător, ținând cont de apartenența la religii total diferite. Dar suspiciunea comună față de Guise a fost suficientă ca să păstreze o prietenie rezonabilă între cele două puteri. Iată de ce Filip al II-lea a insistat atât pe lângă Papă să nu o excomunice pe Elisabeta. Era de preferat o regină Tudor protestantă pe tronul Angliei unei regine Stuart catolice, atunci când aceasta din urmă era unealta Casei de Guise.

Un pericol potențial pentru relațiile anglo-spaniole îl reprezenta importanța Țărilor de Jos pentru bunăstarea Spaniei (vezi pagina 115). În 1566, Filip al II-lea s-a confruntat cu o rebeliune serioasă în zonă. În mod semnificativ, cauza ei principală a fost tendința regelui spaniol de a trata aceste provincii ca pe niște colonii. Oficialii spanioli subminau, se pare, autoritatea tradițională a marii nobilimi din Consiliul de Stat, care guvernau în provincii. Dacă această tentativă de centralizare era odioasă în ochii nobililor și a notabilităților din orașe, ea era la fel de odioasă și în ochii englezilor – mai ales după ce Filip a trimis o armată sub conducerea ducelui de Alva pentru a reprima rebeliunea (în 1567). Trupe spaniole în porturile Țărilor de Jos și un comandant militar cu o reputație îngrijorătoare, ce avea mână liberă să facă orice pentru a distruge erezia; iată o perspectivă de natură să-i sperie pe cei mai calmi dintre consilierii Elisabetei.

Nu se poate spune că Elisabeta a avut o strategie consecventă în Țările de Jos în deceniile tulburi care au urmat. De multe ori, politica engleză a fost circumstanțială; trebuie să ținem totuși cont de premisele majore ce au stat la baza reacțiilor reginei. În introducerea acestui capitol, am arătat că, pentru Anglia, dominația spaniolă din Țările de Jos era de preferat celei franceze, cu condiția ca această dominație să nu fie impusă cu ajutorul unei armate de ocupație. Iată de ce se încuraja semiindependența tradițională a provinciilor, prin care să se admită legitimitatea cârmuirii habsburgice, limitând-o în același timp. Englezii erau totuși conștienți că, oricât ar fi încercat să-și vâre coada în Țările de Jos, nu erau în stare s-o facă. Elisabeta, cel puțin, era destul de realistă să-și dea seama de acest lucru – dar nu toți consilierii ei aveau aceeași minte limpede.

Prin 1568, rebelii din provincii au suferit numeroase înfrângeri. Doi dintre conducătorii lor, Horn şi Egmont, au fost executaţi. Alţii, inclusiv Wilhelm de Orania [47], au fost învinşi în luptă de Alva. Elisabeta nu era dispusă să angajeze forţele engleze pentru cauza rebelilor, în parte datorită antipatiei pe care o avea în general pentru rebeliuni, după cum am subliniat de atâtea ori pe parcursul acestui capitol, în parte pentru că Anglia nu avea forţa militară necesară să înfrunte un comandant de talia lui Alva într-o bătălie deschisă. Regina învăţase din dezastrul din Franţa din 1563-1564 (vezi pag. 120-121) că, trimiţând un mic corp expediţionar care să sprijine teoretic o revoltă dreaptă şi practic propriile ei interese, nu avea şanse să învingă. Atitudinea cea mai înţeleaptă părea politica de hărţuire. Ea putea face mult rău Spaniei, guvernul englez avea oricând posibilitatea să se dezică de ea şi în plus era aducătoare de profituri.

Mulţi dintre membrii Consiliului de Coroană au întrezărit, cu siguranţă, ce ocazie splendidă pentru a da o lovitură finanţelor spaniole s-a ivit în noiembrie 1568, când corăbiile spaniole lovite de furtună şi urmărite de piraţi s-au adăpostit în porturile din Devon şi Cornwall. La bordul lor se aflau nu mai puţin de 400.000 de florini, destinaţi armatei lui Alva, de care, în final, regina s-a hotărât să profite personal. Banii aparţineau de fapt cămătarilor genovezi; de ce să nu preia ea împrumutul în locul regelui spaniol? Elisabeta a făcut în aşa fel încât banii să nu ajungă la Alva, dar nu se ştie cu precizie ce a urmărit prin asta. Unii istorici au susţinut că această acţiune a fost periculoasă, lipsită de sens şi pirateresică, alţii, că Alva trebuia oprit prin orice mijloace. Episodul este un exemplu de oportunism riscant dar justificat. Există dovezi că Cecil vedea în confiscarea comorii un avantaj pentru Anglia şi pentru cauza protestantă în general, dar că regina a luat această decizie după ce, iniţial, fusese de acord să trimită navele cu toată viteza spre destinaţie. Ea n-a profitat deci cu grabă şi seninătate de prima ocazie ca să facă necazuri Spaniei. Nu dorea, cum s-ar putea crede, să intre într-un conflict serios cu Filip al II-lea. A încercat, fără îndoială, să îi îngreuneze cât mai mult situaţia lui Alva, dar confiscările de nave nu erau deloc

[47] Wilhelm I de Orania, supranumit Taciturnul (1533-1584), membru al unei celebre familii de nobili originari din Germania; a fost unul dintre conducătorii Revoluţiei burgheze din Ţările de Jos împotriva dominaţiei spaniole, *stathuder* din 1579 (titlu dat guvernatorilor de provincii şi comandanţilor militari din Ţările de Jos în timpul stăpânirii spaniole)

neobișnuite în epocă și de aceea regina nu se aștepta la repercusiuni grave. Nu a anticipat, în orice caz, reacția exagerată a irascibilului De Spes, noul ambasador al lui Filip. Acesta îl îndemnase în cei mai duri termeni pe Alva să captureze corăbiile și proprietățile engleze din Țările de Jos – înainte chiar ca Elisabeta să-și anunțe hotărârea de a prelua împrumutul. Alva i-a urmat sfatul, deși fără tragere de inimă, iar englezii au ripostat confiscând proprietățile spaniole din Anglia.

Excomunicarea Elisabetei de către Papa Pius al V-lea, în 1570, a fost discutată pe larg în capitolul 4, pag. 88-91. Pentru moment, vom spune doar că Filip nu a fost consultat de Papă și a avut îndoieli asupra oportunității și a înțelepciunii politice a gestului. El era totuși din ce în ce mai dornic să încurajeze uneltirile împotriva Elisabetei și i-a ordonat lui Alva să pregătească 10.000 de soldați pentru a-i trimite în Anglia, cu ocazia complotului Ridolfi din 1571 (vezi pag. 174-175). La rândul ei, Elisabeta i-a îndemnat pe pirații englezi să atace corăbiile spaniole împreună cu Cerșetorii Mărilor din Țările de Jos. Era perioada în care Anglia și Franța explorau posibilitatea unei alianțe maritale și încheiau Tratatul de la Blois (vezi pag. 122). Dar nu trebuie să tragem concluzia pripită că Anglia și Spania erau acum în mod deschis ostile și că un război era inevitabil. Prin 1573, reprezentanții lui Alva și ai Elisabetei au semnat un tratat (Convenția de la Nymegen) care prevedea reluarea schimburilor comerciale dintre cele două țări. Guvernul englez a încetat, de asemenea, să sprijine raidurile îndreptate împotriva navelor spaniole din Indii. Explicația acestui nou acord este simplă: Spania repurtase victorii militare în Țările de Jos, Franța era încă zguduită de consecințele Nopții Sfântului Bartolomeu, iar a ajuta rebelii care mai rămăseseră în provincii nu mai era o afacere rentabilă. Din nou, politica externă a Elisabetei era dictată de împrejurările imediate; iar în aceste circumstanțe, cea mai bună strategie era o neutralitate declarată. Se evita astfel, cel puțin, confruntarea cu Spania. Iată de ce regina a rezistat presiunilor lui Walsingham și Leicester, care doreau să trimită ajutor deznădăjduitului Wilhelm de Orania. A fost de acord doar cu un sprijin neoficial, permițându-i de pildă lui Orania să recrutezc pentru cauza lui voluntari dintre protestanții englezi.

9. Anglia şi Spania, 1575 - 1578

O schimbare subtilă a politicii externe engleze a apărut prin 1575, când, în loc să-şi păstreze neutralitatea şi imparţialitatea, Elisabeta s-a oferit să fie mediator în negocierile dintre Orania şi spanioli. Motivele erau bineînţeles egoiste. Ea a sugerat un compromis: să se garanteze redarea "libertăţilor" provinciilor iar în schimb rebelii să accepte conducerea habsburgică. Astfel Anglia ar fi fost în siguranţă şi antipatia reginei pentru orice formă de rebeliune ar fi fost satisfăcută. Această modificare de atitudine era răspunsul la o anumită schimbare survenită în situaţia politică şi militară. Pentru o bucată de vreme a existat părerea că o nouă ofensivă spaniolă putea fie să zdrobească rebelii, fie să-i silească să ceară ajutor militar francezilor: oricare dintre aceste variante era profund îngrijorătoare din punctul de vedere al englezilor. Situaţia a cunoscut o nouă răsturnare în 1576, când armata spaniolă neplătită s-a răzvrătit, a jefuit oraşul Antwerp şi şi-a ridicat împotrivă toate provinciile Ţărilor de Jos. În replică, Statul Major al Ţărilor de Jos s-a întrunit şi a cerut îndepărtarea trupelor spaniole şi restituirea "libertăţilor" provinciilor. Termenii în care a fost concepută această cerere, cunoscută sub numele de "Pacea din Ghent", erau exact cei pe care îi dorise Elisabeta. În semn de aprobare, ea a oferit imediat un împrumut de 100.000 de lire Statului Major, pentru cazul în care spaniolii ar fi refuzat să accepte condiţiile.

Spania nu avea de fapt posibilitatea să refuze. Noul Guvernator General al Ţărilor de Jos, Don Juan, a acceptat condiţiile şi a semnat Edictul Perpetuu la începutul anului 1577, iar armata spaniolă s-a retras din provincii. Dar edictul nu avea să trăiască cât îi spunea numele. Slăbiciunea spaniolilor era temporară, dar neînţelegerile dintre provincii, dezbinate din motive religioase şi din pricina unor permanente disensiuni erau o constantă. Pe la mijlocul anului 1577, trupele spaniole erau din nou în Ţările de Jos, iar în conflict intervenise un nou motiv de îngrijorare: pericolul unui atac francez comandat de Ducele de Anjou (vezi pag. 123-124). Ţeama Elisabetei transpare clar din faptul că a oferit nu doar un împrumut neîntârziat de 100.000 de lire, ci şi trupe engleze pentru cazul că cele franceze ar fi intrat în luptă. A fost trimis un emisar la Filip, cu misiunea de a-l convinge să respecte Tratatul de pace, dar, date fiind dezbinarea dintre provincii şi faptul că acestea

fuseseră învinse de spanioli la Gembloux în 1578, șansele de reușită erau minime – ceea ce s-a și întâmplat. Chiar și așa, Elisabeta nu și-a trimis soldații în Țările de Jos. Motivele Elisabetei au fost diverse – nehotărârea, teama de consecințele unui război cu Spania, părerile contradictorii ale consilierilor. Era mai sigur să plătești un mercenar (ca John Casimir din Palatinate) decât să angajezi Anglia într-un conflict ale cărui urmări nu puteau fi prevăzute. Angajarea lui Casimir s-a dovedit însă mai mult decât inutilă. Oamenii lui erau mai cu seamă protestanți germani care și-au petrecut timpul atacând și profanând bisericile catolice olandeze. Unicul efect a fost întețirea urii dintre calviniști și catolici, pe tot cuprinsul provinciilor.

Singura concluzie realistă este că, spre sfârșitul anului 1578, politica externă elisabetană era total dezorganizată. Ea urmase linia tradițională: aceea de a împiedica o mare putere continentală să ajungă să controleze în asemenea măsură Țările de Jos încât să poată să se folosească de ele ca de o bază de invazie asupra Angliei. Nici una dintre acțiunile Elisabetei nu contribuise prin nimic la soluționarea problemei în acord cu interesele țării sale. Nu reușise decât să se înstrăineze de Spania, fără ca în schimb să câștige încrederea Țărilor de Jos. Exista chiar perspectiva nefericită a unei victorii totale a Spaniei, care se afla în plină ascensiune. În 1580, Filip al II-lea a invadat Portugalia; în mai puțin de un an, devenise Regele Portugaliei și comandantul unei flote splendide. Între timp, noul Guvernator General, Ducele de Parma, s-a dovedit tot atât de amator să exploateze dezbinarea dintre provincii pe cât era să le învingă pe câmpul de luptă. Olanda rezista încă, dar pentru câtă vreme?

Filip avea suficiente resurse pentru a lansa un atac împotriva Angliei și se părea că era și dispus s-o facă. În 1579 și 1580 a oferit ajutor expedițiilor în Irlanda ce fuseseră trimise cu binecuvântarea papală. Din moment ce nu avea nimic de câștigat nici din neutralitate, nici din medierea în Țările de Jos, Elisabeta s-a simțit datoare să finanțeze o intervenție franceză sub comanda ducelui de Anjou (vezi pagina 124); între două rele, l-a ales probabil pe cel mai mic. Walsingham nota că regina era chiar dispusă să accepte perspectiva înlocuirii conducerii spaniole a provinciilor olandeze cu una franceză. Dar francezii au refuzat suveranitatea oferită de olandezi. În fine, se părea că Anglia va fi nevoită să suporte cheltuielile și riscurile unui ajutor masiv pentru provincii.

Însă Elisabeta continua să ezite. Scrisorile prin care se ordona trimiterea unor forțe expediționare pentru a elibera Antwerpul – aflat într-o situație disperată – erau pregătite, dar ea era atât de nehotărâtă încât nu reușea să le semneze. Doar vestea că Filip a capturat vasele engleze ancorate în porturile spaniole a convins-o să încheie tratatul cu olandezii. Poate că Filip nu intenționase să includă aceste corăbii în flota lui de invazie, dar englezilor așa li s-a părut. În conformitate cu prevederile Tratatului de la Nonsuch (1585), Elisabeta a trimis în Țările de Jos 5.000 de pedestrași și 1.000 de cavalerești, împreună cu un comandant englez. I s-a încredințat guvernarea orașelor olandeze Brill și Flushing ca o garanție pentru cheltuieli, dar a refuzat să devină suveranul provinciilor. Din punctul ei de vedere, tronul era un dar de la Dumnezeu: supușii nu aveau nici un drept să ofere această demnitate cuiva. În completarea Tratatului din Nonsuch, o flotă condusă de Drake a fost trimisă să atace flota spaniolă din Caraibe și să elibereze corăbiile engleze confiscate de Filip. Ar fi totuși o greșeală să deducem că Elisabeta ar fi fost hotărâtă să înceapă un război cu Spania. Chiar și în acest stadiu, ea păstrase legătura cu Parma în speranța unei soluții de compromis.

10. Expediția în Țările de Jos

Regina era atât de nehotărâtă încât nici Drake, nici Leicester – care era comandantul trupelor destinate Țărilor de Jos – nu puteau fi siguri că ordinele pe care le primeau nu vor fi revocate în ultimul moment. Misiunea lui Leicester ar fi înfricoșat orice soldat sau conducător militar, oricât de experimentat; din păcate, el nu era nici una, nici alta. Din corespondența lui cu Burghley și Walsingham, ne apare ca un om care nu știa prea bine ce are de făcut, veșnic fără bani, incapabil să înlăture dezbinarea dintre nobilii olandezi sau suspiciunea lor crescândă față de intențiile reginei. Era perfect conștient de limitele sale ca șef militar și s-a chinuit mult timp s-o convingă pe Elisabeta să-i îngăduie veteranului Sir William Pelham să i se alăture. Dar Pelham datora bani reginei, iar ea nu voia să-l lase să plece fără să plătească. Bietul Leicester a fost nevoit să înfrunte furia ei și cu altă ocazie, atunci când a acceptat titlul de Guvernator General. Crescendo-ul și descrescendo-ul furiei din glasul

ei aminteau de rostirea unei sentințe. Atitudinea ei – datorată în parte invidiei și în parte temerii că acest titlu se punea în calea oricărei negocieri posibile cu Parma – s-a adăugat șirului de mizerii la care era supus Leicester. Din scrisorile lui rezultă că era tot atât de speriat de dizgrația în care căzuse pe cât era de situația militară, din ce în ce mai grea. El s-a confruntat cu un nou dezastru atunci când unele orășele au trecut pur și simplu de partea lui Parma, atrase de promisiunile acestuia; "gloanțele de aur", cum le-au numit contemporanii. Iată ce scria Leicester Consiliului de Coroană, în iulie 1586:

> Dacă domniile voastre vor afla motivul unei așa de neașteptate trădări a târgurilor acestea, vă conjur a mai lua în seamă și acestea... Nu cred că de vină este ispitirea din partea prințului [de Parma], căci el are puține de oferit; nici jindul după stăpânirea spaniolilor, pe care până și papistașii o urăsc; nici neplăcere pentru cârmuirea Maiestății Sale, sau pentru cea a trimișilor ei... dar e limpede că nu putem vedea altă pricină decât credința înrădăcinată și nu lipsită de temei că Maiestatea Sa nu-i iubește din toată inima... Cât despre mine, ceea ce un om fără bani, fără sprijin sau oricare alte mijloace trebuincioase, într-o stare așa de amărâtă și în bătaia vântului mereu, poate face, am să mă străduiesc să fac, cu toate puterile mele...

În scrisoarea lui, Leicester avea grijă să arunce vina pe oricine în afară de el însuși. Dar lipsa lui de discernământ, ca și desele izbucniri de răutate ale reginei, au dus la destrămarea bunelor relații dintre olandezi și englezi. Un exemplu elocvent este numirea lui Sir William Stanley în fruntea nou cuceritului orășel Deventer, în 1587. Din cauza trecutului său, Stanley nu era nici pe departe cel mai indicat: era catolic și luptase ca mercenar pentru ducele de Alva. Statele Generale au protestat fără nici un succes, iar el avea să răsplătească încrederea lui Leicester predând orașul spaniolilor.

O trecere în revistă a situației de la sfârșitul anului 1578 vădește un eșec general. Leicester s-a întors pentru a doua și ultima oară în Anglia. Regina cheltuise o mulțime de bani, dar n-a înțeles niciodată că e nevoie să cheltuiești și mai mult, dacă împrejurările o cer. Alesese omul

nepotrivit pentru a o reprezenta în Țările de Jos și nici nu l-a sprijinit, atunci când el a ajuns acolo. Negocierile intermitente dintre Elisabeta și Parma n-au dus la nici un rezultat, iar spaniolii făceau preparative militare pentru o invazie în Anglia. S-ar putea chiar ca amestecul englezilor în Țările de Jos să fi jucat un rol decisiv în hotărârea lor de a ataca: dacă invazia ar fi reușit, ar fi lăsat provinciile fără aliați. De altfel, instrucțiunile lui Filip pentru comandanții săi militari arată că nu avea nici o intenție să anexeze Anglia imperiului său. Condițiile lui de pace, în cazul în care ar fi învins, erau ca englezii să se retragă din Țările de Jos iar catolicii din Anglia să se bucure de mai multă toleranță. Dacă țara se confrunta cu perspectiva unei invazii, acest lucru era în mare parte din vina Elisabetei. Oare nu tocmai evitarea unor astfel de situații era unul dintre obiectivele majore ale politicii externe? Pentru a evalua gravitatea greșelilor tactice ale reginei trebuie însă să vedem în ce măsură un atac spaniol avea șanse reale să reușească.

11. 1588: Invincibila Armada

Ca o ironie a soartei, Țările de Jos au scăpat de amenințarea lui Parma datorită, cel puțin în parte, schimbării centrului de interes al Spaniei către proiectata invazie în Anglia, cât și implicării sale crescânde în afacerile tulburi ale Franței (vezi pag. 125-126). Parma a primit ordin să renunțe la orice campanie în provincii și să se pregătească pentru fuziunea cu Armada – uriașa flotă spaniolă, care trebuia să protejeze traversarea Ducelui din Flandra în Kent. Oamenii lui Parma urmau să călătorească în vase cu fundul plat. Erau aproximativ 17.000 de soldați în armata de invazie din Flandra, cărora trebuiau să li se adauge cei 6.000 de oameni ai Armadei, de îndată ce ar fi pus piciorul pe pământul englez.

În iunie 1588, Parma i-a scris lui Filip al II-lea epistola de mai jos. Ea a ajuns după plecarea Armadei.

1 Ducele [de Medina Sidonia, comandantul Armadei] va afla cu deosebire din rândurile mele că nu pot a mă abate câtuși de puțin de la planul hotărât, ori de la poruncile răspicate ale Maiestății Voastre... Cât despre întâlnirea mea cu el, va vedea

5 limpede cum cu bărcile acestea mici, joase, netede, făcute a pluti pe râuri și nu pe mare, nu mă pot abate de la drumul drept, scurt de traversare, după cum ne-am înțeles. Mare va fi îndurarea Domnului dacă, chiar cu trecerea păzită și fără corăbii dușmane pe canal, vom ajunge pe celălalt țărm cu asemenea
10 bărci. Cât despre riscul de a le pierde abătându-ne de la drumul care s-a hotărât... de-ar fi să încerc una ca asta mergând în întâmpinarea Ducelui și de-ar fi să întâlnim englezi înarmați ori corăbii de pirați, ei ne-ar putea nimici cu cea mai mare ușurință.

Armada a pierdut, firește. Oare de vină a fost doar planul prost întocmit? Succesul său depindea în egală măsură de capacitatea Armadei de a învinge orice inamic olandez sau englez s-ar fi ivit pe mare, de existența unor căi de comunicație perfecte între Parma și Sidonia, de pregătirile făcute de cei doi duci, de vreme bună și de o sincronizare precisă (trupele nu puteau fi îmbarcate decât în timpul fluxului). Absența oricăruia dintre acești factori putea compromite întreaga operațiune. Iată de ce dintotdeauna un atac împotriva Angliei a fost o aventură cu puține șanse de reușită.

Armada a ajuns pe Canalul Mânecii prin luna iulie a anului 1588. A avut de întâmpinat o rezistență formidabilă din partea flotei engleze. Datorită mai ales reformelor lui John Hawkins, trezorierul Marinei, corăbiile acesteia erau ușor de manevrat și bine înarmate. Eficiența lor fusese deja dovedită în expediția victorioasă din Cadiz, în 1587, când sub conducerea lui Francis Drake englezii au reușit să distrugă multe nave spaniole aflate în radă și chiar să scoată din circulație Armada pentru un an întreg. Englezii dispuneau de 153 de tunuri cu bătaie lungă, față de cele numai 21 ale spaniolilor. Acest avantaj nu era suficient pentru a-i alunga pe spanioli, dar i-a împiedicat să-și folosească tactica favorită, abordajul. Armadei i-a fost imposibil să-i învingă pe englezi. Flota lor, aflată sub conducerea Amiralului Howard și a lui Francis Drake, era aproape neatinsă atunci când spaniolii au ancorat la Calais, pe 27 iulie.

În aceste condiții, Parma ezita să înceapă traversarea. Motivul nu era doar continua prezență a englezilor. Olandezii erau, la rândul lor, neînvinși pe mare; ar fi putut profita de ocazie ca să atace șlepurile

lente de care dispunea Ducele. Medina Sidonia spera că Parma va risca traversarea, bazându-se pe slaba protecție a Armadei. Nu era însă sigur nici unde se afla exact Parma și nici în ce măsură era acesta pregătit, iar Parma, la rându-i, nu s-a grăbit să îl informeze. Colac peste pupăză, englezii au trimis nave de război împotriva Armadei ancorate. Medina Sidonia a presupus că este vorba de bombele plutitoare deja familiare și a ordonat plecarea imediată. Unele vase și-au tăiat ancorele – măsură ce s-a dovedit nechibzuită în săptămânile ce aveau să urmeze, fiindcă vremea s-a înrăutățit brusc. Bătălia de la Gravelines din 29 iulie avea loc departe de coasta Flandrei. Spaniolii au încercat să ajungă destul de aproape de corăbiile engleze ca să le poată aborda, iar englezii i-au bombardat de la cea mai mare distanță posibilă; tactica englezilor s-a vădit a fi cea mai eficientă. Deși doar trei dintre vasele sale au fost scoase din luptă, Medina Sidonia a fost nevoit să dea semnalul de retragere. Vântul aspru a împins Armada spre coasta de nord a Scoției și spre vestul Irlandei; furtunile și lipsa atâtor ancore au scufundat jumătate din flota învinsă. Punctul de vedere al englezilor din epocă – "Dumnezeu a suflat asupra lor și i-a împrăștiat" – are meritul că recunoștea importanța pe care vremea proastă a avut-o în distrugerea unei bune părți din flota invadatoare. Dacă spaniolii ar fi avut în Țările de Jos un port cu apă adâncă în care să se poată adăposti și unde să-și poată repara navele, superioritatea armamentului englez n-ar mai fi contat atât de mult.

Pentru a înțelege exact cât de serioasă era amenințarea Armadei, să vedem cum ar fi făcut față Parma trupelor engleze, luptând pe terenul lor, în eventualitatea că flota spaniolă și-ar fi dus misiunea la îndeplinire. Cei 23.000 de soldați ai Habsburgilor s-ar fi confruntat cu miliția coastei de sud, ce număra aproximativ 27.000 de pedestrași și 2.500 de călăreți, la care s-ar fi adăugat cei 16.500 de ostași aflați sub ordinele lui Leicester, la Tilbury. Garda personală a Elisabetei cuprindea 16.000 de oameni. Nici nu am mai pus la socoteală milițiile din nord. Superioritatea numerică poate totuși să inducă în eroare: regina nu-și putea permite să întrețină o armată profesionistă, în stilul habsburgic. Este adevărat că se făcuseră unele tentative de îmbunătățire a pregătirii soldaților, prin 1570, dar numai o zecime din efectivul milițiilor beneficiase de pe urma lor. Banii necesari antrenamentelor și mobilizării trupelor proveneau în

mare parte de la gentlemani al căror patriotism era temperat de dorința firească de a se sustrage de la plata impozitelor. Burghley însuși plătea o subvenție care fusese calculată ca și cum venitul său anual ar fi fost doar de 133 de lire și 6 șilingi, în timp ce, în realitate, averea lui se ridica la multe mii de lire. Miliția avea, în consecință, un buget insuficient și nu putea face față unei armate experimentate, în fruntea căreia se afla unul dintre cei mai cunoscuți maeștri în arta războiului. A fost cu atât mai bine că englezii n-au fost puși la încercare. Pe de altă parte, nici Parma nu era sigur pe forțele sale. În martie 1588, el îi scria lui Filip:

> Chiar dacă Armada ne-ar trimite 6.000 de spanioli, după cum ne-a fost înțelegerea – și de-ar fi dintre cei mai voinici oameni pe care îi are – tot aș avea prea puțini ostași... De-ar fi să pun piciorul pe țărm, ar trebui să ducem luptă după luptă. Aș pierde oameni din pricina rănilor și a boalelor. Aș fi nevoit să las garnizoanele bine întărite din porturi și orașe, ca să-mi păstrez deschise căile de comunicare; și în scurt timp armatele mele ar scădea astfel așa de mult că n-ar mai putea ține piept la atâția dușmani.

12. Anglia ca putere maritimă

Nu trebuie să supraestimăm forța navală engleză din cauza eșecului Armadei. Elisabeta a folosit Marina în luptă dar nu și-a putut permite să întrețină o armată profesionistă; problema era că cele mai multe dintre expediții erau, măcar în parte, finanțate de particulari. Prin urmare, comandanții lor erau interesați în special de jaf și aveau tendința să ignore ordinele dacă li se ivea prilejul unor furtișaguri serioase în altă parte. În 1589, de exemplu, Drake și Norris răspundeau de o puternică forță de atac ce avea misiunea să provoace o revoltă împotriva lui Filip al II-lea ca Rege al Portugaliei. Contribuția Elisabetei la această aventură fusese de 49.000 de lire, iar restul cheltuielilor au fost suportate de diferiți negustători. Mai mult, comandanții au fost instruiți să distrugă ce mai rămăsese din înfrânta Armada în Santander și San Sebastian și apoi să intercepteze corăbiile spaniole pline de comori din Azore. În realitate, fiindcă portughezii din Lisabona nu s-au răzvrătit, atacul

planificat împotriva Armadei a fost dat uitării; nu însă şi faptul că expediţia fusese parţial subvenţionată de negustori. Corăbiile engleze au ridicat pânzele şi s-au îndreptat spre Azore şi spre desfătările jafului. Vânturile potrivnice le-au împiedicat să ajungă la destinaţie. La întoarcerea în Plymouth, pe lista victimelor erau peste 11.000 de nume; un preţ prea mare pentru un eşec total. La fel s-a întâmplat când Hawkins a născocit un plan pentru a opri afluxul de comori spaniole dinspre coloniile de peste mări către ţara mamă, aşa-numita "blocadă a argintului", ce s-a bazat mai degrabă pe atacuri pirateşti dezordonate decât pe acţiunea concertată a flotei engleze. S-ar fi putut dovedi totuşi o întreprindere profitabilă – şi o parte din bani au ajuns în trezoreria Coroanei – dar a fost prea riscantă ca să fie cu adevărat eficientă. Dacă scufundarea a peste 1.000 de vase spaniole şi portugheze a slăbit în mare măsură supraputerea economică reprezentată de Spania, ce ar fi realizat oare o campanie bine organizată?

În plus, aceste raiduri n-au putut împiedica constituirea a încă două Armade, în anii 1590. În 1597, flota engleză era atât de slab pregătită încât spaniolii, aflaţi în drum spre Irlanda, au avut cale liberă prin Canalul Mânecii. Furtunile au salvat Anglia a doua oară.

13. Concluzii

La moartea lui Filip, în 1598, Spania era foarte slăbită după conflictul din Ţările de Jos. Olandezii exploataseră starea de nemulţumire a trupelor spaniole neplătite şi repurtaseră victorii impresionante, salvând provinciile din nord (care erau acum cunoscute sub numele de Provinciile Unite [48]). Cât depre francezi, Henric al IV-lea încheiase o triplă alianţă

[48] Este momentul să vorbim puţin despre contextul în care a avut loc această separare şi, în general, despre motivele ei. Ţările de Jos cuprindeau acele teritorii din NV Europei aflate între Ems, Marea Nordului, colinele din Artois şi masivul Ardenilor; adică Olanda, Belgia, Luxemburgul şi NE Franţei de astăzi. Au aparţinut Burgundiei până în 1477, când Maria de Burgundia, fiica şi moştenitoarea lui Carol Temerarul, s-a căsătorit cu Maximilian de Austria, şi au devenit posesiune habsburgică în 1515, când le-a moştenit Carol Quintul. În timpul lui, existau 17 provincii distincte, pe care le conducea în cadrul Imperiului. S-au succedat apoi două guvernatoare: Margareta de Austria (1519-1530) şi Maria de Ungaria (1531-1555), într-o perioadă de mare expansiune

cu Provinciile Unite și cu Anglia, în 1596 (vezi pag. 125-126). Prin 1598, între Franța și Spania era pace dar persista acea antipatie reciprocă atât de convenabilă, din punctul de vedere al englezilor. Conflictul dintre Anglia și Spania a continuat însă până în 1604, când succesorul Elisabetei, Iacob I, avea să-i pună capăt.

Elisabeta părea să-și fi îndeplinit într-o oarecare măsură majoritatea țelurilor și obiectivelor politicii sale externe. Evitase orice invazie din partea vreunei puteri străine, fie ea Spania habsburgică sau Franța familiei de Guise. Anglia nu fusese înrobită altei țări și nu-și pierduse libertatea de acțiune. În ciuda datoriilor, Coroana nu ajunsese la faliment, ca cea a Spaniei. Totuși, depresiunea economică ce a urmat încetării relațiilor comerciale cu spaniolii au creat multe nemulțumiri în rândul englezilor, ceea ce transpare și din atitudinea din ce în ce mai certăreață și cârtitoare a membrilor Parlamentului, în ultimii ani de domnie. Pe de altă parte, războiul cu Spania dăduse celor care dețineau capital posibilitatea să obțină profituri mari din piraterie. Banii și experiența câștigate din raidurile îndreptate împotriva coloniilor și vaselor spaniole au stat la baza fondării unor companii importante ca East India Company (în 1600) și ulterior, sub domnia lui Iacob I, a altora ca Virginia Company (în 1606) sau Newfoundland Company (în 1610). Se poate conchide că politica elisabetană a reușit să apere interesele economice – măcar cu întârziere și măcar pe ale unora.

---

economică și de înflorire a ideilor Reformei. În 1555, Filip al II-lea i-a succedat tatălui său ca prinț al Țărilor de Jos; avea să ducă o politică absolutistă și ostilă față de protestanți între 1559-1567 (guvernatoare era Margareta de Parma), ridicând împotrivă-i atât masele populare, cât și nobilimea. În 1567, ducele de Alva a devenit guvernator și a inițiat o represiune nemiloasă contra Fladrei, Hainautului și provinciilor din nord, care se ridicaseră la luptă; ca urmare, a luat naștere o revoltă generală a Olandei și a Zelandei (1568), condusă de Wilhelm de Orania. Răzvrătiții au câștigat de partea lor Brabantul, Hainautul, Flandra și Artoisul. Pacea de la Gand, încheiată în 1576, a marcat expulzarea trupelor spaniole și revenirea la principiile toleranței religioase. În 1579, provinciile din sud, în marea lor majoritate catolice, s-au supus Spaniei prin Uniunea din Arras, în timp ce cele din nord, calviniste, au proclamat Uniunea din Utrecht, ce avea să pună bazele Provinciilor Unite. În 1581, acestea din urmă au repudiat oficial autoritatea lui Filip al II-lea și au continuat lupta împotriva Spaniei, cu excepția unei pauze de 12 ani (între 1609 și 1621). Tratatul din Münster (1648) a însemnat recunoașterea oficială a independenței Provinciilor Unite, cu excepția provinciilor meridionale, care au rămas posesiune spaniolă.

Obiectivele reginei s-au schimbat radical o dată cu trecerea anilor. Prejudecata că Franța este dușmanul natural al Anglici a fost dată uitării când Spania a devenit un mare pericol la adresa Țărilor de Jos. Adversitatea crescândă față de spanioli și relațiile din ce în ce mai strânse cu Franța reflectau această schimbare. Dar un obiectiv constant a fost asigurarea unui grad de independență pentru Țările de Jos, suficient pentru a menține securitatea și comerțul englez: ceea ce în linii mari s-a și realizat. Provinciile din sud au rămas sub stăpânire spaniolă, dar nu și cele din nord. E dificil de spus în ce măsură a fost acest lucru meritul reginei: Filip al II-lea considera implicarea Elisabetei destul de periculoasă ca să justifice cheltuielile și primejdiile folosirii Armadei. Olandezii erau însă mai puțin convinși de valoarea ajutorului ezitant și lipsit de entuziasm al Elisabetei. Din punct de vedere militar, sprijinul englezilor a avut o valoare îndoielnică, regina purtând de această dată întreaga răspundere. Leicester a fost o alegere greșită pentru funcția de comandant militar, iar modul în care ea s-a purtat cu el n-a fost de natură să-i compenseze defectele. Nici tentativele ei mai curând disperate de a negocia cu Parma în ajunul războiului cu Spania n-au făcut-o mai dragă olandezilor, fiindcă ele demonstrau nu doar lipsa de entuziasm pentru un conflict pe scară largă cu spaniolii, ci și faptul că încerca pe cât posibil să-l evite. Dovedeau de asemenea că era conștientă de pericolele reale ale unui astfel de conflict.

Trebuie spus că Anglia a fost norocoasă să scape de cea mai rea dintre consecințele războiului cu Spania: anume, venirea trupelor spaniole pe pământ englez. Concluzia inevitabilă este că succesele politicii externe elisabetane s-au datorat în bună parte norocului și unor circumstanțe ce nu țineau de controlul Elisabetei. Aliații ei au fost asasinatele sosite la momentul oportun, greșelile făcute de adversari, condițiile meteorologice și falimentul spaniol. Acesta era genul de aliați care îi erau pe plac: nu costau bani.

Unii istorici au susținut că Elisabeta a urmărit și alte scopuri, dincolo și mai presus de acestea, îndreptate spre un interes personal îngust, ce marcau ruptura cu politica predecesorilor săi. În opinia lui Simon Adams, ea dorea ca supușilor ei protestanți, conducătorii catolici să le acorde libertatea conștiinței; ar fi o explicație pentru relațiile ei complicate cu olandezii și pentru maniera bizar de ezitantă în care i-a ajutat. Există

aici un sâmbure de adevăr, deși este puțin probabil că, pentru ea, asigurarea libertății religioase era exclusiv o chestiune de principiu. În probleme ce țineau de religie, ea a evitat persecuțiile doar când exista un avantaj politic și avantajul politic, mai curând decât atașamentul la ideea de toleranță, a stat în spatele încercărilor sale de a-l determina pe Filip al II-lea să acorde libertăți religioase calviniștilor din Țările de Jos. O asemenea toleranță i-ar fi împiedicat pe spanioli să dețină controlul absolut al provinciilor, acel control pe care politica externă elisabetană s-a străduit din răsputeri să-l evite.

Elisabeta nu-i vedea cu ochi buni pe consilierii care încercau să impună apărarea și promovarea Protestantismului internațional ca scop în sine al politicii externe a Angliei. Lipsa ei de entuziasm a fost probabil un noroc, fiindcă țara n-avea suficiente resurse ca să-și mențină statutul de protectoare a Protestantismului în măsura în care doreau fanaticii. Pe de altă parte nu suporta să ajute și să fie complicea rebelilor, dar asta n-a împiedicat-o să-i susțină. A acordat sprijin militar celor ce luptau împotriva monarhilor legitimi în Țările de Jos, Scoția și Franța. Gestul ei stă mărturie că politica externă engleză a fost nevoită nu numai să răspundă la evenimente ce-i scăpau de sub control, ci și să urmărească obiective pe termen scurt, de multe ori riscante și de multe ori în dezacord cu părerile personale ale reginei.

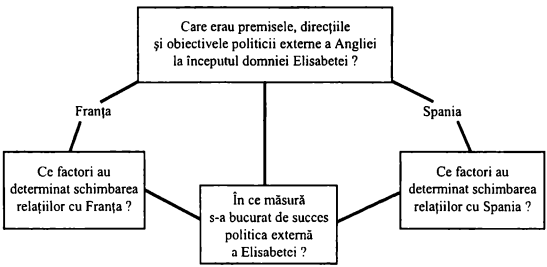

Sumar - Elisabeta, Franța și Spania

În fine, a mai existat o îmbunătățire crucială a politicii externe, care a separat domnia Elisabetei de trecut. Politica externă elisabetană nu a slujit gloria personală a monarhului sau pe cea dinastică. Asta nu înseamnă că Elisabeta nu și-a urmărit mai presus de orice interesele personale; pur și simplu locul ei nu era pe câmpul de luptă. Războiul era o scenă ideală pentru extravaganțele lui Henric al VIII-lea, dar nu se potrivea de loc cu Regina Fecioară.

***Să luăm notițe despre** "Elisabeta, Franța și Spania"*

Acest capitol este destul de lung și plin de detalii. Notițele dumneavoastră sunt probabil la fel, așa că e bine să rețineți niște idei principale asupra subiectului. Rezumatul de mai jos vă poate fi util, pentru că face conexiunea între materialul faptic și criteriile teoretice de care aveți nevoie în evaluarea politicii externe – adică direcțiile ei, obiectivele pe termen scurt și premisele sale fundamentale.

1. Introducere
   Cu ce dificultăți se confruntau factorii decizionali în politica externă?
2. Direcții și obiective în politica externă
   Care sunt principalele întrebări pe care și le pun și la care încearcă să răspundă istoricii?
   Subliniați diferențele dintre direcții și obiective.
3. Premise majore ale politicii externe
   Care erau premisele majore legate de modul în care trebuie condusă politica externă și de obiectivele ei, în perioada respectivă?
4. Politica externă în primii ani de domnie (1558-1559)

4.1. Prevederile tratatului de la Cateau-Cambrésis.

4.2. Motivele intervenției engleze în Scoția. Tratatul de la Edinburgh.

5. Relațiile cu Franța, 1562-1583

5.1. Anglia intervine în Franța.
   Care au fost motivele intervenției Angliei? Ce implicații a avut eșecul englezilor în evoluția ulterioară a politicii externe?

5.2. Ce schimbări au survenit după 1564 în atitudinea Angliei față de Franța? Care au fost motivele acestor schimbări?

5.3. Consecințele masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu (1572).
5.4. Negocierile pentru căsătoria cu Anjou. Cum au început aceste negocieri și de ce au eșuat? Prin ce este relevant acest episod pentru înțelegerea modului în care era condusă politica externă?
6. Franța, 1584-1603
Amestecul lui Filip al II-lea în Franța – motive. De ce a trimis Elisabeta trupe în Franța?
7. Relațiile cu Franța: concluzii
Ce schimbări au intervenit în politica externă engleză și din ce cauze? Comentați pe scurt succesul acestei politici.
8. Anglia și Spania, 1560-1574
8.1. Relațiile anglo-spaniole în jurul anului 1560.
De ce relațiile anglo-spaniole au rămas relativ bune în această perioadă?
8.2. Revolta din Țările de Jos, 1566.
Care au fost cauzele ei? De ce constituia un motiv de îngrijorare pentru Anglia? Ce urmăreau Elisabeta și consilierii săi?
8.3. O confruntare între Spania și Anglia?
Evaluați dovezile pro și contra acestui punct de vedere. Referiți-vă la confiscarea împrumutului spaniol, la Tratatul de la Blois, la Convenția din Nymegen și la atitudinea lui Wilhelm de Orania.
9. Anglia și Spania, 1575-1578
9.1. Elisabeta se oferă să medieze conflictul dintre Spania și provincii. Ce motive avea?
9.2. Pacea din Ghent.
Cum s-a ajuns la aceste tratative și de ce au eșuat? Cum a reacționat Elisabeta la acest tratat și la întoarcerea victorioasă a trupelor spaniole? Ce măsuri a luat în apărarea Țărilor de Jos?
9.3. Bilanțul situației în 1578.
În ce măsură a reușit Elisabeta să-și îndeplinească obiectivele în Țările de Jos?
9.4. Expediția lui Anjou.
Referiți-vă și la 5.4. Amintiți-vă de ce Elisabeta a sprijinit Franța în apărarea Țărilor de Jos.
9.5. Tratatul de la Nonsuch (1585).

Prevederile tratatului şi motivele pentru care Elisabeta a încheiat acest tratat.

10. Expediţia în Ţările de Jos

10.1. Ce rezultat a avut această incursiune? De ce a eşuat?

11. 1588: atacul Armadei şi urmările sale

11.1. Ce motive avea Filip al II-lea să dorească să atace Anglia?

11.2. De ce a fost înfrântă Armada?

11.3. În ce măsură Armada reprezenta o ameninţare?

12. Anglia ca putere maritimă

12.1. Cât era de mare forţa marinei militare engleze?

13. Concluzii

Încercaţi să faceţi notiţele pentru această parte cât mai concise cu putinţă, pentru că aveţi deja toate detaliile în notiţele anterioare. Prezentaţi pe scurt cele două centre de interes ale istoricilor: a) evaluarea succeselor şi eşecurilor politicii externe elisabetane şi b) exemple de schimbări în politică şi motivele acestor schimbări.

***Să răspundem la întrebări eseu despre** "Elisabeta, Franţa şi Spania"*

Temele eseurilor sunt de obicei de două feluri. Există teme generale, ce vizează politica externă în totalitate; în acest caz, deşi Franţa şi Spania vor fi subiectele principale, trebuie să vă referiţi şi la Irlanda şi Scoţia (vezi capitolul 6). Există însă şi teme legate strict de Franţa, Spania sau Ţările de Jos.

Întrebările din prima categorie vor necesita o evaluare critică a comportării Elisabetei. Pentru o abordare eficientă a eseului este obligatoriu să prezentaţi scopurile şi obiectivele reginei.

În lista de mai jos veţi găsi o serie de întrebări "provocatoare". Majoritatea studenţilor consideră că cel mai greu lucru, la un eseu, este să "intri în el", şi de aceea multe dintre îndrumările pentru studiu din această carte s-au concentrat pe ceea ce este necesar unei introduceri eficiente. Amintiţi-vă de propoziţiile standard menite să vă ajute să depăşiţi această dificultate, ca de exemplu: "Intenţionez să demonstrez că...". Nu uitaţi că argumentaţia dumneavoastră trebuie să-şi recunoască limitele şi să dezbată şi eventualele păreri alternative. Expresia "Pe de altă parte..."

poate fi un început pentru o asemenea dezbatere. Încercați această tehnică la întrebările 1 și 3 din setul de mai jos.

1. "Succesele Elisabetei în politica externă s-au datorat în cea mai mare parte norocului". În ce măsură sunteți de acord cu această afirmație?
2. Care erau țelurile Elisabetei în politica externă? În ce măsură au fost duse la îndeplinire?
3. "Politica externă engleză era inconsistentă pentru că nu urmărea scopuri clare, ci era o simplă reacție la situații de criză, pe măsură ce ele apăreau". În ce măsură sunteți de acord cu această declarație?
4. Cum și de ce s-a schimbat politica externă elisabetană pe parcursul domniei?
5. Care au fost factorii care au influențat modul de conducere a politicii externe elisabetane?

Întrebarea 5 este destul de directă, totuși o persoană neavizată poate fi indusă în eroare. Majoritatea cititorilor știu că istoricii obișnuiesc să clasifice "factorii" în "economici", "religioși", "politici" etc. Ar fi însă prea complicat dacă ați aborda întrebarea 5 în această manieră. Cel mai bine este să corelați factorii cu cauzele. În definitiv, deși obiectivele tradiționale în Țările de Jos erau parțial economice, ele erau și parțial politice și, datorită Reformei, și parțial religioase. Cea mai bună metodă de abordare este cea cu "scopuri și obiective". Va trebui de asemenea să arătați, nu doar cine controla politica externă, ci și în ce măsură deciziile sale puteau fi de multe ori o simplă reacție la evenimente ce nu erau controlate de Anglia. O idee bună ar fi să oferiți o indicație asupra preocupărilor centrale ale politicii. Țările de Jos, de pildă, tindeau să domine gândurile și eforturile englezilor.

Al doilea tip de subiecte necesită, în mod similar, evaluarea politicii Elisabetei, dar într-o manieră mai amănunțită și mai precisă. Ar fi cu totul greșit să recapitulați ca pentru un eseu de politică externă generală și să neglijați materialul pe teme înguste. Lista de mai jos conține cele mai probabile subiecte. Amintiți-vă că orice temă de eseu trebuie să dea posibilitatea construirii unei pledoarii.

1. Țările de Jos
2. Franța
3. Spania
4. Armada

În fine, nu uitați că un bun candidat atacă în multe cazuri chiar premisa centrală a întrebării. Introducerea acestui capitol sugera că însuși termenul de "politică externă" este oarecum inadecvat pentru vremea aceea, având în vedere lipsa de informații despre alte țări și amatorismul ce domnea în diplomație, la curțile Europei.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Elisabeta, Franța și Spania"*

1. Scrisoarea lui Leicester către Consiliul de Coroană, din iulie 1586

Citiți scrisoarea de la pagina 134 și răspundeți la următoarele întrebări:

a) În opinia lui Leicester, cine și de ce era de vină pentru faptul că unele orașe din Țările de Jos trecuseră de partea lui Parma?
b) Ce motive invoca Leicester pentru a argumenta faptul că orașele din Țările de Jos s-au predat ducelui de Parma?
c) Cât sunt de credibile motivele invocate de Leicester (vezi întrebarea b)?
d) "Pentru a determina valoarea unei scrisori ca mărturie istorică, este la fel de important să aflăm cui îi era destinată cum este să știm cine a trimis-o". Discutați această opinie referindu-vă la scrisoarea lui Leicester.

2. Scrisorile Ducelui de Parma către Filip al II-lea al Spaniei, din 1588

Citiți scrisorile de la pag. 135-136 și 138 din secțiunile 11 și 12 ale capitolului 5 și răspundeți la următoarele întrebări:

a) Cum puteți deduce, pornind de la aceste scrisori, atitudinea lui Parma față de proiectata invazie în Anglia?
b) Cât de realist era Parma în evaluarea situației militare?
c) Ce credeți că urmărea Parma scriind aceste scrisori? De ce alte dovezi ați avea nevoie pentru a vă susține punctul de vedere?

CAPITOLUL 6

Elisabeta, Irlanda şi Scoţia

1. Irlanda secolului al XVI-lea: ţara şi oamenii

Obiceiul acestor sălbatici este a trăi ca fiarele prin munţi... Ei sunt veşnic în război cu englezii, care păstrează aici garnizoane pentru regină... Îndeletnicirea de căpetenie a acestor oameni este să tâlhărească şi să se prade unii pe ceilalţi; aşa că nu trece zi fără ca ei să pună mâna pe arme... Oamenii aceştia îşi zic creştini. Liturghia este rostită aici şi este potrivită după poruncile Bisericii din Roma. Cele mai multe din bisericile, mănăstirile şi chiliile lor au fost dărâmate de mâna englezilor... Pe scurt, în acest regat nu e nici lege nici dreptate, şi fiecare face ce poftește.

Iată ce scria Căpitanul Cuellar, un supraviețuitor al Armadei spaniole naufragiat în 1558 pe coasta Irlandei. El vedea cât se poate de limpede că irlandezii pe care-i întâlnește se află dincolo de hotarele civilizației. Cuellar, însă, prea speriat de dureroasa-i experiență, nu putea să-i aprecieze obiectiv pe irlandezi, în timp ce străbătea mlaştinile şi pădurile celor mai izolate şi mai sărace regiuni ale Irlandei căutând un refugiu sau o cale de întoarcere spre Spania. Dar şi englezii care veneau pentru prima oară aici împărtăşeau opinia lui Cuellar. Luând contact cu Irlanda gaelică [49] – unde influența engleză nu prea se făcea simțită – erau la rândul lor nedumeriți şi speriați de o societate pe care n-o înțelegeau. Ca şi Cuellar, trăgeau concluzia că irlandezii gaelici sunt necivilizați. Aceşti englezi se bucurau însă de o poziție dominantă în teritoriul ce aparținea Coroanei: aria dimprejurul oraşului Dublin cunoscută sub numele de "The Pale" [50]. A spune despre ceva că se află "dincolo de

[49] Gaeli (<fr.) = denumirea vechilor locuitori din Irlanda şi N-V Marii Britanii; galezi, celți din Scoția şi Irlanda ce vorbeau un dialect celtic.

[50] "The Pale" înseamnă în românește districtul, regiunea, îngrădirea şi este numele acelei zone din jurul Dublinului ce fusese inclusă în imperiul angevin al lui Henric al II-lea (1154-1189, întemeietorul dinastiei Plantaginților). Pale mai înseamnă şi limită, graniță, frontieră, ceea ce explică jocul de cuvinte care urmează.

hotare" (vezi rândurile de mai sus) sugerează o zonă aflată în afara granițelor civilizației.

Irlanda era deci supărător de diferită de Anglia. Pale, în schimb, avea multe însușiri comune cu societatea engleză – dar numai în aparență. Autoritatea regală era reprezentată de un Lord Locțiitor sau de un Lord Delegat. Existau judecătorii în Dublin unde se aplicau legile engleze și un Parlament irlandez care era convocat în maniera omologului său din Anglia (ba chiar mai rar). Nobilii din Pale se mândreau cu "englezismul" lor și își trimiteau fiii la studii la Inns of Court (școala de avocatură londoneză). Dar atât cei din Pale cât și nobilii "Old English" foloseau în egală măsură și dialectul gaelic, iar clasa de mijloc – atât de caracteristică Angliei – lipsea cu desăvârșire. Dincolo de Pale trăiau lorzii feudali "Old English": descendenți ai cuceritorilor normanzi ai Irlandei, ei erau practic regi pe pământul lor. Supunerea lor față de Coroana engleză era atenuată de această putere aproape absolută. Dacă le convenea să răspundă la cererile de ajutor militar de la Dublin, așa făceau; dacă nu, își aruncau în luptă armatele private de servitori și mercenari pentru tot felul de gâlcevi personale. Acești boiernași se aflau deci la jumătatea distanței dintre cele două Irlande. Unii dintre ei erau mai "hibernicizați"[51] – mai aproape de societatea gaelică. Rivalitatea dintre marii conți anglo-irlandezi era întreținută de multe ori de apropierea de una sau de cealaltă dintre culturi. Un conte din Desmond, de exemplu, a fost găsit vinovat de trădare în 1467; condamnarea și execuția sa s-au datorat în mare parte relațiilor prea strânse în care se afla cu căpeteniile gaelice. Cei mai înverșunați adversari ai familiei Fitzgerald din Desmond erau membrii clanului Butler, conduși de contele de Ormond și care erau filoenglezi.

În harta de la pagina 150 puteți vedea zonele Irlandei aflate sub controlul căpeteniilor gaelice. Aceștia refuzau în general să se supună regilor Angliei. Pe teritoriul lor se aplica legea gaelică, nu cea engleză; printre multiplele diferențe dintre cele două sisteme juridice, cea mai importantă era cea legată de dreptul la moștenire a pământului și titlurilor. După sistemul englez, acest drept aparținea primului născut. La moartea unui conte, de exemplu, fiul cel mai vârstnic – sau fiica, dacă nu existau

[51] *Hibernia* = numele latinesc al Irlandei.

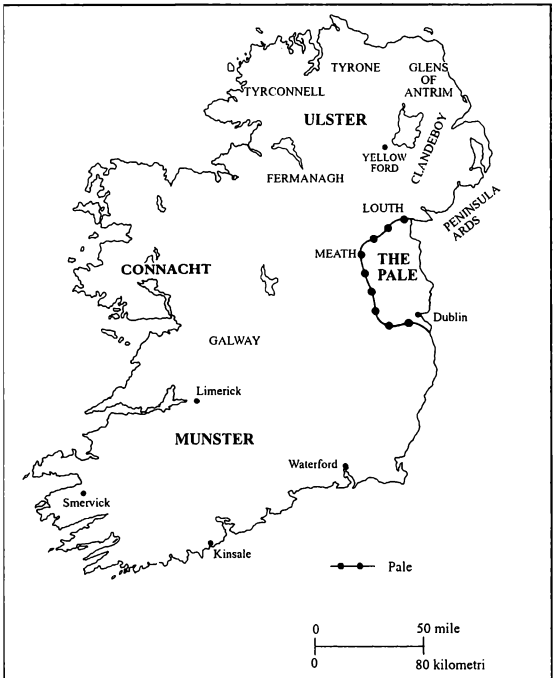

Irlanda în secolul XVI

urmaşi de sex masculin – moştenea toate proprietăţile latifundiare. În sistemul gaelic, căpetenia nu poseda pământul pe care-l controla; nu era un moşier în sensul englez al cuvântului. Teritoriul – cu excepţia

unei părţi alocate lui în virtutea titlului pe care-l avea – aparţinea tuturor oamenilor liberi şi se redistribuia periodic între ei. Căpetenia nu putea nici măcar să lase moştenire titlul fiului său mai mare. Succesorul (numit "Tanist") era ales de oamenii liberi şi putea fi oricare dintre membrii familiei conducătoare. Alegerea avea loc în general înainte de moartea căpeteniei, pentru a se asigura o succesiune disciplinată. În realitate sistemul aţâţa, în loc să potolească, violenţele.

Irlandezii gaelici erau extrem de izolaţi, chiar după standardele Angliei contemporane. Cel mai adesea, între domeniile lorzilor nu exista nici o posibilitate de comunicare. Căpeteniile nu călătoreau decât însoţite de o suită înarmată, atât pentru protecţie cât şi din ostentaţie, chiar în interiorul teritoriului lor. Oraşele erau puţine şi depărtate unele de altele; comerţul consta în mare parte din trocuri, iar bogăţia se măsura după mărimea şeptelului. Transhumanţa vitelor spre şi dinspre păşuni iarna şi vara era însoţită inevitabil de transhumanţa oamenilor. Iată de ce noii sosiţi din Anglia aveau senzaţia că irlandezii gaelici sunt nomazi, nespus de primitivi şi în mod clar inferiori. Nu e de mirare, deci, că acolo unde se întâlneau obiceiurile engleze cu cele gaelice domnea confuzia. Iar lipsa de înţelegere reciprocă duce rareori la relaţii paşnice.

2. Irlanda şi monarhii englezi

Până la urcarea pe tron a lui Henric al VIII-lea, regii englezi se bazau în general pe un delegat – ales din rândul marilor conţi anglo-irlandezi – care să vegheze asupra intereselor Coroanei în Irlanda. Avantajul acestui sistem era că puterea şi influenţa unui om precum contele de Kildare, de pildă, transcedeau diferenţele dintre societatea engleză şi cea gaelică. Dar prin 1530, această încredere în marii lorzi feudali avea să fie pusă sub semnul întrebării din două motive. În primul rând, conţii anglo-irlandezi aminteau de acei supuşi care au făcut dovada forţei lor extraordinare în Războiul celor două roze, încheiat cu consecinţe dezastruoase. Henric al VII-lea a reuşit mai degrabă să aducă servicii Coroanei şi să influenţeze curtea, decât să modifice statutul proprietarilor de pământ. Nu se mai obişnuia să se investească un conte anglo-irlandez cu o astfel de autoritate cvasiabsolută. În al doilea rând, după Reforma lui Henric al VIII-lea, acest lucru devenise deosebit de periculos. Ruptura

cu Roma a fost cea care a adus Irlanda pe scena europeană. Inamicii externi ai lui Henric al VIII-lea, pe de o parte, şi proprii săi succesori protestanţi, pe de altă parte, puteau face din Irlanda, din loialitatea ei faţă de Romano-Catolicism şi din îndărătnicia ei tipic gaelică arme împotriva Angliei; fie invadând-o, fie blocând aici trupele engleze şi sabotând astfel economia ţării. A te baza pe un delegat care era lord anglo-irlandez catolic cu legături gaelice era, în cel mai bun caz, o imprudenţă.

Henric al VIII-lea a reacţionat la acest posibil pericol prin două măsuri. Prima a fost că a înlocuit omnipotenţa reprezentanţilor localnici cu conducerea directă de la Londra. Lorzii Locţiitori şi Delegaţi erau aleşi, nu dintre conţii anglo-irlandezi sau din rândul nobilimii "Old English" din Pale, ci dintre curtenii Londrei. A doua măsură a fost că şi-a schimbat titlul din "Lord al Irlandei" în "Rege al Irlandei". Adoptarea titulaturii de rege era menită să netezească drumul spre anglicizarea căpeteniilor gaelice. Prin sistemul numit "capitulare şi reîmproprietărire", o căpetenie trebuia să renunţe la teritoriul pe care-l controla în favoarea regelui. Atunci îl primea înapoi, o dată cu titlul de conte englez şi cu posibilitatea de a le lăsa, pământ şi titlu, moştenire primului său născut. Acest lucru nu era de natură să "civilizeze" Irlanda într-un viitor prea apropiat şi a provocat multe nemulţumiri în rândul oamenilor liberi. Ei se întrebau, pe bună dreptate, cu ce drept preda căpetenia lor un pământ care aparţinea comunităţii întregi. Iar dacă noul conte ar fi căzut ulterior în dizgraţia regelui, cu ce drept ar fi confiscat acesta din urmă pământul?

3. Elisabeta şi Irlanda: probleme şi posibile soluţii

Istoricii şi cercetătorii se întreabă adesea: "Cât de bine a rezolvat Elisabeta problemele pe care Irlanda le-a pus Angliei?" O asemenea evaluare trebuie să pornească de la inventarierea acelor probleme cu care regina s-a confruntat încă de la începutul domniei sale. Doar aşa putem "da note" acţiunilor ei.

În primul rând, dată fiind ciocnirea dintre cele două culturi, cea engleză şi cea gaelică, Irlanda nu avea o conducere unitară. În al doilea rând, sistemul tradiţional care permitea unor supuşi plenipotenţiari să guverneze în numele monarhului se dovedise deficient. În al treilea rând, Coroana engleză zguduită de Reformă trebuia să împiedice Irlanda să

devină un pion într-un conflict de nivel european. Elisabeta avea experienţa precedentelor neplăcute cu Spania şi Ţările de Jos (vezi pagina 128). În al patrulea rând, încercările lui Henric al VIII-lea de a extinde influenţa Coroanei asupra Irlandei gaelice fuseseră inutile. În al cincilea rând, Irlanda costa mult, pentru că era din ce în ce mai necesară menţinerea unei armate stabile în zonă, controlată de la Londra, care să apere interesele Angliei. În sfârşit, impunerea unui împuternicit englez avea toate şansele să provoace nemulţumiri printre nobilii "Old English" din Pale şi din afara sa.

S-ar spune că nici un suveran englez nu putea rezolva problemele ridicate de Irlanda. Anglia avea, însă, avantaje enorme în tratativele cu insula-soră. Cel mai important era faptul că avea o populaţie mult mai mare şi resurse mult mai bogate; un monarh englez putea, în ultimă instanţă, să dispună de o armată pe care nici o căpetenie gaelică şi nici un lord anglo-irlandez nu avea vreo şansă să o învingă într-o luptă cinstită. Iar în cazul unui război de gherilă, englezii ar fi distrus recoltele şi ar fi ucis animalele, care reprezentau viaţa şi bunăstarea societăţii gaelice.

În ce măsură naţionalismul irlandez ameninţa autoritatea monarhului Angliei? În cazul unui rege sau al unei regine engleze protestante, acestui naţionalism i s-ar fi adăugat catolicismul loial al irlandezilor; dar potenţiala unitate determinată de religie era din start compromisă de provincialismul încăpăţânat şi de independenţa tradiţională a societăţii gaelice. Ar fi o greşeală să vorbim despre un naţionalism gaelic la începutul domniei Elisabetei.

Se poate argumenta că Elisabeta avea trei posibile rezolvări în problema irlandeză. Prima era să ignore Irlanda de dincolo de Pale şi ţinuturile sudice – adică cea mai mare parte din Irlanda gaelică. Ţinând seama de situaţia internă şi internaţională, această alternativă nu era indicată. Violenţa specifică şi ambiţiile căpeteniilor irlandeze constituiau o veşnică ameninţare la adresa zonelor de influenţă engleză, iar crizele religioase şi politice din Europa prevesteau că Irlanda nu va mai fi niciodată o simplă chestiune de politică internă a Angliei. A doua posibilitate pentru Elisabeta era să încerce colonizarea acelor zone în care influenţa engleză era slabă sau inexistentă. Ar fi fost o perspectivă atrăgătoare pentru nobilimea "Old English" sau pentru englezii insulari. S-ar fi potrivit cu ideea că irlandezii gaelici nu sunt decât nişte barbari

iar colonizarea s-ar fi justificat ca un dar al civilizaţiei. Desigur, băştinaşii nu vedeau coloniile în aceeaşi lumină; ele ar fi trebuit să fie protejate, prin urmare, printr-un sistem de fortăreţe sau oraşe-garnizoană care să prevină atacurile gaelice. A treia alternativă era o cucerire militară pe scară largă; dar era greu de realizat, dată fiind preferinţa gaelilor pentru luptele de gherilă. Fiecare victorie ar fi trebuit consolidată prin construirea unui lanţ de fortăreţe şi/sau colonii. Ultimele două posibilităţi cereau deci o planificare pe termen lung şi investiţii uriaşe.

În secţiunile următoare vom examina tacticile abordate de Elisabeta, acordând atenţia cuvenită problemelor care s-au ivit şi variantelor lor de rezolvare.

4. Shane O'Neill

Cariera lui Shane O'Neill oferă istoricului un exemplu elocvent al modului în care regina a abordat problemele puse de Irlanda. Pe vremea regimului de "capitulare şi reîmpropietărire", Con O'Neill, tatăl lui Shane, a abandonat titlul gaelic de "The O'Neill", a promis să adopte limba şi obiceiurile engleze, "şi-a" predat pământurile şi le-a primit înapoi, odată cu rangul de conte de Tyrone. Cartierul general al lui O'Neill era în Ulster, o zonă aflată în afara influenţei Angliei. Dar Shane a fost ales ca "tanist" al tatălui său, ca o sfidare faţă de legea engleză a primogenităţii care făcea din fratele său mai mare, Matthew, moştenitorul titlului şi al feudei: el a pus la cale asasinarea lui Matthew şi Con a fost silit să plece din Tyrone. Prin 1561, Shane a fost declarat rebel de către Contele de Sussex, Lordul Delegat, dar puterea sa militară – sporită de trupele de mercenari scoţieni şi de numărul fără precedent de ţărani înarmaţi – nu i-a permis nici o mişcare lui Sussex până la sosirea întăririlor din Londra. Însă după venirea acestora, situaţia s-a schimbat; Shane nu mai putea risca o luptă deschisă. Tactica lui de gherilă, cu ambuscade şi replieri, l-ar fi enervat poate pe Sussex, dar nu l-ar fi putut împiedica nici să înainteze pe teritoriile lui şi nici să-i măcelărească vitele. Acest raport de forţe l-a determinat pe Shane să ceară o audienţă la regină; Elisabeta a fost supusă unei demonstraţii de maniere alese gaelice care i-a uluit pe curtenii englezi şi a subliniat încă o dată prăpastia care despărţea cele două culturi. Zbieretele şi vaietele tradiţionale ale

lui O'Neill nu erau însă cele ale unui om înfrânt. Ce putea deci regina să facă cu el? Să-l învingă pe calea armelor ar fi costat-o enorm, iar succesul nu putea fi garantat. Şi după cum spuneam în capitolul precedent, Elisabetei nu-i plăcea să cheltuiască mult. Ea a încercat prin urmare o stratagemă riscantă: accea de a-l supune pe Shane, dându-i o slujbă importantă pentru Coroana engleză. L-a îndemnat să distrugă aşezările scoţiene din Ulster – un spin în coasta Angliei, date fiind relaţiile acesteia cu Scoţia. Dar nu se ştie în ce măsură aceste manevre au avut darul să-l domesticească pe Shane. De fapt, nimic din ceea ce-i putea oferi Elisabeta nu era cu adevărat important pentru el. Sussex a înţeles acest lucru şi a încercat să rezolve problema provocându-l la luptă, după întoarcerea acestuia în Irlanda. Au urmat o serie de încăierări neconcludente şi Lordul Delegat n-a avut altă soluţie decât să încheie un tratat cu O'Neill. Cu totul extraordinar este că prin acest tratat îi accepta titlul de "The O'Neill", după tradiţia gaelică. Cât de mare a fost umilinţa englezilor ne putem da seama şi din tentativa nereuşită de a-l ucide pe Shane cu un butoi de vin otrăvit. Nimeni nu se mai îndoia de pericolul pe care-l reprezenta. El încercase să obţină ajutor militar francez oferind Coroana Irlandei lui Carol al IX-lea, negociase cu Maria, regina Scoţiei, şi pe deasupra poza în apărător al credinţei împotriva ereziei protestante.

Se poate totuşi argumenta că puterea militară a Angliei a fost cauza indirectă a căderii lui Shane. În 1566, Sir Henry Sidney, succesorul lui Sussex, a urmat tactica obişnuită: a înaintat pe pământul lui O'Neill, devastând şi capturând cât mai multe fortăreţe posibil. Pentru a mai recupera din pierderi, Shane i-a atacat pe O'Donnelli din Tyrconnell, dar trupele sale au fost reduse drastic în bătălia din Farsetmore (1567). Disperat, a cerut ajutorul familiei MacDonnell, care-i fusese vrăjmaşă de moarte până cu vreo doi ani în urmă. Întâlnirea cu ei a degenerat într-o încăierare jalnică şi i-a adus moartea. Capul său – îmbălsămat cu grijă pentru călătorie – a fost trimis la Dublin.

Guvernarea elisabetană a fost, cu siguranţă, mai mult decât încântată de vestea morţii lui Shane, cu sau fără rămăşiţele lui împăiate. Dar nu avea prea multe motive să fie mulţumită de sine fiindcă doar nenorocul, lipsa de judecată şi excesele proprii îl aduseseră pe Shane la acest sfârşit sordid. Căderea lui Shane O'Neill a avut două consecinţe majore pentru politica irlandeză a Angliei. În primul rând, i-a dat ocazia Elisabetei să

îşi reafirme pretenţiile asupra întregului Ulster. În 1569, prin Legea privării de drepturi (prin care se legaliza confiscarea pământurilor de la rebeli) se abolea titlul de "The O'Neill". În al doilea rând, moartea lui Shane a făcut posibilă instalarea de colonii în Ulster – prima încercare de acest fel din timpul domniei Elisabetei.

5. Control prin colonizare: eşecul colonizării din Ulster, 1572-1576

Colonizarea trebuie privită ca o încercare de a cuceri Irlanda gaelică. Tentativele făcute în Ulster prin anii 1570 au fost însă eşecuri costisitoare şi au demonstrat lipsa unui program coerent şi a unei planificări detaliate în strategia guvernamentală. Colonizarea avea, în ochii Elisabetei, avantajul că era realizată de persoane particulare, deşi susţinute financiar de Coroană. Dar este clar că aceste încercări pur şi simplu n-au fost gândite de la un cap la altul. Regina a aprobat oficial planul lui Sir Thomas Smith, membru al Consiliului de Coroană, de a constitui o colonie în Peninsula Ard şi i-a dăruit acestuia pământurile din Clandeboy ce aparţinuseră lui O'Neill. Era o nesăbuinţă să ignori drepturile lui Sir Brian McPheline O'Neill, iar coloniştii, sub conducerea fiului ilegitim al lui Smith, nu aveau forţa militară necesară pentru a rezista atacurilor lui Sir Brian. După asasinarea fiului său în 1573, Smith i-a predat ştafeta lui Walter Devereux, conte de Essex. Essex dispunea de un buget mai mare – provenit în parte de la regină – dar se baza, ca şi Smith, pe aventurieri englezi lacomi de pământ, care aveau nevoie de succese rapide ca să-şi păstreze entuziasmul. La rândul ei, regina cerea rezultate prompte fără însă să-l înzestreze corespunzător pe Essex pentru a-i asigura victoria. Ea i-a cerut chiar să abandoneze proiectul dacă nu reuşea să-şi acopere cheltuielile din el; o atitudine bizară faţă de ceea ce era, în definitiv, o campanie militară majoră. Essex a lăsat în urma sa masacre şi distrugeri, dar, într-un ţinut în care erau puţine oraşe şi împotriva unui duşman care continua să rămână ascuns, a ajuns la concluzia rezonabilă că Ulsterul putea fi supus doar printr-un sistem de garnizoane bine întărite. Regina a fost de acord cu el în această privinţă, dar nu i-a furnizat fondurile de care avea absolută nevoie.

Prin 1576, Essex era epuizat şi nu realizase mai nimic. Elisabeta i-a acordat titlul de Conte Mareşal al Irlandei, dar el a rămas neconsolat după pierderile şi înfrângerile zdrobitoare pe care le suferise. Boala şi depresia l-au adus pe patul de moarte în Dublin. Eşecul lui a însemnat sfârşitul colonizării private; întregul episod n-a făcut decât să amplifice duşmănia şi suspiciunea cu care englezii şi gaelicii se priveau reciproc. Responsabilitatea i-a aparţinut în bună parte Elisabetei înseşi.

6. Control prin colonizare: colonizarea din Munster, 1568

Munsterul era o propunere mai atractivă pentru aventurierii englezi decât Ulsterul. Era mai bogat, mai fertil şi mult mai accesibil; prin urmare a trezit interesul englezilor lacomi de pământ înaintea Ulsterului. Oameni ca Sir Peter Carew din Devon nu se sinchiseau de drepturile gaelicilor sau ale locuitorilor Old English dacă puteau pune mâna pe moşii. În 1568, Carew a lansat o serie de revendicări agresive la feudele unor nobili din Pale şi din Ulster, învocând o pretinsă moştenire de la unul dintre strămoşii săi normanzi. El era susţinut de Lordul Delegat englez şi de Consiliul de Coroană. Girul dat acestei agresiuni făţişe n-a făcut decât să crească tensiunile dintre guvernul englez, coloniştii "New English" şi locuitorii "Old English".

În 1569, nemulţumirile crescânde la adresa politicii Angliei au dus la izbucnirea revoltei. Scopul lui Sir Edmund Butler, membru al Casei de Ormond, filoengleză în esenţă, era distrugerea micilor colonii engleze – în special, a celei aparţinând lui Carew. Un fapt remarcabil este că Butler colabora cu căpeteniile gaelice: o mărturie a profunzimii resentimentelor sale, datorate în bună măsură şi insensibilităţii politicii elisabetane. Rebeliunea a fost zdrobită, ca şi cea condusă de James Fitzmaurice Fitzgerald (la care ne vom referi în continuare sub numele de Fitzmaurice), dar acesta din urmă nu dorea doar să facă o cauză comună cu Irlanda gaelică, ci şi să transforme revolta într-o cruciadă împotriva ereticei regine a Angliei. Combinaţia dintre sentimentele antiengleze şi Catolicism era un amestec periculos, căruia în 1570 i s-a adăugat declaraţia papală prin care Elisabeta era excomunicată. Să nu supraestimăm, totuşi, importanţa factorului religios: acesta era poate

un pretext convenabil pentru rebeli, dar avea un rol minor în comparaţie cu ura faţă de aventurierii englezi.

Către sfârşitul deceniului, Fitzmaurice s-a înapoiat cu o armată mică, susţinută băneşte de papalitate. Debarcarea lui la Smerwick în iulie 1579 a declanşat noi revolte în Ulster, Leinster şi pe tot cuprinsul Munsterului care l-au împins la rebeliune chiar şi pe şovăitorul conte de Desmond. Noul Lord Delegat, lordul Grey, a răspuns prin represiuni nemiloase şi acte de sălbăticie. El vedea o conspiraţie catolică în fiecare act de sfidare sau de nemulţumire: anglo-irlandezi şi gaelici au fost trimişi deopotrivă la spânzurătoare, indiferent care le erau motivele pentru care se opuneau guvernării. Cruzimea cu care a distrus turmele şi recoltele a adus foametea şi moartea în tot Munsterul. Chiar şi în Pale oamenii au avut de suferit.

Înfrângerea rebelilor a netezit calea spre o colonizare mai meticuloasă şi sistematică între 1579 şi 1583, bazată în mare parte pe pământurile confiscate lui Desmond. Este notabil că loialilor Old English li s-au oferit prea puţine şanse să profite de terenurile disponibile. În schimb, ele au fost scoase la vânzare în Anglia, iar tinerii ambiţioşi, ca fiul lui Carew, au fost încurajaţi să devină mari moşieri pe pământul bogat din Munster. Mulţi au procedat în consecinţă, dar aceste colonii aveau să fie distruse în bună parte în timpul revoltelor din 1598. Încă o dată, guvernarea făcea economii pe seama lăcomiei unora. Aventurierii au fost încurajaţi să se îmbogăţească peste măsură; mulţi au acumulat atât de mult pământ încât au fost incapabili să-l exploateze. Nici Elisabeta, nici consilierii ei nu învăţaseră nimic din greşelile colonizării din Ulster.

7. Revolta lui Hugh O'Neill, Conte de Tyrone

După moartea lui Shane O'Neill (vezi pagina 155), guvernarea a încercat o apropiere prudentă de Ulster. S-a recurs la vechea politică de "capitulare şi reîmproprietărire" şi s-au făcut tentative de instigare a căpeteniilor unele împotriva celorlalte, pentru a preîntâmpina apariţia unui alt conducător de genul lui Shane. Hugh O'Neill – nepotul lui Con O'Neill – fusese educat ca un vlăstar regal şi crescuse la curtea contelui de Leicester. El a primit titlul de conte de Tyrone. Dar situaţia lui nu era deloc uşoară. Era un candidat evident la titlul gaelic de "The O'Neill" –

perspectivă pe care o găsea atrăgătoare. Îi plăcea, pe de altă parte, şi poziţia de nobil anglo-irlandez. Cu trecerea timpului însă, a observat că îi lipseau exact acele relaţii care contau cel mai mult în Anglia elisabetană: la Curte şi în Consiliul de Coroană. Prietenii săi Leicester şi Walsingham muriseră şi nu mai avea pe nimeni care să pună o vorbă bună pentru el. Era din ce în ce mai convins că Irlanda se afla la cheremul unor oficialităţi engleze relativ minore şi a aventurierilor; titlul de conte de Tyrone nu-i putea satisface ambiţia de a conduce Ulsterul fără amestec din afară. Tentativele lui de a obţine postul de guvernator al Ulsterului de la regină au eşuat, iar el s-a întors spre Irlanda gaelică, unde ostilitatea tradiţională faţă de abuzurile englezilor s-a dovedit o armă utilă. În 1593, a fost ales "The O'Neill", dar el a fost mai puţin tradiţionalist, constituindu-şi o armată mult mai puternică şi mai bine antrenată decât oricare dintre predecesorii săi. Prin 1595, Tyrone se afla în opoziţie făţişă şi cerea ajutor spaniolilor. Filip al II-lea nu era omul care să arunce banii pentru o cauză pierdută, dar efectivele şi armele moderne de care dispunea Tyrone l-au interesat – mai ales când a observat că şi forţele elisabetane îl considerau un duşman de temut. O Armadă a fost expediată spre Irlanda în 1597, dar a fost împrăştiată de furtuni. Curajosul Tyrone a repurtat totuşi o victorie remarcabilă asupra a 4000 de soldaţi englezi la Yellow Ford, în 1598. Se poate desigur argumenta că succesele lui au fost rezultatul zgârceniei prosteşti a Elisabetei. Toate planurile ei parcimonioase de a crea o piaţă liberă, toate campaniile Lorzilor Delegaţi pentru care a cheltuit mult şi totuşi insuficient, toate tentativele de "civilizare" a irlandezilor gaelici, toate au fost întreprinderi riscante şi toate au eşuat. În acel moment colonia din Munster a fost practic desfiinţată. Tyrone se afla în fruntea unei ligi formate din gaelici şi din acei Old English ce împărtăşeau aceeaşi ostilitate faţă de politica Elisabetei; dacă ar fi reuşit să se unească şi cu o forţă de invazie spaniolă, i-ar fi putut sili pe englezi să se retragă înapoi în Pale şi în ţinuturile limitrofe din sud.

Înfrângerea de la Yellow Ford a înfuriat-o atât de tare pe regină încât s-a hotărât, în sfârşit, să aloce fonduri suficiente pentru o victorie militară totală în Irlanda. Dar era aproape prea târziu. În 1599, Robert Devereux, conte de Essex (favoritul reginei) a fost trimis în Irlanda cu o armată de 16000 de pedestraşi şi 1300 de călăreţi. Essex nu era însă omul potrivit;

n-a reuşit să facă nimic. Irlanda nu era un parc de vânătoare pentru cei ce-şi datorau poziţia slăbiciunilor reginei. Essex a încheiat un armistiţiu cu Tyrone şi s-a grăbit să se întoarcă la Londra.

Pericolul căruia îi erau expuşi englezii în Irlanda a fost înlăturat doar după numirea nemilosului Charles Blount, Lord Mountjoy, în funcţia de comandant militar. Debarcând în 1600, el a reuşit să refacă moralul trupelor engleze descurajate şi să-l respingă pe Tyrone înapoi în Ulster, pentru a se confrunta apoi cu o formidabilă invazie spaniolă de 3400 de soldaţi de elită, la Kinsale. Dacă ar fi încercat să asedieze oraşul, Mountjoy risca să fie înconjurat la rândul său, de trupele lui Tyrone. Era un cerc vicios. Însă Tyrone a comis o eroare şi a riscat o luptă deschisă lângă Kinsale; a fost învins categoric de Mountjoy. Prin ianuarie 1602, garnizoana din Kinsale capitulase, în Munster era din nou pace iar Tyrone se înapoiase la Ulster. El avea să cedeze la şase zile după moartea Elisabetei, dar numai după ce a pus multe condiţii. I s-a recunoscut titlul de reprezentant al Coroanei în Ulster – era chiar statutul pe care-l urmărise şi pentru care luptase. Succesorul Elisabetei, Iacob I, a fost prin urmare obligat să reia acea politică învechită şi discreditată ce permitea unor supuşi omnipotenţi să conducă Ulsterul, chipurile în numele său.

8. Reforma irlandeză

O lege a Uniformizării promulgată în 1560 o proclama pe Elisabeta Guvernator Suprem al Bisericii irlandeze, după modelul legii englezeşti din 1559 (vezi pag. 26-28). În semn de recunoaştere a specificului irlandez, preoţilor ce nu cunoşteau limba engleză li s-a permis să folosească o versiune latină a Cărţii de Rugăciuni oficiale. Reforma religioasă elisabetană a fost însă un eşec total în Irlanda. Condiţiile au fost neprielnice, încă de la început. Sub Henric al VIII-lea, fuseseră desfiinţate mănăstirile din Pale, de pe pământul lui Ormond şi din târgurile din Munster – dar în alte părţi, ele au continuat să existe pe tot parcursul domniei Elisabetei. Stigmatul protestant al reginei engleze nu era în opinia irlandezilor decât corespondentul religios al abuzurilor sale politice şi a fost tratat ca atare. Preoţii protestanţi capabili nu puteau fi ademeniţi în Irlanda: enoriaşii erau săraci, iar bariera de limbaj părea insurmontabilă. Nu existau suficienţi clerici protestanţi disponibili pentru

a-i înlocui pe tradiționaliști. Singura încercare notabilă de a îmbunătăți educația clericală a fost fondarea Colegiului Trinity din Dublin, târziu, în 1592.

Chiar și în Pale, locuitorii Old English nesocoteau Legea de Uniformizare angajând preoți catolici. Mai mult, entuziasmul catolicilor contrareformatori era susținut de un număr din ce în ce mai mare de preoți seminariști, care în parte veneau din Spania, în parte erau chiar tinerele vlăstare ale nobilimii din Pale, educate la universitățile de pe continent. Edmund Spenser, poet englez și secretar al Lordului Delegat Grey, comenta:

> Unde este de mirare a vedea deosebirile dintre zelul popilor papistași și predicatorii evanghelești. Căci primii nu pregetă a se ivi din Spania, din Roma și din Rheims, cu trudă îndelungată și după o călătorie plină de primejdii încoace, unde știu că-i aștepată alte primejdii de moarte și nu sunt de găsit nici răsplăți, nici bogății, numai ca să ademenească oamenii către Biserica Romei; pe câtă vreme unii din trândavii noștri predicatori, care au dinainte și bun nume, și onoare, și li se dau pe tavă dările țării fără bătaie de cap și fără primejdii nu vor putea la rândul lor, nici din iubire pentru Dumnezeu, nici din râvnă pentru religie, nici pentru tot binele ce-l pot face câștigând suflete pentru Dumnezeu, a fi clintiți din cuiburile lor călduțe ca să vegheze recoltele Domnului, ce sunt tocmai bune pentru seceriș și toate câmpurile sunt îngălbenite de mult.

9. Irlanda: concluzii

În momentul să recapitulăm criteriile principale după care putem aprecia reușita politicii irlandeze a Elisabetei. Ele sunt în număr de patru. În primul rând, ea trebuia să împiedice eventualitatea ca o putere străină să folosească Irlanda ca bază militară pentru un atac împotriva Angliei; ceea ce a reușit, deși n-a putut să-i oprească pe spanioli să debarce mici trupe de invazie în Irlanda însăși. În al doilea rând, Irlanda trebuia să fie guvernată într-un mod care să convină intereselor Angliei. Ideal ar fi fost să se anglicizeze treptat Irlanda gaelică: aici, politica engleză a eșuat în totalitate. Campaniile lui Mountjoy au reușit poate să supună

ţara, dar n-au putut menţine pacea un timp prea îndelungat. Rezultatul concret al acestei politici, în cei 45 de ani de domnie elisabetană, a fost că antagonismul dintre populaţia engleză şi cea gaelică a crescut. Mai rău, afluenţa de guvernatori şi colonişti "New English", ce încălcau cu complicitatea guvernului interesele populaţiei "Old English", i-au înstrăinat şi pe cei mai tradiţionalişti de ţara lor de origine. Elisabeta a împrăştiat seminţele unui naţionalism irlandez care surmonta dezbinarea dintre gaelici şi anglo-irlandezi. Deci singura "rezolvare" a problemei irlandeze era probabil cucerirea militară şi instituirea unui regim de ocupaţie. Colonizarea prin iniţiativă particulară era ieftină, dar nu reprezenta o alternativă reală. Şi cu cât regina zăbovea să aloce fondurile necesare unei campanii militare, cu atât atmosfera devenea mai încărcată. Izbânzile lui Tyrone au pus în pericol autoritatea Angliei în Pale şi în ţinuturile învecinate. Victoria lui Mountjoy a fost cu atât mai impresionantă cu cât înfrângerea păruse aproape sigură.

Impunerea reformei religioase protestante elisabetane în Irlanda era al treilea element strategic necesar. În definitiv, religia putea fi o armă puternică în conducerea politică a ţării. Aici însă, eşecul Elisabetei a fost total. Este adevărat că era o sarcină dificilă, dar misionarii erau prea adesea consideraţi agenţii unei puteri străine aducătoare de moarte şi distrugere.

În al patrulea rând, Elisabeta ar fi trebuit să le reteze nobililor irlandezi orice posibilitate de a sfida autoritatea Coroanei. N-a reuşit, din cauza lui Tyrone, a cărui putere în Ulster avea să rămână nealterată şi sub domnia primului rege Stuart.

Cât i-a costat pe irlandezi domnia Elisabetei? La moartea ei, mari zone ale ţării – mai ales Ulsterul – fuseseră devastate. Recoltele erau arse, negoţul dispăruse, târgurile erau în ruine. Foametea cuprinsese toată ţara, în timp ce părţi din bogatul pământ al Munsterului erau nelocuite. Perspectiva asimilării unei astfel de Irlande într-un stat naţional englez era desigur foarte îndepărtată.

10. Scoţia: introducere

Relaţiile Elisabetei cu Scoţia au fost legate în general de Maria Stuart, regina scoţienilor. Povestea vieţii Mariei pare o intrigă neverosimilă, născocită de un scriitor extravagant şi romantic de romane istorice. Iat-o

pe tânăra regină a Scoției: o femeie înzestrată, se pare, cu frumusețe, inteligență și farmec. Se mărită cu tânărul moștenitor al tronului Franței și devine regină a Franței la încoronarea lui ca Francisc al II-lea. Dar Francisc moare repede, iar văduva se întoarce pe țărmurile Scoției natale. Ridică deja pretenții la tronul Angliei și se căsătorește cu un nobil englez, lordul Darnley, la rândul său pretendent la domnie. Dar căsătoria este nefericită. Regina fiind de față, gelosul Darnley îl înșfacă pe favoritul ei, secretarul italian David Riccio, și îl ucide cu sânge rece. Darnley este la rândul său asasinat: casa lui este aruncată în aer, iar cadavrul strangulat este găsit în grădină. Bănuiala cade pe un nobil scoțian, James Bothwell. Maria se mărită cu nimeni altul decât Bothwell și este întemnițată de opozanții ei oripilați. Ea va fugi ulterior în Anglia, unde, după ani de închisoare, va fi executată de regină.

Deși această succesiune de evenimente pare cu totul incredibilă (n-ar impresiona decât un editor de romane de senzație), totuși în linii mari așa s-au petrecut lucrurile. Sunt foarte interesante reacțiile Elisabetei. Execuția unui alt monarh nu se prea potrivea cu obsesia statornică pe care o avea pentru drepturile autorității legitime. Maria reprezenta însă un adevărat pericol pentru Elisabeta personal. În următoarele două secțiuni vom arăta în ce consta acest pericol, datorat în parte nesiguranței și tensiunilor tradiționale existente în relațiile anglo-scoțiene și în parte poziției unice pe care o ocupa Maria însăși.

11. Condițiile din Scoția

Una din premisele centrale ale politicii externe engleze din secolul al XVI-lea era aceea că regatul Scoției reprezenta o amenințare la adresa Angliei. În mare parte, această concepție se datora prieteniei dintre Scoția și Franța. Pentru francezi, Anglia era un dușman tradițional; era deci logic că vor încerca să exploateze neînțelegerile dintre Scoția și Anglia pentru a-i pricinui celei de-a doua cât mai multe neajunsuri. În capitolul 5 am discutat pe larg acest subiect (vezi pag. 118-119). Și pentru scoțieni Anglia reprezenta un pericol real datorită populației mult mai numeroase și resurselor considerabil mai mari, acest regat din sud era un adversar pe care Scoția nu-și putea permite să-l înfrunte singură.

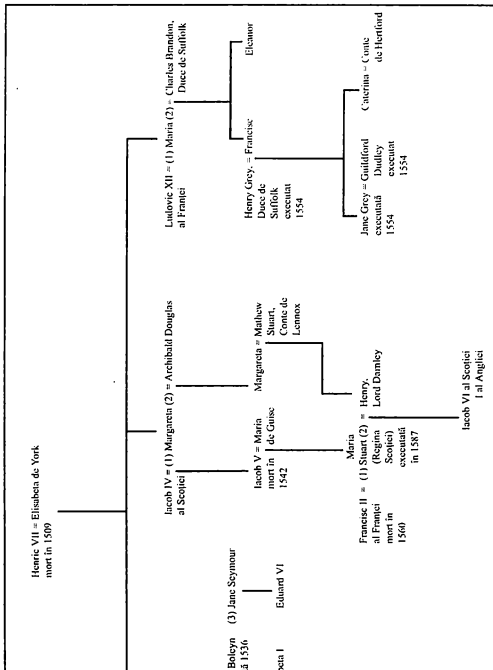
Henric VII = Elisabeta de York
mort în 1509
Arthur
mort în 1502
căsătorit cu
Caterina
de Aragon
Henric VIII
căsătorit cu:
(1) Caterina
de Aragon
(2) Ana Boleyn
executată 1536
(3) Jane Seymour
Filip al II-lea = Maria I
al Spaniei
Elisabeta I
Eduard VI
Iacob IV = (1) Margareta (2) = Archibald Douglas
al Scoției
Iacob V = Maria
mort în de Guise
1542
Margareta = Mathew
Stuart,
Conte de
Lennox
Maria
Henry,
Lord Darnley
Francise II = (1) Stuart (2)
al Franței
mort în
1560
(Regina
Scoției)
executată
în 1587
Iacob VI al Scoției
I al Angliei
Luidovic XII = (1) Maria (2) = Charles Brandon,
al Franței
Duce de Suffolk
Henry Grey = Francise
Duce de
Suffolk
executat
1554
Eleanor
Jane Grey = Guildford
executată
1554
Dudley
decapitat
1554
Caterina = Conte
de Hertford

Primii Tudori urmăriseră să înscrie Scoţia cât mai aproape de orbita Angliei. Henric al VIII-lea a propus, practic, o unire a celor două regate prin căsătoria fiului său Eduard cu micuţa Maria, regina Scoţiei. După moartea lui Henric al VIII-lea, Lordul Protector Somerset a propus din nou, în 1548, aceeaşi uniune, în aceleaşi condiţii; dar scoţienii vedeau în spatele ofertei sale nu o întovărăşire reciproc avantajoasă, ci o ştirbire a suveranităţii lor în favoarea unui vecin mai puternic. Ei au cerut ajutorul Franţei şi l-au primit sub forma a 10000 de soldaţi în luna iunie a aceluiaşi an. Maria Stuart a fost luată în Franţa pentru a fi educată şi ulterior măritată cu Francisc, Delfinul. Era destul de rău din punctul de vedere al englezilor, pentru că această căsătorie întărea alianţa scoţiano-franceză în cel mai categoric mod cu putinţă. Dar adevăratul pericol a apărut odată cu urcarea pe tron a Elisabetei, pentru că Maria Stuart era ea însăşi îndreptăţită să emită pretenţii la tron. Acest lucru se datora în mare măsură aşa-zisei ilegitimităţi a Elisabetei, problemă analizată în detaliu în secţiunea 12. Francezii puteau profita de pretenţiile Mariei în mai multe feluri. Puternica familie de Guise voia să profite de ocazie pentru a destabiliza regimul protestant, eretic, al Elisabetei; pe de altă parte, catolicii puteau fi asul din mânecă în înverşunatele jocuri politice de la Curtea franceză.

Ar fi totuşi o greşeală să deducem că toţi scoţienii erau dispuşi să accepte punctul de vedere al Casei de Guise. Unii scoţieni considerau căsătoria reginei lor cu un principe străin o ocazie de a aduce ţara într-o situaţie de dependenţă pe care ei se luptaseră s-o evite. De fapt, pentru nobilii protestanţi, al căror număr creştea mereu, dependenţa de Franţa catolică a clanului de Guise părea o soartă mai rea decât strângerea relaţiilor cu Anglia protestantă. Iată de ce, din punctul de vedere al Angliei, problema scoţiană nu era cu totul lipsită de speranţă.

12. Maria Stuart şi succesiunea la tronul Angliei

Arborele genealogic de la pagina 164 arată că, ereditar, Maria Stuart era moştenitoarea de drept a Elisabetei. Regina Scoţiei era nepoata Margaretei, sora mai mare a lui Henric al VIII-lea şi soţia lui Iacob al IV-lea al Scoţiei. Conform aceluiaşi principiu, următoarea pe linie ar fi fost Margareta Douglas, Contesă de Lennox, fiica din a doua căsătorie a

Margaretei Tudor. Atât Maria Stuart cât şi Margareta Douglas ar fi fost bine primite de catolici. Pe de altă parte, atât pe patul de moarte, cât şi în testament, Henric al VIII-lea ignorase moştenitorii catolici oferind succesiunea (în cazul în care copiii săi ar fi murit fără să lase urmaşi) descendenţilor surorii sale mai tinere, protestanta Maria, ducesă de Suffolk. Reprezentanta acestei ramuri era, pe vremea Elisabetei, Lady Caterina Grey – dar ea se căsătorise în secret, atrăgându-şi duşmănia reginei şi decizia forurilor ecleziastice de a anula această căsătorie. Testamentul lui Henric al VIII-lea se dovedea a fi, din punct de vedere juridic, un adevărat câmp minat. În primul rând, nu se ştia exact unde se află. Pe urmă, era discutabil dacă regele avea dreptul să schimbe regulile tradiţionale de succesiune. E adevărat că Parlamentul îi conferise acest drept, dar se putea contesta dreptul Parlamentului însuşi de a proceda astfel. Nesocotirea cererilor Mariei Stuart era inacceptabilă din punctul de vedere al tradiţionaliştilor, pentru care legile de moştenire erau sacre, indiferent de deosebirile religioase, de avantajele politice sau de antipatiile personale.

A considera însă că Maria este regină de drept în locul Elisabetei era altă chestiune. Nimeni nu contesta că Elisabeta era fiica lui Henric al VIII-lea, dar era ea şi moştenitoarea lui legală? În definitiv, dacă cineva ar fi denunţat ca ilegală căsătoria mamei sale, Anne Boleyn, cu regele – pe baza faptului că precedentul lui mariaj cu Caterina de Aragon nu fusese niciodată desfăcut legal – atunci dreptul Elisabetei la tron ar fi fost pus sub semnul întrebării. Teoretic, catolicii englezi puteau gândi astfel; divorţul de Aragon întâmpinase împotrivirea de neclintit a Papei şi determinase ruperea legăturilor dintre Henric al VIII-lea şi Biserica Romei. În realitate, foarte puţini dintre catolicii englezi contestau titlul Elisabetei. Dar existau duşmani înverşunaţi, ca cei din neamul de Guise, care nu-şi făceau astfel de scrupule. Faptul că Maria făcea uz de însemnele casei regale engleze nu era decât un semn al antipatiei clanului de Guise faţă de regina Angliei şi nu trebuie să tragem concluzia că ar fi fost primul pas către un atac francez împotriva Angliei. Pe Elisabeta o enerva comportarea Mariei, dar nu o speria.

Pretenţiile Mariei la tron erau, totuşi, o altă chestiune. Ele au dat multe dureri de cap consilierilor Elisabetei. Cei mai mulţi protestanţi din interiorul şi dinafara Consiliului de Coroană erau de părere că Maria, fiind catolică, nu poate fi acceptată ca urmaşă a Elisabetei. De aceea era

imperios necesar ca regina să se mărite repede și să dăruiască țării un moștenitor protestant. Pe măsură însă ce Elisabeta îmbătrânea și speranțele că se va mărita începeau să pălească, Maria devenea o alternativă tot mai serioasă. Exista pericolul ca Elisabeta să piardă sprijinul celor preocupați în mod special de viitorul Angliei. În fine, să nu-i uităm pe cei care credeau în existența unei conspirații catolice internaționale. N-ar fi fost oare mai simplu pentru susținătorii Mariei să îi asigure acesteia succesiunea la tron asasinând-o pur și simplu pe Elisabeta? După cum vom vedea, temerile pentru securitatea ei au crescut odată cu înrăutățirea relațiilor cu Spania catolică.

Maria Stuart era, prin urmare, în centrul atenției și era o armă convenabilă pentru toți cei care se opuneau, din motive religioase, Elisabetei I. În secțiunile următoare, vom schița diferitele probleme pe care această stare de lucruri le-a pus guvernării elisabetane și vom vedea care a fost politica pe care aceasta a adoptat-o față de regina Scoției. Astfel vom putea răspunde acelor întrebări obligatorii pe care le ridică analiza naturii și succesului politicii engleze. În ce măsură era regina răspunzătoare de politica față de Scoția? Cât de riguros a fost gândită această politică? Era ea doar o reacție de răspuns la evenimente, sau era rodul unor planuri de perspectivă? După ce principii au evoluat relațiile cu Maria? Ce s-a schimbat, dacă s-a schimbat, în aceste principii?

Pentru a rezuma, sunt evidente două țeluri fundamentale pe care guvernarea elisabetană le-a urmărit în negocierile cu Scoția. Primul era să vegheze ca nu cumva Scoția să fie folosită de un adversar puternic pentru a-i submina poziția sau chiar pentru a ataca Anglia. Al doilea era să neutralizeze diferitele pericole datorate înseși reginei Scoției. Aceste țeluri erau comune Elisabetei și consilierilor săi. Dacă ei erau însă de acord și în privința modului în care trebuia acționat este cu totul altă problemă.

13. Revolta din Scoția, 1559

În primăvara anului 1559, nobilii protestanți – care își spuneau Lorzi ai Congregației – s-au ridicat împotriva regentei catolice franceze a Scoției, Maria de Guise (mama Mariei Stuart). Motivele lor erau fie de natură religioasă, fie reflectau resentimentele față de legăturile cu Franța, care în opinia lor știrbeau suveranitatea Scoției. Această revoltă putea fi,

desigur, o ocazie minunată pentru Anglia. Ajutorul dat rebelilor, în virtutea apartenenţei lor comune la protestantism, ar fi dus la un nou tip de relaţie cu Scoţia şi ar fi micşorat pericolul evident reprezentat de Casa de Guise. În iulie 1559, Henric al II-lea al Franţei a murit. Tânăra pereche regală (Francisc al II-lea şi Maria Stuart) a fost încurajată de către gruparea de Guise să afişeze însemnele monarhilor Angliei. Unii consilieri, ca William Cecil, vedeau în asta confirmarea existenţei unui plan catolic, ce urmărea impunerea forţată a pretenţiilor Mariei la tron şi păstrarea controlului în Scoţia. Prin urmare, ei făceau presiuni pentru o intervenţie militară imediată în Scoţia.

Cecil se temea însă de atitudinea Elisabetei faţă de rebeli. Ca întotdeauna, ea nu arăta prea mult entuziasm pentru solidaritatea protestantă internaţională şi nu făcea nici un efort să-şi ascundă antipatia pentru mentorul religios al Lorzilor Congregaţiei, John Knox. Pamfletul lui Knox din 1559, "Primul strigăt al trompetei împotriva monstruosului regiment de femei"[52], se referea la Maria de Guise şi Maria I a Angliei, dar critica necruţătoare adusă femeilor aflate la guvernare a ofensat-o profund pe Elisabeta. Am vorbit în capitolele precedente despre obsesia Elisabetei pentru drepturile monarhilor şi îndatoririle supuşilor. Din punctul ei de vedere, era o greşeală să ajuţi şi să inciţi rebelii, iar faptul că se puteau obţine avantaje politice din acest lucru nu îl justifica în ochii ei. Gândind astfel ţinea seama, bineînţeles, şi de propriile interese. Încurajarea rebelilor din alte ţări putea determina încurajarea rebelilor de acasă. Atitudinea Elisabetei faţă de rebeli arată că deşi pe de o parte s-a dovedit de multe ori incapabilă să profite de situaţiile care se iveau – ceea ce nu s-ar fi întâmplat în cazul unei persoane cu adevărat practice – pe de altă parte a respins acele strategii de perspectivă, care urmăreau interesele ţării pe termen lung. Din fericire pentru aceste interese, William Cecil era conştient că regina şovăie să-i ajute pe Lorzii Congregaţiei. El a reuşit totuşi să profite de mânia ei faţă de pretenţiile cuplului regal la Coroană şi a determinat-o să acorde, deşi în silă, sprijin rebelilor. Începând cu aprovizionarea secretă cu arme şi bani a scoţienilor, ea avea să se lase convinsă să trimită o flotă în golful Forth pentru a-i împiedica pe francezi să-şi elibereze principala lor garnizoană

[52] *The First Blast of the Trumpet against the Monstrous Regiment of Women*

din Leith. Cecil a reuşit de asemenea să obţină trupe engleze care să participe la asediul oraşului Leith, în martie 1560. Francezii au fost de acord să înceapă negocierile în iunie, iar rezultatul a fost Tratatul de la Edinburgh: un adevărat triumf pentru Anglia. Ambele părţi au căzut de acord să-şi retragă trupele din Scoţia, iar delegaţii Franţei au promis că Maria Stuart nu va mai afişa însemnele regale ale Angliei. Maria personal a refuzat să ratifice tratatul, dar refuzul ei n-a împiedicat retragerea soldaţilor francezi.

Meritul încheierii Tratatului de la Edinburgh i-a aparţinut exclusiv lui William Cecil. Elisabeta şi-a jucat rolul fără tragere de inimă şi cu acea nehotărâre îngrozitoare care îi scotea din minţi pe consilierii ei. Mai mult, aproape că a reuşit să compromită negocierile, trimiţându-i în ultimul moment o scrisoare lui Cecil, prin care îl instruia să nu semneze decât dacă francezii sunt de acord să-i cedeze Calaisul şi o sumă substanţială de bani. Din fericire, scrisoarea ei a ajuns prea târziu. Tratatul fusese deja semnat.

Probabil că regina nu a fost prea încântată de isprava lui Cecil. Încurajând supuşii la revoltă, guvernul ei contribuise în mare măsură la instaurarea în Scoţia a unui regim protestant, pe al cărui lider religios – Knox – îl detesta. Adăugând la aceasta zgârcenia ei proverbială, avem explicaţia refuzului ei de a plăti pensii lorzilor scoţieni nevoiaşi (pe care s-ar fi putut bizui că vor susţine guvernul anti-Guise) şi de a-i recompensa pe cei care contribuiseră esenţial la instaurarea regimului. Avantajul politic al Angliei avea un rol secundar faţă de părerile Elisabetei despre drepturile regale.

14. Întoarcerea Mariei Stuart

Francisc al II-lea a murit în decembrie 1560. Poziţia Mariei Stuart pe arena politică franceză a slăbit, ca şi cea a familiei de Guise, în timp ce Caterina de Medici a preluat controlul (vezi pag. 120-121). Maria s-a întors prin urmare în Scoţia, unde prezenţa ei a pus multe probleme Angliei. Prima şi cea mai importantă era căsătoria. Consilierii englezi erau conştienţi că Maria Stuart era o tânără văduvă cu o zestre bogată. Din moment ce ea era moştenitoarea nerecunoscută dar legitimă a Elisabetei, viitoarea căsătorie a reginei Scoţiei era de o importanţă vitală

pentru securitatea Angliei. Între timp, aparenta lipsă de interes pe care Elisabeta o avea faţă de măritiş era o sursă de nemulţumiri enorme pentru acei protestanţi care nu puteau îndura perspectiva unei moştenitoare catolice. Indiferent care erau motivele ei, să recunoaştem că, alegând celibatul, Elisabeta îşi plasa sentimentele personale deasupra intereselor regatului. Fratele şi sora ei muriseră de tineri, iar în 1562 ea însăşi era să moară de vărsat de vânt.

Înapoiată în regatul ei, Maria Stuart a dat dovadă de inteligenţă în înţelegerea realităţilor politice. Pentru început, a emis o proclamaţie prin care interzicea orice modificare a statutului religios pe care îl instaurase. Era un semn că acceptă superioritatea Protestantismului. Maria nu a ratificat niciodată oficial legile din 1560 care condamnau liturghia, dar administraţia ei nici n-a încercat să le desfiinţeze. În mod similar, deşi insista asupra dreptului ei de a-şi practica propria confesiune, era dispusă să asiste la botezuri şi nunţi protestante, atunci când interesele politice o cereau. Evidenta ei abilitate ca om de stat şi farmecul nativ i-au asigurat loialitatea unor persoane influente care nici măcar nu-i împărtăşeau opiniile. Un exemplu este William Maitland din Lethington: secretar de stat pe vremea Mariei de Guise, el şi-a păstrat funcţia şi în timpul guvernării Mariei Stuart şi s-a dovedit un avocat excepţional al cauzei ei, aceea de a fi recunoscută oficial ca moştenitoare a Elisabetei.

Calităţile Mariei erau un motiv de îngrijorare pentru oponenţii săi englezi protestanţi. Cum Elisabeta nu putea fi obligată să se mărite, era în interesul ei ca Maria să accepte o căsătorie cu unul dintre candidaţii convenabili pentru Anglia. Ideal ar fi fost ca acesta să 'fie un nobil englez protestant. Scoţienii au crezut iniţial că Elisabeta îl avea în vedere pe Henry Darnley, fiul contesei de Lennox. Darnley nu era deloc pe placul reginei, fiindcă avea simpatii catolice şi, prin mama sa, pretenţii personale la tronul Angliei (vezi arborele genealogic de la pagina 164). Cu totul neaşteptat, Elisabeta l-a propus ca peţitor pe propriul ei favorit, Dudley. Scoţienii au bănuit că este doar o stratagemă pentru a întârzia orice căsătorie şi n-au luat-o prea în serios. Acest lucru este foarte posibil. O ipoteză la fel de veridică este că Elisabeta considera această variantă o manevră înţeleaptă; era suficient de arogantă ca să creadă că va putea prezida într-un bizar triunghi conjugal, lăsând tronul descendenţilor favoritului său.

În realitate, Maria n-avea nici cea mai mică intenție să accepte indicațiile Elisabetei. Sperase într-o partidă cu fiul regelui Spaniei, dar speranțele i-au fost înșelate. Atunci și-a îndreptat atenția spre Darnley și a profitat de o greșeală comisă de Elisabeta și Cecil. Ca supus englez, Darnley avea nevoie de permisiunea reginei pentru a vizita Scoția. Guvernarea n-a ridicat nici o obiecție când el și-a formulat cererea, probabil pentru că perspectiva ca o astfel de partidă să aibă loc nu părea reală. Însă după ce el a ajuns acolo, Maria l-a înnobilat și apoi s-a căsătorit cu el, în iulie 1565. Superioritatea protestantismului în Scoția a fost astfel zdruncinată. Atât Maitland cât și contele de Moray – fratele vitreg al Mariei Stuart – și-au simțit poziția amenințată iar sfatul lor a devenit brusc indezirabil. După o tentativă nereușită de revoltă, Moray a plecat în Anglia. Consternarea Consiliului de Coroană la auzul veștilor reiese cu claritate din procesul verbal al ședinței speciale ținute în 4 iunie 1565.

1 Chestiunile de luat în seamă sunt două... Una, ce primejdii vor
urma pentru Regină sau pentru regatul nostru din măritișul
reginei Scoției cu lordul Darnley... A doua, ce leac le putem
găsi... Unii gândesc că e primejdie mai mare în astă unire cu
5 lordul Darnley decât cu cel mai puternic dintre străini; căci el,
fiind din regatul acesta, și făcându-și aici o tovărășie pe temei
religios și cu alte scopuri, i-ar crește ei forțele și i-ar șubrezi
puterea regatului acesta... La a doua întrebare, asupra lucrurilor
ce ar trebui făcute în întâmpinare, răspunsurile nu sunt mai
10 multe de trei: că e nevoie ca regina să se mărite fără altă
întârziere... Religia să propășească în Scoția și Anglia... Să se
încerce prin varii căi ori să se strice uneltita nuntă, ori barem
astfel să se facă încât să nu aducă durere acestei țări.

Cât de gravă a fost greșeala englezilor? În primul rând, căsătoria cu Darnley a dat o puternică lovitură dominației nobililor scoțieni protestanți cu care Consiliul de Coroană reușise să stabilească niște relații solide. Tratatul de la Edinburgh părea acum doar o enormă risipă de hârtie. Catolicii englezi găseau încurajatoare perspectiva ca pe tronul Angliei să ajungă cu timpul coreligionarii lor. Nu exista, e adevărat, nici un pericol imediat pentru Elisabeta: oricât s-ar fi lăudat Maria Stuart în

momente necugetate, scoţienii erau prea dezbinaţi şi prea săraci ca să constituie un pericol militar. Aceasta era o slabă consolare pentru oameni ca Cecil, a căror antipatie pentru Maria şi pentru religia ei îi determina să considere căsătoria cu Darnley ca parte a unui complot catolic internaţional îndreptat împotriva celei mai mari puteri protestante din Europa. Oricum, zarurile fuseseră aruncate. A le asigura unor oameni ca Moray un sprijin militar important ar fi fost costisitor; iar regina nu ar fi aprobat o tentativă de detronare a Mariei. Ajungem deci la concluzia inevitabilă că succesele anterioare repurtate de politica externă engleză în Scoţia n-au contat prea mult. Concursul de împrejurări, unele greşeli şi antipatia ei pentru căsătorie au făcut-o, cu timpul, foarte vulnerabilă pe Elisabeta. Cum putea Regina Fecioară să-şi păstreze loialitatea nobililor care vedeau că viitorul se află în copiii ramurilor Stuart şi Lennox? Căci, în ianuarie 1566, Maria aştepta un copil.

15. Maria Stuart şi asasinarea lui Darnley

Ascendentul pe care îl avea Maria Stuart în relaţia cu Elisabeta a fost pus în pericol de modul nefericit în care a evoluat căsătoria cu Darnley şi de o serie de evenimente extraordinare şi fierbinţi care au rezultat de aici. În martie 1566, Darnley, însoţit de câţiva prieteni, l-a înşfăcat pe secretarul italian al Mariei, David Riccio, în prezenţa ei, şi l-a ucis. Darnley era gelos şi ceea ce a făcut a fost o punere sub acuzare, justificată nu doar de suferinţa lui personală, ci şi de purtarea lipsită de discreţie a reginei. Nu au existat repercusiuni dramatice imediate. Profitând probabil de duşmănia dintre Darnley şi Maria, Moray s-a întors în Scoţia şi s-a împăcat cu sora lui vitregă. Între timp, trimisul acesteia, Sir John Melville, a plecat în Anglia sperând că o va convinge pe Elisabeta să-i accepte ca moştenitori pe Maria şi pe fiul ei nou-născut, Iacob. Nu a reuşit, dar unii aristocraţi foarte influenţi s-au grăbit să-l asigure că, personal, sunt în favoarea acestui aranjament. Printre ei era şi Norfolk – cel mai puternic nobil din ţară – şi, destul de bizar, însuşi Leicester. Motivaţia celui din urmă era probabil dorinţa, lesne de înţeles, de a-şi salva pielea de vreme ce statutul său de favorit nu-i mai asigura nici o protecţie.

Apoi, în februarie 1567, Darnley a fost ucis. Complicitatea Mariei a devenit evidentă atunci când s-a măritat cu Contele de Bothwell, omul

suspectat a fi responsabil de uciderea soțului său. Se poate ghici în ce stare de spirit era Maria. Este de remarcat faptul că a fost de acord cu o căsătorie după ritualul protestant; dintr-un motiv oarecare, sentimentele o copleșiseră pe politiciana vicleană care fusese, în momentul întoarcerii în Scoția. Tulburările care au urmat i-au oferit lui Moray ocazia ca, aflat în fruntea unei grupări protestante, să o aresteze pe Maria, să o oblige să abdice și să-l încoroneze pe fiul ei, sub numele de Iacob al VI-lea. Moray însuși a devenit regent, dar o asemenea poziție nu îl punea în nici un caz la adăpost de cei care nu erau de acord cu această abdicare forțată și lipsită de precedent, indiferent cât ar fi dorit ei căderea lui Bothwell.

Nu e de mirare că Elisabeta a fost șocată de această detronare și a trimis un mesager care să ceară eliberarea și reinstalarea fostei regine a Scoției. Regina Angliei era într-o stare vecină cu isteria. Se pare că nici nu s-a gândit că aceasta era o șansă nesperată de a reclădi un regim proenglez în Scoția. Ceea ce conta pentru ea nu era avantajul politic, ci principiul atât de drag inimii ei – acela al drepturilor inalienabile cuvenite conducerii legitime. Chiar și când Maria a fugit în Anglia în vara anului 1568, Elisabeta încă se mai gândea cum ar putea s-o readucă pe tron. Consilierii ei au convins-o să amâne totuși orice acțiune, sugerându-i că Maria ar fi putut fi obiectul unui fel de anchetă judiciară pentru rolul ei în asasinarea lui Darnley. Guvernul a căpătat astfel un răgaz pentru a hotărî ce să facă cu ea.

16. Maria în Anglia

Prezența Mariei în Anglia a ridicat probleme deosebite – chiar dacă se afla în custodie în "îndepărtatul" Staffordshire. Comportarea ei din Scoția nu-i diminuase pretențiile la tronul Angliei, iar faptul că se afla aici ar fi putut zdruncina loialitatea catolicilor față de Elisabeta. E posibil ca ea să fi fost la originea comploturilor de asasinare a Elisabetei – de altfel, crima pe temeiuri religioase nu era ceva neobișnuit în Europa acelor vremi. În plus, chiar unul dintre dușmanii ei implacabili, Cecil, era conștient de priceperea ei politică și de magnetismul ei personal. Aceste calități și trecerea timpului ar fi putut estompa acuzațiile pe care Moray i le aducea în fața Consiliului de Coroană. Mariei nu i s-ar fi dat însă,

nici la Curtea Angliei şi nicăieri în altă parte, dreptul să-şi organizeze o grupare care să-i susţină cererile.

Dar Maria nici n-a avut nevoie de libertate fizică pentru a-şi atrage adepţi. În primăvara anului 1569, se pare că persoane foarte influente erau gata să o recunoască moştenitoarea Elisabetei, cu condiţia să se mărite, pentru mai multă siguranţă, cu un englez potrivit. Cel dintâi nobil al Angliei – ducele de Norfolk – era candidatul cel mai probabil. El nu era ostil catolicismului. Un semn al pericolelor puse de celibatul încăpăţânat al Elisabetei a fost prezenţa lui Leicester în grupul ce sprijinea partida cu Norfolk. Odată ce aceasta ar fi avut loc, era deschisă calea pentru revenirea Mariei pe tronul Scoţiei.

A fost o chestiune de timp până ce Elisabeta a aflat de acest plan. Leicester i s-a confesat cu ochii în lacrimi şi apoi s-a retras în siguranţa patului său de bolnav. Norfolk a fost convocat la Curte şi informat, în termeni foarte categorici, că trebuie să renunţe. Situaţia era însă mai periculoasă decât aprecia Elisabeta. Maria îi pretindea lui Norfolk s-o elibereze cu forţa, dacă e nevoie. În acelaşi timp, anumiţi conţi nordici făceau presiuni asupra lui, cerându-i să-şi mobilizeze toţi susţinătorii şi s-o salveze pe Maria, să se căsătorească cu ea şi apoi s-o constrângă pe Elisabeta să o recunoască drept succesoare. Este clar că existau anumite planuri de revoltă în nord. Conţii de acolo – Northumberland şi Westmorland – erau ei înşişi catolici şi aveau proprietăţi în ţinuturile cel mai puţin influenţate de protestantism. Dar în momentul în care Norfolk, după consultări violente cu adepţii săi, s-a supus Elisabetei şi a fost întemniţat în Turnul Londrei, Northumberland şi Westmorland s-au aflat în dificultate. Au fost la rândul lor convocaţi la regină, dar erau prea compromişi de amestecul lor în problema succesiunii şi de contactele cu Papa şi cu spaniolii pentru a-şi risca pielea venind la curte. Au fost deci siliţi să ia calea rebeliunii deschise.

17. Revolta conţilor din nord şi complotul Ridolfi

În pag. 86-88 am arătat desfăşurarea şi eşecul revoltei. Ducele de Norfolk a supravieţuit, în ciuda legăturilor lui cu rebelii, dar n-a tras învăţăminte din faptul că a scăpat la limită. Nu voia să renunţe la perspectiva căsătoriei cu Maria: o mărturie a influenţei pe care prezenţa

ei o avea asupra simpatizanţilor catolici. Fireşte că Maria ar fi făcut orice ca să scape dintr-o captivitate care o agasa. S-a implicat în planurile unui oarecare Roberto di Ridolfi, un negustor italian cu legături în multe curţi europene. Ridolfi plănuia să ceară pentru Maria ajutor militar de la comandantul spaniol din Ţările de Jos, ducele de Alva. Norfolk s-a lăsat convins de acesta să ceară un asemenea ajutor; dacă l-ar fi primit, ar fi urmat să-şi adune şi el oamenii. Complotul a fost descoperit, iar rolul lui Norfolk a ieşit la iveală. La procesul lui din ianuarie 1572, apărarea s-a bazat în mare parte pe faptul că era duce şi că prin urmare cuvântul său conta mai mult decât al oricui altcuiva. N-a fost o pledoarie prea apreciată. Norfolk a fost în consecinţă executat, în iunie 1572.

Maria Stuart se afla ea însăşi în pericol. Cecil – acum lord Burghley – îi instiga pe membrii Consiliului de Coroană să facă presiuni asupra reginei pentru a o executa pe Maria. Convocarea Parlamentului din 1572 s-a datorat probabil presiunilor perseverente ale consilierilor Coroanei, care sperau să se voteze moţiunea prin care regina Scoţiei era repudiată şi exclusă de la moştenire. Elisabeta a luptat împotriva acestei propuneri cu viclenia ei obişnuită. A refuzat să aibă de-a face cu Proiectul Legii privării de drepturi şi a distras atenţia parlamentarilor cu Proiectul Legii de Excludere, pe care a scos-o din mânecă.

Masacrarea protestanţilor francezi în Noaptea Sfântului Bartolomeu (în august 1572) a confirmat părerile celor care, ca Burghley, denunţau existenţa unei conspiraţii catolice criminale – conspiraţie a cărei reprezentantă în Anglia nu putea fi, desigur, decât Maria Stuart. Elisabeta a rămas, ca întotdeauna, neclintită în faţa pledoariilor reînnoite care cereau moartea Mariei. Poate că renunţase la orice intenţie de a o reîntrona în Scoţia, dar prăpastia dintre atitudinea ei în această problemă şi cea a Consiliului de Coroană era totuşi extrem de mare. Prin urmare discuţiile normale şi planificarea calmă au devenit imposibile. Consilierii au fost nevoiţi să găsească alte căi pentru a o influenţa pe regină; cea mai bună metodă era s-o sperie cu spectrul pericolului imediat şi personal în care se aflau ea şi tronul său.

18. Sfârşitul Mariei Stuart

Contextul politic din 1580 a oferit această ocazie. În 1580, o declaraţie oficială a papei spunea că oricine o asasinează pe Elisabeta cu "pioasa intenţie de a-l servi pe Domnul, nu numai că nu făptuieşte un păcat, ci merită să fie răsplătit". Uciderea lui Wilhelm de Orania în 1584 a arătat că viaţa tuturor monarhilor protestanţi era pereclitată de terorismul catolic. În acelaşi an, în Anglia era demascat complotul Throckmorton, care urmărea organizarea unei invazii conduse de ducele de Guise cu scopul să o elibereze pe Maria Stuart şi s-o detroneze pe Elisabeta. Burghley şi Walsingham au fost suficient de alarmaţi ca să întocmească Angajamentul de Asociere (în octombrie 1584), prin care semnatarii promiteau s-o apere pe Elisabeta prin forţă şi să ucidă practic orice persoană implicată în comploturi antimonarhice. Angajamentul n-a fost niciodată invocat ca atare, dar atmosfera încărcată, în care teama de misionarii iezuiţi coincidea cu teama de o invazie spaniolă, a lăsat urme asupra Elisabetei înseşi. Era speriată, iar o Elisabetă speriată era un paznic nesigur pentru Maria Stuart.

Preocupaţi de ameninţarea Spaniei, regina şi consilierii ei au încercat să facă o alianţă defensivă împreună cu Iacob al VI-lea împotriva acesteia. În definitiv, Iacob n-ar fi avut nimic de câştigat dacă spaniolii ar fi invadat Anglia: doar mama lui se mai afla între el şi succesiunea la tronul Angliei, după moartea Elisabetei. Pe de altă parte, urma să capete o pensie substanţială dacă accepta această alianţă. În 1585, acordul s-a încheiat şi prevedea printre altele şi o sumă de aproximativ 4000 de lire pe care Iacob trebuia s-o primească în fiecare an. Era un semn că, neoficial, accepta continua întemniţare a mamei sale. Era o politică înţeleaptă să-l mulţumeşti pe Iacob cu pensii şi subvenţii, deşi puţini consilieri aveau încredere în el. Mai ispititoare chiar decât banii a fost pentru tânărul rege scrisoarea Elisabetei, prin care aceasta îi promitea că nu se va face nimic care să afecteze dreptul lui la Coroana Angliei.

Invazia spaniolă era, din punctul de vedere al Mariei, ultima speranţă de a-şi câştiga libertatea şi, cine ştie, acel premiu de care nu fusese niciodată atât de aproape – tronul Angliei. În mai 1586, şi-a dezmoştenit oficial fiul în favoarea regelui Spaniei, în speranţa că astfel va stimula eforturile acestuia în folosul său. Ea a furnizat astfel motivele pentru

viitoarea ei execuţie, cu atât mai mult cu cât n-a rezistat să nu se vâre şi în alte comploturi împotriva Elisabetei. În 1586, Anthony Babington, catolic fervent şi susţinător al misiunilor iezuite, a contactat-o în scris pe Maria. Oferta lui era destul de directă: promitea s-o elibereze pe ea şi ulterior s-o ucidă pe Elisabeta. Se pare că Maria a dictat o scrisoare de răspuns prin care aproba acest plan, dar sugera că Elisabeta ar trebui ucisă înainte, nu după eliberarea ei. Aceste detalii organizatorice au fost însă inutile, fiindcă întreaga corespondenţă a fost citită cu satisfacţie de însuşi Walsingham. Babington a fost arestat şi a mărturisit imediat rolul pe care trebuia să-l joace în acest plan. Dar ce urma să se întâmple cu Maria? O comisie de nobili, consilieri ai Coroanei şi judecători, întruniţi la castelul Fotheringay, noul său loc de detenţie, a găsit-o vinovată de complot de asasinare împotriva Elisabetei. Aceasta din urmă a refuzat să pronunţe sentinţa, iar Consiliul de Coroană a convins-o să convoace Parlamentul, în speranţa că se va crea astfel un curent general de opinie care o va forţa să semneze condamnarea la moarte. Parlamentul a cerut, conform aşteptărilor, execuţia Mariei; regina refuza în continuare să cedeze. Nehotărârea ei înnăscută era alimentată de repulsia pe care o simţea la gândul de a condamna la moarte o regină ca şi ea şi de teama de posibilele reacţii din partea ţărilor vecine – în special din partea regelui Scoţiei. Elisabeta era atât de disperată încât, ignorând orice avertisment, s-a sfătuit cu custodele puritan al Mariei, Sir Amyas Paulet, asupra posibilităţii ca el să scape de aceasta fără s-o implice personal. Paulet a refuzat cu înţelepciune. Epistola lui de răspuns invoca raţiuni morale înalte. El îşi încredinţa viaţa în mâinile Elisabetei:

> ... dar Domnul mă opreşte să-mi las conştiinţa să decadă în aşa măsură ori să las bieţilor mei urmaşi un stigmat atât de groaznic ca acela de a fi vărsat sânge fără judecată ori împuternicire.

Împuternicirea era pregătită pentru a fi semnată: dar cum s-o convingi pe regină să semneze? Încă o dată, Consiliul de Coroană a încercat s-o forţeze să acţioneze folosindu-se de teama ei pentru propria siguranţă. Ea a fost hrănită cu ştiri fictive despre o debarcare spaniolă în Wales şi despre evadarea Mariei; a trimis după peniţă şi cerneală şi a semnat mandatul, dar l-a instruit pe al doilea secretar, Davison, să nu-l

pecetluiască şi să nu-l expedieze. Davison însă i-a pus pecetea şi s-a repezit să se consulte cu ceilalţi consilieri. Ei au hotărât să trimită actul şi să nu spună nimic reginei până după execuţie. Maria a fost decapitată la 8 februarie 1587, iar Elisabeta şi-a vărsat furia pe Davison, care a fost nevoit să plătească o amendă uriaşă şi a fost închis în Turnul Londrei. Lui Burghley i s-a interzis accesul la regină timp de o lună. Între timp, Elisabeta scria epistole lui Iacob al VI-lea, declarându-şi nevinovăţia. El a fost foarte mulţumit de aceste scrisori: îi ofereau un pretext ca să nu intre într-un conflict militar cu o ţară de a cărei coroană era acum mai aproape ca oricând.

19. Maria, regina scoţienilor: rezumat

Se poate spune că, după executarea Mariei, principalele obiective ale politicii engleze faţă de Scoţia au fost îndeplinite. Moartea Mariei a contribuit deplin la anularea influenţei pe care o avusese până atunci regina Scoţiei. Regele Scoţiei era destul de prietenos cu un regat pe care se aştepta să-l moştenească, iar posibilitatea ca francezii sau spaniolii să se folosească de Scoţia împotriva Angliei era practic inexistentă. Pe de altă parte, norocul a jucat un rol de necontestat în acest rezultat deosebit de satisfăcător. Într-adevăr, dacă ne îndreptăm atenţia către acţiunile guvernului englez, găsim numeroase inadvertenţe, greşeli de calcul şi tergiversări: toate alimentate de zgârcenia, prejudecăţile şi nehotărârea Elisabetei şi de neînţelegerile pe care le avea cu consilierii în privinţa problemelor prioritare.

Ne este imposibil să determinăm măsura în care Elisabeta era într-adevăr în pericol să fie asasinată datorită prezenţei Mariei şi comploturilor pe care ea le urzea. Trebuie însă să recunoaştem că acest pericol ar fi fost mai mic dacă aceasta n-ar fi fost atât de aproape, de disponibilă şi de incitantă pentru extremiştii catolici. Dacă Elisabeta s-ar fi căsătorit şi ar fi avut copii, pericolul pe care Maria Stuart îl reprezenta ar fi fost desigur înlăturat. Doar câţiva catolici fervenţi şi-ar mai fi amintit de fosta regină a Scoţiei, prizonieră în închisori confortabile din inima Angliei. Cei dispuşi s-o ucidă pe Elisabeta s-ar fi oprit la gândul că ucid o familie regală.

Lăsând deoparte speculațiile, cât de eficient a fost controlul asupra Mariei Stuart în perioada în care a fost prizoniera Elisabetei? Desigur, Consiliul de Coroană i-a organizat cu eficiență paza. Riscul de a fi eliberată, chiar de cei mai entuziaști și inventivi dintre salvatori, era mic sau nul. Sistemul de supraveghere asigurat de Walsingham a adus dovezile necesare condamnării ei. Cât despre Elisabeta însăși, refuzul în fața presiunilor uriașe pe care Consiliul de Coroană și Parlamentul le făceau pentru executarea Mariei – mai ales după complotul Ridolfi – denota un bun-simț politic. E puțin probabil că o execuție în momentul acela ar fi avut un efect pozitiv asupra primejdioaselor relații pe care Anglia le avea cu Spania și Franța. Pe de altă parte, încăpățânarea reginei s-a datorat totuși mai mult concepțiilor ei despre inviolabilitatea monarhului decât unei perspicacități politice. Modul în care a fost executată Maria i-a dat lui Iacob al VI-lea posibilitatea să evite o confruntare militară cu Anglia; dar, încă o dată, meritul aparținea mai degrabă unei combinații fericite dintre nehotărârea Elisabetei și apariția unui țap ispășitor convenabil decât măiestriei sale politice.

20. Ultimii ani: relațiile cu Iacob al VI-lea

Faptul că Elisabeta nu s-a măritat a fost văzut ca un semn de dezinteres față de soarta țării după moartea ei. Același egoism monumental reieșea și din relațiile cu succesorul său cel mai probabil, regele Scoției. Ea nu i-a promis niciodată lui Iacob coroana în mod oficial și e puțin probabil că s-ar fi ostenit să-l desemneze pe patul de moarte. El a fost totuși încoronat pentru că era singurul candidat îndreptățit și a beneficiat de sprijinul unor oameni din inima guvernului englez, ca Robert Cecil, fiul lui Burghley. La moartea Elisabetei, pe 24 martie 1603, ei au emis o proclamație ce anunța încoronarea lui Iacob. Relațiile Tudorilor cu Scoția au avut un final neobișnuit. Henric al VIII-lea dorise să asimileze această țară Angliei: a doua sa fiică nu a arătat același interes. Dinastia Tudorilor s-a stins odată cu urcarea regelui Scoției pe tronul Angliei.

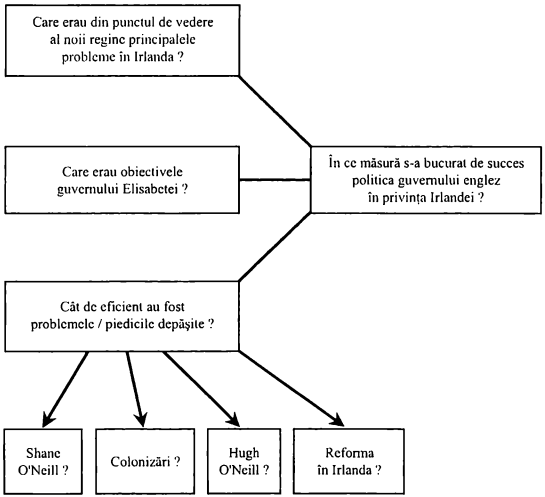

Sumar - Elisabeta şi Irlanda

***Să luăm notiţe despre** "Elisabeta, Irlanda şi Scoţia"*

Notiţele dumneavoastră ar trebui să urmărească subdiviziunile acestui capitol, în care Irlanda şi Scoţia au fost tratate separat. Pentru a vă stabili o direcţie clară, raportaţi-vă permanent la următoarele întrebări: (a) cu ce probleme concrete s-a confruntat Elisabeta? (b) ce strategii a folosit şi ce scopuri urmărea? (c) în ce măsură au reuşit aceste strategii şi cum au fost urmărite şi îndeplinite scopurile propuse?

Următoarele rubrici au fost scrise cu intenţia să vă călăuzească în acest proces.

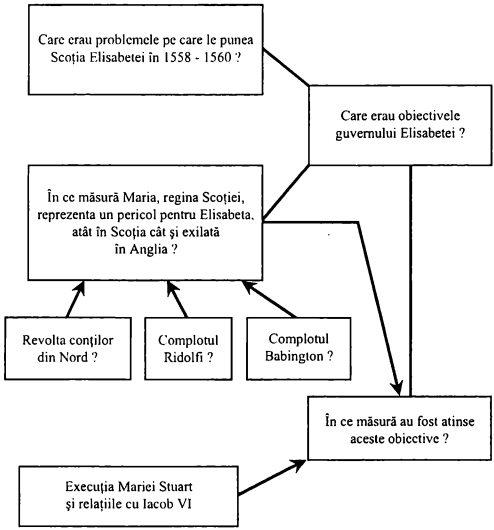

Sumar - Elisabeta și Scoția

1. Irlanda secolului al XVI-lea: țara și oamenii
   Cum era împărțită societatea irlandeză?
2. Irlanda și monarhii englezi
   Care a fost impactul pe care l-a avut Henric al VIII-lea în relațiile ulterioare dintre monarhii englezi și Irlanda?
3. Elisabeta și Irlanda: probleme și posibile soluții
   Treceți în revistă dificultățile cu care se confrunta Elisabeta.
4. Shane O'Neill
4.1. Ascensiunea lui Shane.

4.2. În ce măsură a contribuit Elisabeta la înfrângerea lui Shane?
5. Control prin colonizare: eşecul colonizării din Ulster, 1572-1576
5.1. Care erau obiectivele colonizării?
5.2. De ce a eşuat colonia lui Smith?
5.3. De ce a eşuat Essex?
6. Control prin colonizare: colonizarea din Munster, 1568
6.1. Care au fost cauzele revoltei din 1569?
6.2. Rebeliunea lui Desmond: cauze, înfrângerea de către Lordul Grey şi consecinţele pentru fidelii Old English.
6.3. Ce motive avem să considerăm că politica guvernamentală în colonizarea din Munster a fost greşit condusă?
7. Rebeliunea lui Hugh O'Neill, conte de Tyrone
7.1. Din ce punct de vedere situaţia lui Hugh O'Neill poate fi considerată contradictorie?
7.2. De ce s-a revoltat Tyrone şi de ce a fost revolta sa atât de periculoasă pentru interesele reginei?
7.3. Episodul Essex: de ce a eşuat?
7.4. Campania lui Mountjoy şi motivele relativului ei succes.
7.5. Rezumat: cât de eficiente au fost măsurile luate de Elisabeta în privinţa lui Hugh O'Neill?
8. Reforma irlandeză
De ce Protestantismul elisabetan nu a "prins" în Irlanda?
9. Irlanda: concluzii
Rezumaţi principalele obiective ale politicii elisabetane. În ce măsură au fost realizate?
10. Scoţia: introducere
În această parte nu aveţi nevoie de notiţe.
11. Condiţiile din Scoţia
Explicaţi circumstanţele căsătoriei Mariei Stuart cu Delfinul. Ce implicaţii a avut această căsătorie pentru Anglia şi pentru Scoţia?
12. Maria Stuart şi succesiunea la tronul Angliei
12.1. Maria ca moştenitoare a Elisabetei. Pe ce se bazau pretenţiile ei? De ce s-au alarmat Cecil şi alţi consilieri ai Coroanei?
12.2. Maria Stuart şi catolicii englezi. De ce erau aceştia dispuşi s-o sprijine fie ca succesoare, fie ca rivală a Elisabetei?

12.3. Care erau cele două țeluri ale politicii guvernării elisabetane față de Scoția?
13. Revolta din Scoția, 1559
13.1. Care au fost motivele revoltei Lorzilor Congregației?
13.2. De ce era Elisabeta mult mai puțin dispusă decât Consiliul de Coroană să sprijine această revoltă?
13.3. Tratatul de la Edinburgh.
14. Întoarcerea Mariei Stuart
14.1. Ce dovezi de abilitate politică a dat Maria la întoarcerea sa în Scoția?
14.2. Căsătoria Mariei. Comentați importanța ei din perspectiva engleză, responsabilitatea pentru greșelile din afacerea Darnley și amploarea pericolelor ulterioare.
15. Maria Stuart și asasinarea lui Darnley
Povestiți episodul pe scurt și arătați care au fost diferitele reacții ale englezilor la detronarea Mariei.
16. Maria în Anglia
16.1. Ce probleme a generat prezența Mariei în Anglia?
16.2. Complotul pentru căsătoria cu Norfolk.
17. Revolta conților din nord și complotul Ridolfi
Care erau motivele rebelilor? Ce semnificație a avut faptul că atât revolta, cât și complotul au eșuat?
18. Sfârșitul Mariei Stuart
18.1. Ce efect a avut primejdiosul climat politic din 1580 asupra poziției Mariei?
18.2. Complotul Babington și executarea Mariei.
19. Maria, regina scoțienilor: rezumat
În ce măsură și-a realizat Anglia obiectivele politice?
20. Ultimii ani: relațiile cu Iacob al VI-lea

***Să răspundem la întrebări eseu despre** "Elisabeta, Irlanda și Scoția"*

Vestea bună este că întrebările eseu pentru capitolul 6 sunt în general destul de directe. În primul rând, este improbabil – deși nu imposibil –

să vi se ceară să abordaţi într-un singur eseu şi problema Irlandei şi cea a Scoţiei.

Cele mai multe întrebări vizează evaluarea modului în care Elisabeta a tratat cu Irlanda *sau* cu Scoţia. Metoda uzuală de sistematizare a unui astfel de eseu este relevarea ţelurilor Elisabetei, a problemelor cu care s-a confruntat şi, în funcţie de acestea, evaluarea rezultatelor.

Există destul de multe subiecte de eseu care se referă în exclusivitate la Maria, regina scoţienilor. Acestea implică în general o analiză a pericolului pe care îl reprezenta ea pentru Elisabeta. Feriţi-vă însă să trageţi concluzia că reciproca este valabilă: când dezbateţi relaţiile Elisabetei cu Scoţia să nu vă referiţi numai la Maria Stuart.

Este posibil ca o temă mai amplă să depăşească graniţele acestui capitol – sau chiar ale acestei cărţi. "Cât de eficient au făcut faţă Tudorii problemei scoţiene?" este genul de întrebare pentru care materialul informativ din *Elisabeta I: religia şi politica externă* nu vă este suficient. Nu este cazul unor întrebări ca: "În ce măsură Catolicismul englez reprezenta un pericol pentru Elisabeta?", care necesită în schimb o înţelegere foarte clară a importanţei Mariei Stuart în contextul "problemei catolice". Acest subiect a fost discutat în principal în capitolul 4.

O altă temă posibilă este cea referitoare la legăturile dintre Scoţia şi Franţa. Iată un exemplu: ' "Politica Elisabetei faţă de Scoţia şi Franţa a fost mai mult pragmatică decât principială." Comentaţi acest punct de vedere.' Pentru a răspunde acestei întrebări trebuie să fi citit capitolul 5 în completarea celui de faţă. Aici sunt necesare însă câteva precizări generale. Aşa cum am arătat în secţiunile orientative ale capitolului precedent, spuneţi-vă de la bun început punctul de vedere, atunci când comentaţi o afirmaţie: eseul va fi în consecinţă structurat pe baza argumentelor dumneavoastră. Puteţi considera, de exemplu, că această afirmaţie, deşi nu lipsită de adevăr, este totuşi exagerată. Deşi Elisabeta avea anumite principii de bază – ca acela că rebelii nu trebuie ajutaţi – nu le-a încălcat în anumite circumstanţe? Deci termenul de "pragmatic" este inexact. Acest mod de argumentare vă ajută să vă construiţi eseul şi vă obligă să aduceţi informaţii relevante pentru punctul dumneavoastră de vedere; vă este util şi pentru a evita greşelile de fond. Veţi fi tentaţi, în cazul unui subiect cum este cel de mai sus, să încercaţi să trataţi separat Scoţia şi Franţa. De aici pot apărea confuzii căci, aşa cum am

văzut, relațiile cu Franța aveau de multe ori implicații asupra Scoției și invers. Folosiți în introducere expresii de genul: "Intenționez să argumentez că..." sau "Pe de altă parte...", așa cum am mai spus la pagina 50.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** "Elisabeta, Irlanda și Scoția"*

1. Edmund Spenser despre preoți și predicatori

Citiți cu atenție extractul din scrierile lui Edmund Spenser prezentat în pagina 161. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce diferențe identifică Spenser între preoții catolici și predicatorii protestanți?
b) În ce scop a scris autorul aceste rânduri? Argumentați-vă răspunsul.
c) Cât credit putem acorda acestei surse ca ilustrare a situației credinței în Irlanda din timpul Elisabetei I?

2. Procesul verbal al întrunirii Consiliului de Coroană din 4 iunie 1565.

Citiți extrasul din procesul verbal de la pagina 171. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) De ce căsătoria cu Darnley a constituit o preocupare atât de mare pentru Consiliul de Coroană?
b) Cum puteți demonstra, referindu-vă la document, starea de consternare în care se afla Consiliul de Coroană?
c) Ce măsuri propunea Consiliul de Coroană în legătură cu această căsătorie? Care părea să fie cea mai eficientă, conform documentului?
d) De ce informații are nevoie un istoric pentru a decide dacă procesul verbal este o reflectare corectă a întrunirii?

CAPITOLUL 7

Concluzii

1. Redactarea concluziilor

Puţini studenţi redactează cu plăcere capitolul de concluzii, atunci când scriu un eseu. Sfătuiţi de multe ori să-şi "rezume" argumentaţia, ei au senzaţia că nu pot face decât o simplă recapitulare prefaţată de expresia "în concluzie". Autorul înţelege perfect un asemenea impas. Şi pentru el este o aventură dificilă să tragă concluziile acestei cărţi! În definitiv, un simplu rezumat al concluziilor de la diferitele capitole ar fi vetust şi lipsit de valoare pentru studenţi, care au puţine şanse să li se adreseze întrebări referitoare la toate aspectele politicii religioase şi ale politicii externe.

Concluziile trebuie să ofere un tablou concis şi viu al principalelor puncte disputate, care să plaseze dezbaterea într-un context mai larg. Una din marile tentaţii şi o mare capcană a istoriei este că ştim întotdeauna ce s-a întâmplat mai departe; de aceea este bine să ne folosim de acest avantaj analizând, pe scurt, modul în care personajul nostru şi-a influenţat propriul viitor. Este cinstit şi didactic să recunoşti limitele concluziilor tale şi să arăţi, pe cât posibil, unde sunt necesare documentări suplimentare. Sperăm că acest capitol concluziv va întruni condiţiile pe care tocmai le-am enunţat.

2. Elisabeta şi religia

Nu ne putem imagina că Elisabeta a uitat – fie şi pentru o singură clipă – că este regina Angliei. Rangul ei o obseda şi a jucat cu multă pricepere rolul de Regină fecioară şi mamă iubitoare a ţării sale. Dar nu a devenit niciodată prizoniera propriei ei imagini. Concepţia ei despre cum trebuie să fie o regină era limitată şi era legată mai mult de menţinerea autorităţii într-o lume a bărbaţilor decât de portretele înălţătoare ale profeteselor din Vechiul Testament sau de apărarea Protestantismului. Religia era prin urmare un instrument util, prin care îşi asigura supravieţuirea şi îşi salva poziţia. După criteriile ei personale, politica religioasă pe care a dus-o a fost un succes. Elisabeta considera că este în interesul ei să contribuie la formarea unei Biserici naţionale încăpătoare, care să lase cât mai puţini oameni posibil pe dinafară. Era în interesul ei să facă în aşa fel încât supunerea faţă de reforma

religioasă să fie cât mai uşoară, fără să încurajeze dezacordurile dinăuntrul Bisericii Anglici sau recuzanţii dinafară. S-a spus în această carte că reforma religioasă, aşa cum a fost ea definită de Legile de Supremaţie sau de Uniformizare, reflecta dorinţele reginei. Biserica Angliei era prin urmare o biserică protestantă cu o structură ierarhică de tip catolic. Era calvinistă din punct de vedere teologic, păstrând totuşi ritualuri cel puţin similare Catolicismului. Regina îi considera diversionişti periculoşi pe cei care doreau să aducă Biserica mai aproape de Protestantism. Aceste transformări ar fi stimulat recuzanţa şi, ca un rezultat direct, nesupunerea. O Anglie plină de predicatori protestanţi şi de congregaţii pioase şi disciplinate ar fi compromis autoritatea episcopilor; iar episcopii erau tocmai pârghiile prin care regina controla Biserica.

Deci Elisabeta a reuşit, după diverse tentative ratate, să modifice stilul de organizare din 1559. Către sfârşitul domniei sale, Catolicismul era pe cale să devină confesiunea unei minorităţi de nobili: avea o audienţă scăzută în clasele de jos şi era limitată la zonele depărtate de Londra. Pentru Elisabeta, această înăbuşire a Catolicismului a fost o realizare extraordinară şi cu atât mai impresionantă dacă se lua în calcul cât de slab era Protestantismul în momentul urcării ei pe tron. Este însă greu de estimat tăria credinţei religioase populare; este o problemă care a făcut obiectul unor aprinse dispute istoriografice.

Reuşita Elisabetei a avut un preţ; dacă acest preţ a meritat sau nu, rămâne la latitudinea istoricului să hotărască. Se poate spune că Elisabeta a ratat ocazia să se folosească de entuziasmul puritanilor pentru a crea o Biserică engleză agresivă şi dinamică; a socotit că îi ameninţau autoritatea şi i-a redus la tăcere. Dar în ce măsură o Biserică Anglicană agresivă şi dinamică ar fi fost un lucru bun este poate o problemă ce ţine mai degrabă de convingerile fiecăruia decât de argumente. Elisabeta nu ezita să exploateze situaţia financiară a Bisericii în propriul ei interes. Acest lucru a lovit, inevitabil, tocmai în acei oameni pe care ea îi alesese pentru a impune oamenilor concepţia ei despre Biserică: episcopii.

Istoricii care susţin că politica religioasă elisabetană era liberală se înşeală, din două motive. În primul rând este o exagerare să numeşti "liberal" pe un monarh al secolului al XVI-lea. În al doilea rând, pe Elisabeta n-o interesa Anglia postelisabetană. Pe istorici însă da, şi ei sunt conştienţi că Biserica, aşa cum a fost ea modelată de către regină,

a avut un impact colosal asupra vieții religioase și sociale a țării – și nu numai a ei – până în zilele noastre. Cele 39 de articole, de exemplu, rămân documentul teologic fundamental al Bisericii Angliei moderne. Dar moștenirea religioasă elisabetană nu a fost ușoară pentru urmașii ei. Compromisurile din sânul Bisericii elisabetane fiind determinate de necesități politice, era nevoie de un politician abil care să se folosească în sens constructiv de ele. Biserica Angliei nu era pe deplin unitară – existau destui romano-catolici și protestanți separatiști în afara ei. Diversitatea poate, dacă este folosită în mod inteligent, să conducă la toleranță; folosită prost, duce la dezbinare și conflicte. Carol I [53] a demonstrat cu prisosință la ce haos se poate ajunge atunci când politica încape pe mâini nepricepute.

3. Elisabeta și politica externă

Să rămână regină și să-și păstreze puterea; să vegheze ca autoritatea ei să nu fie știrbită de vreo putere străină sau uzurpată de vreun consilier sau moștenitor recunoscut – iată ce considerații au stat la baza politicii externe a Elisabetei. Această interpretare are meritul de a-i completa portretul de Guvernator Suprem al Bisericii Angliei. Ea explică și succesele sau limitele politicii ei externe.

Am arătat în această carte că Elisabeta nu s-a lăsat sedusă de nici una dintre viziunile entuziaste și grandioase ale consilierilor ei protestanți. Imaginea de salvatoare a Protestantismului nu a făcut-o să-și piardă capul. A acordat, după multă șovăire, ajutor rebelilor străini care luptau împotriva stăpânitorilor catolici. În ochii ei, răzvrătiții din Țările de Jos nu erau nici eroi, nici martiri protestanți, ci niște teroriști antipatici

[53] Carol I(1600-1649), fiul lui Iacob I Stuart, a fost rege al Angliei, Scoției și Irlandei între 1625 și 1649. Încurajat în despotismul său de către miniștrii săi (Buckingham, Strafford, episcopul Laud) și de soția lui, Henriette de Franța, a determinat apariția unei violente opoziții parlamentare; în 1629 a dizolvat Parlamentul și a guvernat singur. Conflictele din Scoția l-au obligat să convoace din nou Parlamentul, în 1640 ("Scurtul", apoi "Lungul" Parlament care au funcționat între 1640 și 1653); acesta îi va condamna la moarte pe Strafford și pe Laud. Regele n-a avut curaj să se opună executării lor, iar din cauza relațiilor lui cu catolicii intră el însuși în dizgrația Parlamentului, în 1642. Începe războiul civil între partizanii regelui și o armată a Parlamentului, aliată cu scoțienii: armata lui Carol este înfrântă la Naseby, în 1645. El se predă scoțienilor, care îl cedează Parlamentului. Evadează în 1647, provocând un al doilea război civil, în care câștigă armatele lui Cromwell: acesta din urmă obține de la Parlament condamnarea lui la moarte. A fost decapitat la Whitehall, în 1649.

şi costisitori, care subminau conducătorii legitimi. Ei puteau fi ajutaţi doar atunci când Coroana era pusă în pericol de dominaţia spaniolă din regiune. Schimbările majore care au survenit în politica externă, ca adversitatea tot mai mare faţă de Spania şi prietenia tot mai strânsă cu Franţa, se explică prin simplul fapt că prima a înlocuit-o pe cea de-a doua în rolul de pericol major.

Se poate spune că Elisabeta a dat dovadă de realism şi de pragmatism atunci când a evitat să angajeze o ţară de mărimea a doua în aventuri riscante şi costisitoare în străinătate. Din fericire, ea a reuşit să-i ţină în frâu pe cei mai agresivi dintre consilierii ei, dar există bănuiala că nehotărârea şi zgârcenia au cântărit mai greu decât vreo admirabilă clarviziune politică. Existenţa acelor comandanţi militari care nu erau siguri de sprijinul reginei în timp ce luptau în Ţările de Jos sau în Irlanda nu denotă o politică înţeleaptă. Căci nu era o politică înţeleaptă să iei hotărâri pentru care să nu aloci fonduri suficiente sau să numeşti în fruntea armatei oameni ca Leicester.

Poate că este o regulă a secolului al XVI-lea, dar norocul a fost de partea celor nehotărâţi. Filip al II-lea al Spaniei se decidea cu greu în chestiunile importante, iar atunci când o făcea rezultatul era cel mai adesea dezastruos. Eşecul puternicei sale Armada este un exemplu. Elisabeta era fundamental indecisă dar şi norocoasă, de vreme ce Armadele au eşuat; duşmănia familiei de Guise s-a diluat în evenimentele mult mai grave ale războiului religios din Franţa; iar când principala ei rivală, Maria Stuart, a comis spectaculoasele ei greşeli – a fost de două ori norocoasă.

După criteriile ei personale, politica externă a Elisabetei a fost o reuşită. A respins toate ameninţările la adresa Coroanei care veneau, în diferite momente, din Franţa, Spania, Scoţia şi Irlanda. A supravieţuit tuturor furtunilor conflictelor religioase: spre deosebire de Franţa, regatul ei nu s-a istovit într-un război civil între catolici şi protestanţi. Refuzul ei de a se mărita sau de a-şi desemna un succesor i-a păstrat întreaga autoritate şi n-a încercat niciodată să-şi extindă această autoritate prin orgolioase cuceriri militare, aşa cum făcuse tatăl său. Împărtăşea, fără îndoială, părerea lui Henric al VIII-lea că Anglia e mai mult un bun personal decât o proprietate sacră, dar propaganda pe care a făcut-o micilor negustori, laolaltă cu prefacerile religioase din Europa, au înrădăcinat părerea că monarhii trebuie să urmărească mereu, prin politica lor externă, binele ţării. Succesorii ei

Stuarți aveau să întâmpine dificultăți atunci când lansau campanii militare în Europa, țintind prestigiul personal sau propășirea dinastiei. A fost mai bine că Iacob I se temea de războaie.

Documentele referitoare la politica externă sunt voluminoase, dar sunt în general de același tip. Hârtiile oficiale din timpul domniei Elisabetei conțin multe scrisori către și de la guvern și diferiții lui trimiși. Nu toate au fost încă publicate și sunt, oricum, descurajatoare. Scrisorile oficiale nu permit o înțelegere completă a motivațiilor și modului de gândire ale celor care le-au scris. Iată de ce este nevoie de un studiu documentat și serios al politicii externe elisabetane; iată de ce acest studiu este perfectibil.

4. O femeie remarcabilă

Am folosit acest titlu în introducerea cărții. Repetarea lui are menirea să amintească cititorului statura Elisabetei ca regină. Autorul a avut multe ocazii să critice deciziile ei politice, dar e greu – și nedrept – să ignorăm influența cultului Elisabetei asupra supușilor ei și asupra multor istorici, până în zilele noastre. Pe măsură ce înainta în vârstă, regina insista să fie înfățișată tânără și neatinsă de vreme în portrete. Christopher Haigh vorbea despre declinul popularității ei în ultimii ani de domnie; dar în timpul domniei lui Iacob I avea să renască repede cultul personalității Elisabetei. Imaginea epocii de aur a Reginei fecioare nu avea o bază reală, dar pledează pentru calitățile ei. Haigh sublinia că, pentru o femeie aflată pe tron, simplul fapt că a supraviețuit a fost o performanță remarcabilă – și este perfect adevărat, cu atât mai mult cu cât ea a trebuit să se confrunte cu probleme atât de mari și pentru un timp atât de îndelungat.

Concluzii

La acest capitol nu sunt necesare notițe. După cum am mai spus, concluziile trebuie să ofere un rezumat viabil al principalelor direcții de interpretare, să arate unde sunt necesare cercetări ulterioare și, dacă este nevoie, să situeze temele studiate într-un context mai larg. Considerați acest capitol un punct de plecare pentru propriile dumneavoastră concluzii în eseuri referitoare la Elisabeta, religia și politica ei externă.

Tabel cronologic

1533 Se naşte Elisabeta.
1536 Anne Boleyn este executată.
1540 Ignatius Loyola întemeiază Societatea lui Isus (ordinul iezuit).
1541 Parlamentul emite o lege prin care Henric al VIII-lea devine rege al Irlandei.
1547 Moartea lui Henric al VIII-lea.
1548 Franţa trimite 10.000 de soldaţi în Scoţia. Maria Stuart este luată la Curtea franceză.
1549 Prima Carte de Rugăciuni eduardiană.
Cariera lui Somerset ia sfârşit.
1552 A doua Carte de Rugăciuni eduardiană.
1553 Moare Eduard al VI-lea: pe tron ajunge Maria I.
1557 Anglia şi Spania luptă împreună împotriva Franţei.
1558 În ianuarie este pierdut Calaisul.
Maria Stuart se căsătoreşte cu Delfinul.
Knox publică "Primul strigăt al trompetei".
În noiembrie moare Maria I: încoronarea Elisabetei I.
1559 Primul Parlament elisabetan.
Se încheie Tratatul de la Cateau-Cambrésis.
Legile de Supremaţie şi de Uniformizare.
Decretele Regale.
Revolta Lorzilor scoţieni ai Congregaţiei împotriva regentei Maria de Guise.
Moare regele Franţei, Henric al II-lea: pe tron ajung Francisc al II-lea şi Maria Stuart.
Legea Schimbului.
1560 În Scoţia sunt trimise trupe engleze. Tratatul de la Edinburgh: armatele franceze sunt izgonite din Scoţia.
Favoritul reginei, Robert Dudley, rămâne văduv.
Moare regele Franţei, Francisc al II-lea.
1561 Maria Stuart părăseşte Franţa pentru a se înapoia în Scoţia.
Campaniile lui Sussex împotriva lui Shane O'Neill, în Irlanda.
1562 Shane O'Neill se supune Elisabetei la Whitehall.
La Hampton Court se încheie tratatul cu hughenoţii.
Le Havre este ocupat de trupele engleze.
1563 Le Havre este evacuat.
Cele 39 de Articole.
Sussex reîncepe campaniile împotriva lui O'Neill.
1564 Tratatul de la Troyes pune capăt ostilităţilor armate dintre Anglia şi Franţa.
1565 Maria Stuart se căsătoreşte cu Henry, Lord Darnley.

1566 "Anunţurile" lui Parker şi Controversa Vestimentară.
Importantă rebeliune antispaniolă în Ţările de Jos.
Asasinarea lui Riccio.
Se naşte Iacob, fiul Mariei Stuart (viitorul Iacob al VI-lea al Scoţiei şi I al Angliei).
1567 Asasinarea lui Darnley.
Maria Stuart se căsătoreşte cu Bothwell şi este silită să abdice în favoarea lui Iacob.
Shane O'Neill este ucis.
1568 Maria Stuart fuge în Anglia.
William Allen fondează seminarul din Douai.
Anglia confiscă aurul genovez al lui Filip al II-lea.
1569 Complotul pentru căsătoria Mariei Stuart cu Norfolk.
Revolta conţilor din nord.
Schimburile comerciale dintre Spania şi Anglia sunt suspendate.
Fitzmaurice şi Edmund Butler se răzvrătesc, în Irlanda.
1570 Papa Pius al V-lea emite bula *Regnans in Excelsis,* prin care Elisabeta I este excomunicată.
1571 La Cambridge, Cartwright ţine conferinţele sale proprezbiteriene.
Proiectele legilor fundamentale.
Legile împotriva Trădării.
Este deconspirat Complotul Ridolfi.
1572 Wilhelm de Orania invadează Ţările de Jos aflate în posesiune spaniolă.
Tratatul de la Blois: Anglia şi Franţa încheie o alianţă defensivă împotriva Spaniei.
"Avertismentele către Parlament" puritane.
Ducele de Norfolk este executat.
Masacrul din Noaptea Sfântului Bartolomeu.
Prima rundă de negocieri pentru o căsătorie a Elisabetei cu Alençon.
Tânărul Thomas Smith debarcă în Irlanda pentru a întemeia nenorocoasa colonie din Ulster.
1573 Convenţia de la Nymegen: sunt reluate schimburile comerciale dintre Anglia şi Spania.
1574 Sosirea primilor preoţi misionari din Douai.
1575 Edmund Grindal este numit la Arhiepiscopia din Canterbury.
1576 Grindal primeşte ordinul să suprime predicile demonstrative: refuză.
Armata spaniolă neplătită din Ţările de Jos se răzvrăteşte: jefuirea Antwerpului.
Pacea din Ghent.

1577 "Edictul perpetuu": armata spaniolă se retrage temporar din Țările de Jos.
Grindal este destituit.
1578 Comandantul spaniol Parma câștigă victorii importante împotriva rebelilor din Țările de Jos (Bătălia de la Gembloux).
1579 Fitzmaurice și Sander (trimisul papal) debarcă la Smerwick, încurajându-i pe irlandezi să se ridice la luptă.
1580 Primii iezuiți (Campion și Parsons) sosesc în Anglia.
Filip al II-lea invadează Portugalia.
1581 Legea "pentru păstrarea supușilor Maiestății Sale Regina în ascultarea cuvenită".
Regina îl înzestrează cu fonduri pe Anjou pentru o intervenție antispaniolă în Țările de Jos.
1582 Separatistul Robert Browne publică "Tratat de Reformare fără zăbavă".
1583 Grindal moare.
John Whitgift este numit Arhiepiscop de Canterbury.
Cele 3 Articole ale lui Whitgift.
1584 Complotul Throckmorton.
Regina se opune prin veto proiectului de lege în favoarea Prezbiterianismului propus de dr. Turner.
Asasinarea lui Wilhelm de Orania.
Legământul de asociere.
Moartea lui Anjou.
Se încheie Tratatul de la Joinville dintre Filip al II-lea și Liga Catolică Franceză.
1585 Legea "împotriva iezuiților, a preoților seminariști și a altor persoane nesupuse".
Tratatul încheiat la Nonsuch cu Țările de Jos: Elisabeta trimite trupe conduse de Contele de Leicester.
Complotul Parry îndreptat împotriva Elisabetei.
1586 Este descoperit Complotul Babington.
1587 Prezbiterianul Anthony Cope propune "un proiect de lege și o carte".
Maria Stuart este executată.
Francis Drake descinde în Cadiz pentru a ataca Armada.
1588 Armada este înfrântă.
Primele broșuri semnate Martin Marprelate.
Asasinarea Ducelui de Guise.
1589 Asasinarea regelui Henric al III-lea al Franței.
Urcarea pe tron a lui Henric al IV-lea (Henric de Navarra).
Trupele engleze sunt trimise în Normandia.

Expediţia navală condusă de Drake şi Norris, cu scopul de a zdrobi rămăşiţele Armadei şi de a provoca o revoltă în Lisabona împotriva lui Filip al II-lea, eşuează.

1590 Trupele spaniole invadează Bretania.

1591 Essex şi Norris conduc expediţii militare în Normandia şi Bretania.

1592 La Dublin este inaugurat Trinity College.

1593 Legea "pentru ţinerea supuşilor reginei în ascultare".
Separatiştii Barrow şi Greenwood sunt executaţi.
Regele francez Henric al IV-lea se converteşte la Catolicism.
Hugh O'Neill, Conte de Tyrone, este ales să primească titlul de "The O'Neill".

1595 Whitgift scrie Articolele Lambeth.

1596 Elisabeta încheie o triplă alianţă cu olandezii şi francezii împotriva Spaniei.
Armada spaniolă ce avea ca destinaţie Irlanda este împrăştiată de furtuni.

1597 O altă Armada trimisă în Irlanda este împrăştiată de furtuni.

1598 George Blackwell este numit Arhipăstor.
Henric al IV-lea al Franţei încheie pacea cu Spania.
Moare Filip al II-lea.
Armatele Elisabetei sunt învinse de Hugh O'Neill la Yellow Ford.
Colonia din Munster este distrusă.

1599 Contele de Essex este numit Lord Locţiitor în Irlanda. Soseşte la Dublin în aprilie: părăseşte Irlanda în septembrie.

1600 Mountjoy devine Lord Delegat în Irlanda.

1601 Armata spaniolă debarcă în Kinsale.
Mountjoy îl învinge pe O'Neill la Kinsale.

1603 Pe 24 martie, Elisabeta se stinge din viaţă.
Pe 30 martie, Hugh O'Neill se predă lui Mountjoy.

Lecturi suplimentare

1 Monografii

Cel mai bun studiu modern care vă poate ajuta să plasaţi religia şi politica externă elisabetană într-un context mai larg este

John Guy, *Tudor England (Anglia Tudorilor)* (OUP 1990).

Dacă doriţi să citiţi şi despre Stuarţi, vă recomand

Robert Ashton, *Reformation and Revolution (Reformă şi revoluţie)* (Paladin 1985).

2 Biografii

Îmi este imposibil să vă indic o biografie în stil tradiţional a Elisabetei, din moment ce enorma majoritate tind să fie mai degrabă subiective, romantice şi naţionaliste. O lucrare pe care o consider nu atât o biografie cât o analiză lucidă şi clară a modului în care Elisabeta şi-a exercitat puterea este

Christopher Haigh, *Elizabeth I (Elisabeta I)* (Longman 1988).

Ar fi bine să adăugaţi la aceasta şi un alt volum, apărut în redacţia lui Haigh:

Christopher Haigh (sub redacţia), *The Reign of Elizabeth I (Domnia Elisabetei I)* (Macmillan 1984).

Merită de asemenea să citiţi eseurile scrise de Jones, Ramsay, Collinson şi Haigh însuşi.

3 Studii de specialitate

Nu ducem lipsă de cărţi interesante referitoare la Elisabeta şi la religie. Puteţi urmări disputa dintre Dickens şi revizioniştii în

Christopher Haigh, *The English Reformation Revised (Revizuirea Reformei engleze)* (CUP 1987).

A.G. Dickens, *The English Reformation (Reforma engleză)* (OUP 1989).

Străduiţi-vă să faceţi rost de această a doua ediţie a lui Dickens. Pentru cei interesaţi de modul în care a evoluat istoriografia referitoare la Reforma engleză, o lucrare de referinţă este

Rosemary O'Day, *The debate on the English Reformation (Dezbateri asupra Reformei engleze)* (Methuen 1986).

O carte incitantă despre Elisabeta şi relaţiile ei cu puritanii este

Diarmaid MacCulloch, *The Later Reformation in England (Reforma târzie în Anglia)* (Macmillan 1990).

Iată şi un studiu plin de detalii fascinante:

Patrick Collinson, *The Elizabethan Puritan Movement (Mişcarea puritană elisabetană)* (Cape 1967).

El are meritul că reuşeşte să redea spiritul Puritanismului. În orice caz, lucrarea este foarte amplă. Un text mai accesibil este însă

Patrick McGrath, *Papists and Puritans Under Elizabeth I (Papistaşii şi puritanii pe vremea Elisabetei I)* (Blandford 1967).

Chiar dacă multe dintre interpretări par destul de vetuste, partea narativă rămâne foarte valoroasă.

Pentru relațiile Elisabetei cu catolicii, vă recomand capitolul *The Church of England, the Catholics and the People* ("Biserica Angliei, catolicii și poporul") din lucrarea lui Christopher Haigh intitulată *The Reign of Elizabeth I* ("Domnia Elisabetei I"), precum și capitolul *The Continuity of Catholicism in the English Reformation* ("Continuitatea Catolicismului pe parcursul Reformei engleze") din *The English Reformation Revised* ("Revizuirea Reformei engleze"), de același autor. O monografie concisă și utilă este și

Alan Dures, *English Catholicism, 1558-1642 (Catolicismul englez, 1558-1642)* (Longman 1983).

Politica externă elisabetană s-a bucurat de mai puțină atenție. Iată totuși un titlu:

Susan Doran, *England and Europe 1485-1603 (Anglia și Europa 1485-1603)* (Longman 1986).

Este vorba însă de o lucrare care se referă strict la guvernarea Elisabetei. Există de asemenea capitolul din *The Reign of Elizabeth I* ("Domnia Elisabetei I"), pomenit mai sus, dar este la rândul lui foarte scurt. La polul opus se situează volumele lui R.B. Wernham care sunt, probabil, mult prea lungi, chiar și pentru cei mai silitori dintre studenți, doar dacă aceștia nu au cumva o pasiune deosebită pentru detalii. În acest caz, cel mai bine ar fi să citească

R.B. Wernham, *After the Armada: Elizabethan England and the Struggle for Western Europe (După Armada: Anglia elisabetană și lupta pentru Europa de vest)* (Oxford 1984).

Lucrările despre relațiile Elisabetei cu Scoția strălucesc prin absență. Pentru cei fascinați de personalitatea Mariei Stuart, iată o carte care abordează diferite interpretări și oferă un comentariu obiectiv:

Ian Cowan, *The Enigma of Mary Stuart (Misterul Mariei Stuart)* (Gollancz 1971).

Autorul vrea să sublinieze dificultățile scrierii și capcanele citirii acelor biografii consistente dedicate fascinantei dar evazivei noastre regine.

Un studiu despre Irlanda cu o secțiune documentară foarte interesantă este

Grenfell Morton, *Elizabethan Ireland (Irlanda elisabetană)* (Longman 1971).

Este însă greu de procurat. O carte complexă și meritorie pentru cei ce doresc să studieze subiectul în profunzime este

Steven Ellis, *Tudor Ireland (Irlanda Tudorilor)* (Longman 1985).